

► Axtorna 1565

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► Borst 1644

► Hönjarum 1678

► Landskrona/Ylleshed 1677

► Lund 1676

► Lützen 1632

► Mästerby 1361

► Oravais 1808

► Poltava 1709

► Re 1163 och 1177

► Svensköp 1944

► Södra Stäket 1719

Slaget vid Axtorna 1565

En dag i början på 2005 damp det ned en e-post från Halland. Det var en historiker, Daniel Borgman, som sett slagfältsteamets länk på RAA:s hemsida. Han skrev lite om Axtorna och möjligheterna att inleda ett samarbete. Det var förvisso intressant, men eftersom allt vi gör skall vara kostnadstäck, så verkade det vara små utsikter till mer konkreta insatser. Daniel fick besked om vad som krävdes för en preliminär undersökning/utredning, och vilken ekonomi som skulle erfordras.

En modest gråsten med inhuggen text markerar den sannolika platsen för slaget.
Foto: UV

Under de fortsatta kontakterna konkretiserades planerna runt en eventuell undersökning, och det dröjde inte mer än en och en halv månad efter första samtalet, så kommer ett mail: "Det är fixat!" Falkenbergs kommun gick in med medel och efter en lunchföredragning för kommuncheferna kunde vi häpna konstatera att projektet faktisk var en realitet. Två veckors fältarbete med syfte att dels lokalisera den snart 500 år gamla slagplatsen, dels utvärdera huruvida det fanns något fyndmaterial kvar efter alla dessa år.

Varje steg bevakades av media - här ett nyhetsteam från SVT Göteborg.
Foto: UV

Det finns en förhistoria till den till synes snabba hanteringen av ärendet. Under många, många år hade hembygdsföreningen (Köinge/Okome/Svarträ) förgäves försökt få någons uppmärksamhet för detta slagfält, för övrigt ett av nordens största. År 2000 arbetade Daniel Borgman på Falkenbergs museum och fick där tillfälle att titta närmare på just Axtorna. Gradvis blev det tydligt att slagfältet kunde ha både en vetenskaplig potential, liksom att platsen kunde utgöra ett hett besöksmål. Som Daniel uttryckte det för en tidning: "Som Arn, fast på riktigt".

Daniel Borgman blev kommunens projektledare och projektet tilldelades medel för tio dagars undersökning för fyra personer. Starten sattes till månadsskiftet april/maj 2005. Beväpnade med kartunderlag, GPS och detektorer skred vi till verket.
Foto: UV

Se även:
[Axtorna historiesällskap](#)

Sidan uppdaterad
2010-02-10

► **Axtorna 1565**

► Inför drabbningen

- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► **Borst 1644**

► **Hönjarum 1678**

► **Landskrona/Ylleshed 1677**

► **Lund 1676**

► **Lützen 1632**

► **Mästerby 1361**

► **Oravais 1808**

► **Poltava 1709**

► **Re 1163 och 1177**

► **Svensköp 1944**

► **Södra Stäket 1719**

Axtorna 1565, inför drabbningen

"Det vill kosta oss Liv och Lem"

Svensk pikenerare och skytt med svamplåsbössa.

Illustration: Göte Göransson

Hösten 1565 - nordiska sjuårskriget var inne på sitt tredje år och äntligen såg svenskarna en möjlighet att få till ett avgörande fältslag. De inledande åren hade inneburit mycket taktiskt manövrerande utan att det hade kommit till någon riktig drabbning. Flera större sjöslag hade dock utkämpats, städer stormats och bränts ner. Lokalbefolkningarna i södra Sverige fick genomlida mycket elände - skärmytslingar var vanliga och plundring av landsbygden var den gängse metoden att försörja armén.

Innan slaget hade danskarna misslyckats med belägringen av Varberg och var nu på väg söderut via Falkenberg. Så här i slutet på fältsäsongen var de tröttkörda och på defensiven, soldaterna längtade efter sitt vinterläger i Halmstad. Svenskarnas plan var att istället tvinga den danska hären, som leddes av tysken Daniel Rantzau, norrut. Detta skulle man lyckas med genom att förstöra broarna i Falkenberg samtidigt som vattenståndet efter höstregnen var så högt, att vadställena över Ätran blivit oanvändbara. Planen gick i lås och Rantzau blev med hela sin armékår instängd mellan Ätran och havet. Nu fanns det bara ett sätt för danskarna att ta sig söderut till säker mark och det var att först gå norrut

De skriftliga källorna anger att de danska styrkorna bestod av ca 6 000 infanterister och 1 400 kavallerister. Svenskarna hade 8 100 infanterister och 3 000 kavallerister - totalt sett 7 500 danskar mot 11 000 svenskar. Den danska armén utgjordes till största delen av erfarna tyska legoknektar som i första hand var lojala mot sin sold i reda pengar, och i andra hand sina tyska befäl. Visserligen fanns även i den svenska armén en del tyskar, men särskilt när det gäller infanteriet förlitade man sig på inhemska soldater.

Vy från Byaberget, mitt i det som skulle bli slagfältets centrala del. Från skogsbrynet borta vid husen såg danskarna den första skymten av svenska armén.

Foto: UV

Båda sidors kavalleri grupperades i väster, på och intill vägen, medan infanteritrupporna ställdes upp närmare Högvadsån österut. Det svenska artilleriet utgjordes av 47 pjäser med varierande kaliber som grupperades på kullen vid vägen. Danska artilleriet, bestående av 20 pjäser, var redan grupperat i fördelaktiga höjdlägen på vardera sidan om det danska infanteriet (se fig. 1). När det gäller det förbluffande stora antalet kanoner bör man betänka att detta är ett av de första stora nordiska fältslagen där artilleri tillätits spela en avgörande roll.

för att hitta ett vadställe över Ätran.

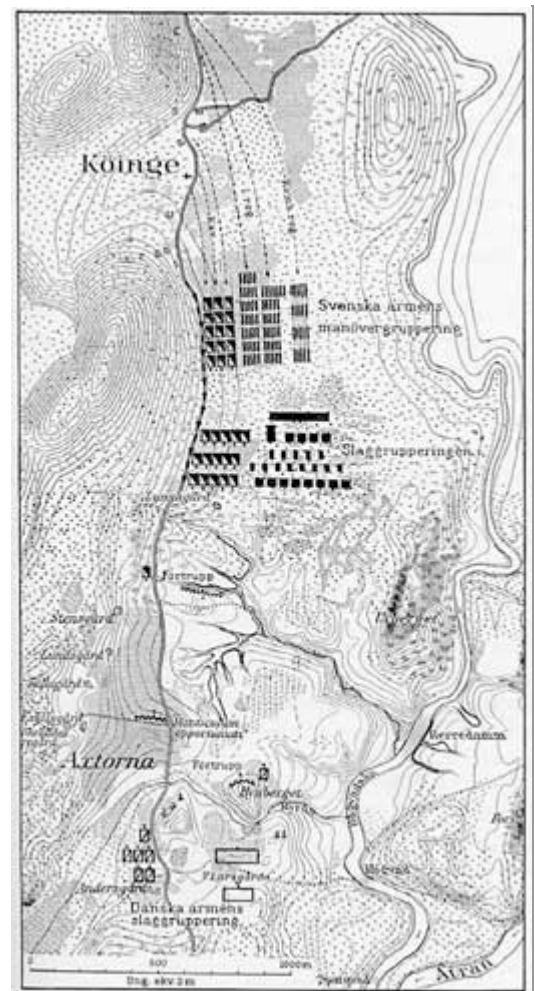

Den gamla vägen mot Falkenberg finns fortfarande kvar på sina ställen. Här travade tusentals dansk/tyska knektar, ryttare, rustvagnar och kanonsläp för snart 500 år sedan.

Foto: UV

När Rantzau närmade sig Ljungby tog han emot den goda nyheten om att det var möjligt att vada över Högvadsån, ett biflöde till Ätran, för att det sedan passera Ätran längre österut. Samtidigt skyndade den svenska armén, under ledning av Jakob Henriksson Hästesko, söderut för att förhindra just detta. Svenske kungen Erik XIV hade strax innan överlämnat befälet till Hästesko, eftersom han enligt egen utsago var tvungen att ta hand om upprorsmakare. Om det var verkliga upprorsmakare eller fantasifoster är svårt att avgöra eftersom konungens mentala hälsa vacklade. Som livvakt tog kungen i vilket fall med sig stora delar av elitenheten Gårdsfänikan.

Danskarna insåg att de aldrig skulle hinna över Högvadsån innan de kom i kontakt med svensk trupp och beslöt motvilligt att ta strid med svenskarna. Den 20 oktober stod de uppställda på en plåtå i höjd med ett av vadställena, strax söder om Axtorna by. Svenskarna kom i sin tur marscherande norrifrån och fick omedelbart övergå från marschkolonn till slagordning.

Arméernas gruppering innan slaget inleddes.

Vädret var uselt, det var kallt och regnet strilade ner. Fälten förvandlades till lervälling redan efter att de första leden soldater trampat förbi och som om det inte var nog med det, fick svenskarna även klafska igenom en våtmark för att komma i slagordning mitt emot danskarna. Danskarna var medvetna om svenskarnas numerära övermakt och var inte intresserade av någon egen offensiv, de hade redan intagit bästa möjliga position på slagfältet. De erfarna legoknektarna var redo och inväntade lugnt den svenska anstormningen, även om en del av dem säkert tog sig en funderare på vad de egentligen gjorde så långt norrut vid denna tidpunkt på året.

► Axtorna 1565

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► Borst 1644

► Hönjarum 1678

► Landskrona/Ylleshed 1677

► Lund 1676

► Lützen 1632

► Mästerby 1361

► Oravisa 1808

► Poltava 1709

► Re 1163 och 1177

► Svensköp 1944

► Södra Stäket 1719

Axtorna 1565 - striden begynner

Vid halv tio på förmiddagen stod den svenska armén uppställd. Stridigheterna inleddes med att det svenska artilleriet riktade elden mot "Byaberget", en kulle mellan de båda arméerna. De tunga kanonkulorna tvingade bort en dansk förtrupp bestående av infanteri. Svenskarna övertog "berget" och släpade fram några lättare pjäser till höjden. Den lilla batteriplatsen inledde genast en direkt beskjutning av den danska huvudlinjen som stod grupperad på andra sidan av en bäckravin.

Danskarna som ditintills endast övervakat svenskarnas rörelser började nu själva agera och flera förband omgrupperade. Bielke, som förde befäl över det främre svenska infanteriet, uppfattade det som att danskarna i oordning lämnade sina ställningar och beordrade därför framryckning. Ganska snart insåg han dock att det enda danskarna gjort var att dra sig undan den bitande artillerielden och istället inta ännu bättre defensiva positioner högre upp på höjdplatån. De svenska knektarna hade då i mer eller mindre god ordning redan klafsat över bäcken och stretade upp för slänten rakt mot fiendens center. Slagfältet började svepas in i tung stickande rök från kanoner, hakebössor och pistoler.

Rantzau utvärderade snabbt den situation som så smått började bli skönjbar. Han grupperade på vänstra flygeln hälften av sitt kavalleri som flankskydd mot svenska ryttaranfall. Den andra hälften fick order om att förbereda angrepp på det svenska infanteriets flank. På andra sidan insåg Bielke att han grovt missuppfattat situationen, risken var nu stor att det svenska infanteriet skulle bli kringränt. Avståndet mellan enheterna som befann sig i centern och de bakomvarande trupperna hade blivit alldeles för stort, och fronten stod helt utan täckning i högerflanken. Bielke sände iväg ordonnanser med begäran om snabbt understöd från kavalleriet och infanterireserven. Hästesko, befälhavaren för den svenska armén, reagerade på signalerna och beordrade kavalleriet att anfälla det danska rytteriet.

Rantzau ändrade sina tidigare order beslutade att sätta in hela sitt kavalleri för att möta svenskarna. Det blev en viss

Här utkämpades ytterligt hårda ryttarstrider. Det svenska kavalleriet sändes på flykten.
Foto: UV

I detta kritiska ögonblick hade dock det danska kavalleriet slagit det svenska. Danskarna samlar ihop sig och förbereder en ryttarattack i det svenska infanteriets rygg.

Bielke upptäcker faran och avbryter sitt framgångsrika anfall för att istället göra front mot det danska kavalleriet. Hans förband förflyttar sig norrut och lyckas tillfälligt återta den svenska artilleriställningen vid vägen. Där försvarar man sig mot upprepade danska kavallerichocker. Fälten börjar fyllas av liken från stupade och män som med hemiska skador försöker undkomma infernot. När trycket lättat återhämtar sig det danska infanteriet och övergår i anfall. Bielkes situation verkade nästan hopplös.

Den andra svenska infanterienheten som också dragit sig ur den tidigare infanteristriden på höjdplatån, återkom och anföll plötsligt det framryckande danska infanteriet i flanken. Samtidigt lyckades också den svenska reserven komma till undsättning. I och med att svenskarnas kavalleri sluppit ett dansk förföljande kunde man reorganisera sig och gå till motanfall. Ytterligare en sammanstötning med danskarnas kyrassiärer resulterade dock i ännu ett nederlag. De svenska ryttarna och den moderna taktiken rädde inte på den tungt pansrade fienden.

Det danska infanteriet var fortfarande pressat men med stöd av kavalleriet, som nu hade skaffat sig fritt handlingsutrymme,

trängsel, men de danska ryttarförbanden tog sig ned från höjdpaltån, strax väster om den danska slaguppställningen. Här var terrängen i dalsänkan öppen och flack, men också sumpig och svårforcerad. Det värsta var att man också stod helt exponerad för det svenska artilleriets huvudgruppering. För att överhuvudtaget ha en chans, måste de svenska kanonerna slås ut.

Artillerisälvorna dånade iväg när de svenska battericheferna upptäckte fiendens massiva kavallerienheter. Kaskader av vatten och dy slår upp från studsande kanonkuler. De tunga kloten slår sönder både hästar och män. Bitar av rustningar, vapen och mänskliga kroppar faller plaskande i den upptrampade sumpen. Med närmast övermänsklig ansträngning tar man sig upp ur svackan och sätter fart rakt mot de svenska kanonmyningarna. I detta läge är artilleristerna chanslösa, och man tvingas ge upp sina pjäser.

De svenska infanteriförbanden framrycker i ett anfall, medan danska kavalleriet rider över den svenska framskjutna artilleripositionen.

Efter att ha tagit artilleriställningen fortsätter det danska kavalleriet sin framryckning. Nedanför den nuvarande lantbruksfastigheten Stensgård brakade så ryttaravdelningarna samman. Enligt vissa källor använde svenskarna sig av karakollering, en alldeles ny kavalleritaktik som innebar att man med god rättning och precision i led red fram och avfytrade sina pistoler. Därefter - i likaledes god ordning - vände leden och intog sin plats längst bak i grupperingen där man laddade om sina vapen. Manövern är ohyggligt komplicerad och kanske inte direkt lämpad för en kaotisk strid. Tydligt gick det heller inget vidare eftersom det danska kavalleriet i den påföljande sammandrabbningen sände det dubbelt manstarka svenska kavalleriet på flykten.

Bielke som tidigare sett det svenska kavalleriets uppmarsch hade något lugnad

kunde de trycka tillbaka svenskarna. Svenskarna insåg också det hopplösa i att fortsätta striden när kavalleriet hade flytt fältet. I skymningen flydde svenskarna, och många drunknade i morasen och vattendragen. Danskarna orkade inte följa dem när mörkret bröt in. De hade ändå vunnit dagen och bland segerfrukterna som kunde avnjutas fanns hela det svenska artilleriet.

Med danskt kavalleri fritt härjande är striden förlorad för svensk del. En del förband går i igelkottförsvar, medan andra kastar sina vapen och flyr. Många hinns upp och dödas, och oräkneliga knektar drunknar i moras och vattenflöden.

De svenska förlusterna uppgick till ca 1 500 man medan danskarna sannolikt förlorat fler, och det totala antalet stupade var troligtvis omkring 4000. Markerna var belamrade med lemlästade kroppar från hästar och soldater. Plåtlameller från rustningar, bitar av träns, delar till blank- och skjutvapen samt blodiga trasor från sönderrivna kläder låg kringströdda på fälten. Danskarna tillbringade en vecka strax intill slagfältet, och man kan förmoda att trosspersonal och knektar finkammade krigsskådeplatsen i jakt på utrustning för arméns räkning, och rov för egen del.

Svenskarna fick alltså slutligen till sitt slag, men utgången blev en annan än man tänkt sig. Drabbningen gjorde heller varken till eller från för kriget betraktat i sin helhet. Däremot fick det i Sverige stora inrikespolitiska konsekvenser och debaclet ledde så småningom till att den alltmer paranoide kungen till slut störtades av sin bror, hertig Johan.

fortsatt sin framryckning. Hans pojkar befann sig i strid med de dansk/tyska trupperna, samtidigt som en annan svensk infanterienhet under befäl av Färla, kom stormandes i riktning från Högvadsån. Under tyngden från det svenska tvåfrontsanfallet sviktade uppställningen och många danska knektar visade också, genom att vifta med mössorna på värjspetsen högt över huvudet, att de fått nog.

Vadstället vid den vackra Högvadsån. Det är svårt att föreställa sig paniken när flyende svenskar som försökte rädda sig drunknade i sina tunga rustningar.

Foto: UV

Sidan uppdaterad
2010-02-10

► Axtorna 1565

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► Borst 1644

► Hönjarum 1678

► Landskrona/Ylleshed 1677

► Lund 1676

► Lützen 1632

► Mästerby 1361

► Oravais 1808

► Poltava 1709

► Re 1163 och 1177

► Svensköp 1944

► Södra Stäket 1719

Axtorna 1565 - resultat Kavalleri och kavallerister

Totalt påträffades under de tio dagarnas fältundersökning ett hundratal fynd. Det rör sig främst om olika typer av projektiler och detaljer från hästutrustningar. Vi befinner oss i Axtorna i en uråldrig jordbruksbygd, och de äldsta 1700-talskartorna skulle lika gärna kunna ha upprättats idag - så lite har landskapet förändrats. Det innebär också att en hel del skrot har följt med ut i markerna vid utgödsling och omflyttningar av gårdskomplex.

Det har varit en mödosam process att skilja ut äldre jordbruksföremål från dem tillhörande slagfältet. Separeringen mellan de hästutstyrselar som suttit på lantbrukets pällar och utrustningen för 1500-talskavalleriet har varit den svåraste nöten att knäcka. Det är också hästrelaterade artefakter som tagit längst tid att reda ut, både i fält och vid den efterföljande materialanalysen.

1500-talets nordiska kavalleri: riddarrustning och pickadoller.

Illustration: Göte Göransson

Vi har god hjälp av våra detektorers displayer när det gäller att göra en preliminär bedömning av järngodsens kvalitet. Ju spretigare värden, desto äldre metall, desto större anledning att gräva på just dessa utslag. Visserligen kan en del av det äldre handsmidda bondjärnet lura oss ibland, men i stort sett fungerar denna metod bra. Följden blev att vi plockade upp

Kavalleriartefakter från Axtorna.
Foto: Staffan Hyll

Överst till vänster ses en led från ett Pelhambett. Under denna finns två spänner som antagligen kan associeras med detaljer från träns. Näst längst till höger ett fragment från en liten hästska, och längst ut på kanten ett lekande som antagligen suttit ovanför en stigbygel. Sådana var vanliga hos medeltidens pansrade ryttare.

Tidigare slagfältsundersökningar har demonstrerat svårigheten att återfinna detaljer från personliga delar av utrustningar. Genom att det på krigsskådeplatsen i Axtorna finns flera lågt liggande fuktområden ökar chanserna att plundringar efter slaget missat detaljer som trampats ned i gyttjan. Detta visade sig också genom ett antal fynd som kan kopplas direkt till enskilda kombattanter. Bland annat påträffades delar av sporrar, sporslösor, knappar, beslag och andra typer av remslösor.

Personliga föremål från slagfältet.
Foto: Staffan Hyll

spännen, hästskor, delar av betsel, lekande samt remsöljor till sadlar och tyglar.

Längst till vänster se två tunna bleck som sitter sammanfogade med en nit. Möjligtvis rör det sig om ett slags doppsko eller liknande till ett blankvapens balja. Intill ses en liten fragmenterad sölja som kan ha suttit på en sko eller i klädedräkten. Därefter två enkla knappar. Det avlånga gaffelliknande järnföremålet är en del till en stjärnsporre. Med största sannolikhet kommer sporren från en dansk ryttare som deltagit i anfallet mot svenska infanteriets rygg. Det sista föremålet är ett spänne tillverkat i en bronslegering. Små rester efter förgyllning skvallrar om att föremålet sannolikt suttit som en del i en bättre klädedräkt, alternativt som detalj i en högkvalitativ hästutrustning.

Sidan uppdaterad
2010-02-10

► Axtorna 1565

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► Borst 1644

► Hönjarum 1678

► Landskrona/Ylleshed 1677

► Lund 1676

► Lützen 1632

► Mästerby 1361

► Oravais 1808

► Poltava 1709

► Re 1163 och 1177

► Svensköp 1944

► Södra Stäket 1719

Axtorna 1565 - resultat Kanonfynd

Det är ytterst sällan som regelrätta undersökningar av slagfält genererar fynd som kan kopplas till vapen. Dessa tingestår ansågs mycket dyrbara och man träffade avsevärda föranstaltningar för att ta tillvara allt som gick att återanvända. Bra exempel är hur man redan på 1600-talet från skräckinjagande djup i primitiva dykarklockor hämtar upp kanoner från kapsejsade linjeskepp. Slagfälten finkammades, och från Axtorna vet vi att danskarna stannade kvar i en vecka, inte minst för att plocka med sig vapen och utrustning från bataljplatsen. Därför kom det som en total överraskning när en markägare efter några dagar försiktig visade upp fynd som gjorts för över hundra år sedan när ett dike skulle grävas genom en lågt liggande sankmark. Det rörde sig om en otroligt välbevarad bösspipa och ett underbeslag till en pistol.

Foto: UV

Stärkta av dessa möjligheter skickades en kompletterande ansökan till Länsstyrelsen i Halland med förfrågning om att få utvidga vårt undersökningsområde. Detta ärende behandlades rekordsnabbt och vi kunde därefter börja söka av ytorna intill diket. Marken här var inte lika belamrad med jordbruksskrot, och resultatet av detekteringarna blev över förväntan. Förutom detaljer från kavallerihästar tillvaratogs en pistolpipa, en kanonkula av järn samt en kanonkula i bly. Den sistnämnda projektilen kommer från en sk. nickhake. Tydligt har bly varit en bristvara, för det visade sig att kulan (liksom några identiska projektiler i gårdssamlingar), endast har ett tunt blyöverdrag. Som kärna

Förutom föremålen från det äldre moraset hade vi tidigare påträffat ett fyrtiotal kulor från hakebössor, ryttarpistoler och små artilleripjäser. Misstänkta delar från andra blankvapen fanns också i påsarna, bland annat ett långt blad från en förmodad stridskniv.

Kulorna varierade i storlek. De minsta haglen härrör från ryttarnas grovpistoler, men det finns även traditionella pistolkulor av grövre kaliber där även gjuttappen sitter kvar. Några är deformerade efter träffar i rustningar och hjälmar.

Den tidigare nämnda bristen på bly avspeglar sig också i ammunitionen från hakebössorna. Flera av kulorna har en järnkärna som endast hjälpligt dragits över med bly. En alternativ förklaring till detta, kan också vara att man ökade möjligheten att penetrera rustningar. Blyhöljet gav en extra tyngd vid träffen i pansaret, medan järnkulan slog igenom.

Bladet från en stridskniv och en sönderrostad pistolpipa. Längst ner till vänster ses en blyöverdragen bösskula i järn tillsammans med en större pistolkula och tre små pistolhagel.
Foto: Staffan Hyll

ligger en hjälpligt rund granitsten.
Antagligen har man velat öka tyngden på kulan, få en hyfsat rund form och spara eldrören gen om att klä stenarna med bly.

Första glimten...
Foto: UV

... frilagd. Kula från nickhake strax efter upptäckt. I 450 år har den legat inbäddad i jorden.
Foto: UV

Kanonprojektiler från slagfältet.
Foto: Staffan Hyll

Den blyöverdragna stenkulan från nickhaken motsvarar i storlek ungefärligen en squashboll. Järnkulan kommer från en något grövre kanon (kallade "slangar"). De mindre kulorna har avskjutits från artilleripjäser som kunnat betjänas och förflyttas av bara en eller två man.

Axtorna är ett av de tidigaste exemplen i Norden där arméer satt in artilleri i ett fältslag. Det var mer kanoner i aktion här, än vid Landskrona hundra år senare. Primitiva eller inte, så hade artilleripjäser varit en del av beväpningen sedan mitten av 1400-talet. Effektiviteten var hög och projektilerna slog enkelt igenom alla tänkbara kroppsskydd.

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst - är inte det en soppa?

Få människor känner överhuvudtaget till namnet eller var platsen ligger. Det är långt till de större skånska städerna och en bra bit ifrån närmaste landsväg med asfalt. Vilka skräckscener som för över 300 år sedan utspelat sig i den natursköna omgivningen är än mindre känt. Här dödades hundratals skånska bönder och drängar i det som i folkmun kallas för "slaget vid Borst". Det finns knappt några notiser om denna händelse i svenska arkiven - och de danska har vid efterforskningar visat sig helt tomma. Merparten av informationen som medlemmarna i Östraby Bygdeförening och Södra Skåningarnas Kamratförening fått fram, bygger således till största delen på de muntliga traditioner som genom generationer förvaltats i bygden.

Minnesstenen som restes år 2004 av Östraby Bygdeförening. Stenen står intill det gamla vadstället vilket utpekats som centralpunkten för sammandrabbningen.

Foto: UV

En liten bortglömd plats i den Skandinaviska historien, men 1644 en lokal katastrof för folket i Färs härad.

Grafik: UV

Visserligen hade två skolpojkar enligt ett rykte år 1918 hittat en kanonkula (nu förkommen) i en åker väster om vadstället (fyndplatsen kallas Norriefälad), men i övrigt fanns inga andra fynd som styrkte berättelsen. Därför kontaktade de lokala föreningarna Riksantikvarieämbetets slagfältsteam om ett eventuellt samarbete. Genom en generös donation från Sparbanksstiftelsen Färs o Frosta löstes den ekonomiska frågan, och i mars 2006, nästan på dagen 362 år efter drabbningen, gick fältarbetet igång.

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**▶ Bakgrund

▶ Målsättning

▶ Fynd

▶ Ovan mark

▶ Resultat 2006

▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - bakgrund

Det trettioåriga kriget rasade med full kraft nere i Tyskland. Utskeppningshamnarna i Nordtyskland och på Sveriges östsidan gick för högtryck - underhåll till trupperna och handelsförbindelserna över Nordsjön gjorde Öresund till en nyckelfaktor för krigsekonomierna. I detta skede höjde den danske kungen Kristian IV tullavgifterna; ett radikalt men effektivt sätt att drastiskt öka på statskassans inkomster. För att skydda denna vinstmaskin hade danskarna också rustat upp sin flotta, medan armén fått stå tillbaka.

Under året 1643 fann Riksrådet i Stockholm att situationen i ett längre perspektiv kunde bli kritisk. Under stort hemlighetsmakeri beslutades om förberedelser om ett blixtagrepp. En armékår skulle söderifrån svänga upp mot Jylland. En mindre expeditionskår skulle landstiga på Själland, medan huvudangreppet skulle sättas in mot den skånska provinsen. Den sistnämnda styrkan under befäl av fältmarskalk Horn utgjordes av 8 000 infanterister och 3 000 kavallerister. De större städerna längs den sydvästra kusten erövrades snabbt, medan Malmö motstod en belägring. Horn inrättade sig och sin stab i Lund, där också stora delar av armén inkvarterades.

Horn, en hård kille - en av många ärrade svenska krigshundar från kontinentens slagfält.

Den gängse teorin vid tiden var att kriget

Generalmajor Hans Wachtmeister fick i början av år 1644 i uppdrag att med en ryttarstyrka om 300 man med artilleri och tross, skaffa förnödenheter till armén i Lund. Man hoppades samtidigt att kunna krossa några av de uppbåd som förväntades ställa sig i vägen för svenskarna.

Redan i närheten av Gårdstånga hettade det till, och 300 bönder från Frosta härad drevs på flykten efter en skarp skärmytsling. Kavalleristyrkan fortsatte österut mot de förmodat rika herresätena vid Hjuläröd, Bjärsjölagård och Övedskloster. Hjuläröds slott plundrades och brändes, och den 25 mars fortsatte man för att låta de andra två slotten gå samma öde till mötes. Förr att nå dit var man tvungen att passera den strida och breda strömmen Borstbäcken (på 1600-talet mellan 20 och 30 meter bred). Det fanns flera alternativa vägar att gå fram på men av fruktan för att gå in i ett stort bakhåll, valde Wachtmeister att inte följa huvudvägen utmed Vombsjöns norra sida. Istället gick man på knaggliga vägar och stigar mot ett vadställe en knapp halvmil uppströms.

Idag är Borstbäcken flöde starkt begränsad till följd av sjösänkningar. Det var någonstans här som vadet låg.

Foto: UV

Kanske var det en slump, kanske hade bondeuppbådet spanare ute, men i vilket fall väntade där runt 500 bönder och drängar på svenskarna. Beväpnade med enkla vapen såsom jordbruksredskap, knivar, hemmatillverkade slag- och stickvapen posterade man sig på vattendragets östra strandkant. Kanske är det en överdrift att

skulle föda sig självt, det vill säga att trupperna skulle leva av landet där de befann sig. Detta innebar att tonvis med matvaror och foder varje dag skulle införskaffas. Danskarnas illa rustade armé - i Skåne under 5 000 man kunde inte förhindra den svenska framryckningen. Istället uppbadades allmogen av den danske befälhavaren, vars planer framförallt gick ut på att störa de svenska underhållslinjerna och slå till mot mindre furageringspartier.

anta att ens 10% av styrkan förfogade över någon typ av skjutvapen. En uppgift gör gällande att bönderna till läns fått två stycken 3-punds kanoner från Övedskloster. Detta är inte helt otänkbart med tanke på fyndet av kanonkulan för snart 100 år sedan.

Sidan uppdaterad
2010-02-10

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

▶ Bakgrund

▶ Målsättning

▶ Fynd

▶ Ovan mark

▶ Resultat 2006

▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - målsättning

Målsättningarna var liksom förväntningarna mycket lågt ställda. Slagfältsteamets tidigare erfarenheter visar att även stora slagfält med många involverade kombattanter kräver relativt omfattande insatser för att överhuvudtaget lokaliseras. Ju enklare beväpning som de deltagande styrkorna förfogade över, och ju längre tillbaka i tiden man kommer, desto svagare blir spåren av stridshandlingarna.

Målsättningarna kan sammanfattas i följande punkter:

- Verifiera huruvida det stått en drabning på den utpekade platsen.
- Jämföra de eventuella fyndmaterialens information mot uppgifterna från den lokala muntliga traditionen och de fåtaliga historiska dokumenten.
- Dokumentera statusen på ovan mark synliga lämningar som möjligen kan kopplas till slaget.

Terrängen vid Borstbäcken är långt ifrån idealisk för en metalldetektorundersökning. Delar av undersökningsområdet är bevuxet med sly och högt gräs. Åkrarna på den östra sidan av bäcken innehöll stora mängder kapsyler och flaskfolie, vilket gjorde detekteringen mycket tidskrävande.

Branter, sump, sten och sly karakteriserar terrängen på stora delar av platsen - Skåne verkar trots allt inte vara platt...
Foto: UV

Området närmast vadet undersöktes inte eftersom bebyggelse och påförd sten omöjliggjorde insatser. GPS-inmätningen fungerade bra eftersom arbetet utfördes före lövsprickningen.

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - fynd

Vi anser att de arkeologiska resultaten betydligt stärker sanningshalten i den lokala muntliga traditionen om att det förekommit strider vid Borstabäcken. Fynden är visserligen fåtaliga, men de pekar unisont på en datering till 1600-talet. Bland annat kan nämnas två blykulor vars kaliber överensstämmer med dåtida vapen. En av kulorna har gjuttappen kvar, vilket visar att den försetts med en för kavalleriet typisk papperspatron.

En musköt- eller karbinkula, samt till höger blykulan som avskjutits från en ryttarpistol. Foto: UV

Ett flertal hästskor påträffades på ömse sidor om Borstabäcken. Dessa är små jämfört med arbetshästskor och överensstämmer i tjocklek, bredd och metallsammansättning med fynd från andra samtida slagfält. Det får anses som klarlagt att hästskorna härrör från det svenska kavalleriet. En låsknapp till ett sadelhölster/patronkök och fyndet av vad som sannolikt är en varbygel till en ryttarpistol bekräftar bilden av kavalleriets närvaro på platsen.

Fragment av hästskor från det svenska kavalleriet. Foto: UV

Ett par dagar in i fältarbetet förevisades av en närboende fastighetsägare en kula av järn. Huset, i vars trädgård fyndet gjorts, är beläget sydöst om vadstället. Det blev snabbt klarlagt att projektilen var ett grovt druvhagel, och att det med mycket stor sannolikhet kommit från den andra strandbrinken. Fyndet kan omkullkasta teorin om att det svenska artilleriet aldrig hann fram. Snarare kan man tänka sig att skurar av druvhagel starkt bidragit till de höga förlustsiffror som angivits för bondehären.

Druvhaglet i järn som av en slump hittats i en trädgård. Foto: UV

Vidare påträffades två långa knivar som med all sannolikhet kan kopplas till slaget. Det är troligt att bönderna och drängarna i uppbådet utrustade sig med vad de hade av eggvapen. Knivarna är med sina 17,5 respektive 22 cm mycket längre än de gängse bruksknivar som generellt påträffas vid metalldetektering i anslutning till historisk bebyggelse. Den kortare kniven har dessutom slipats till i spetsen och därigenom fått en dubbel egg, sannolikt i syfte att göra den mer effektiv som stickvapen.

De sorgliga resterna av böndernas enkla
beväpning - två rostiga knivblad.
Foto: UV

Några spännen, en rundknapp samt en låsknapp
som kanske suttit i ett sadelhölster/patronkök.
Foto: UV

Sidan uppdaterad
2010-02-10

▶ **Axtorna 1565**

▶ **Borst 1644**

▶ Bakgrund

▶ Målsättning

▶ Fynd

▶ Ovan mark

▶ Resultat 2006

▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**

▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**

▶ **Lund 1676**

▶ **Lützen 1632**

▶ **Mästerby 1361**

▶ **Oravais 1808**

▶ **Poltava 1709**

▶ **Re 1163 och 1177**

▶ **Svensköp 1944**

▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - ovan mark

Statusen på de ovan mark synliga lämningarna som traditionellt kopplats till slaget är högst tveksam. De så kallade snapphanevärnen rymmer endast ett par personer vardera. Med hänsyn tagen till eldhastigheten på 1600-talets skjutvapen får den militära nyttan av sådana värn anses ha varit ytterst marginell. Det bör dessutom ha varit mycket besvärligt att utföra de handgrepp som krävdes vid omladdning i det trånga utrymmet.

Ett av värnen ligger i ett taktiskt sett mycket dåligt läge, djupt ned i bäckravinen med fri insyn från överskjutande strandbrinkar. I denna anläggning påträffades en kaffekannepip och utanför ett annat värn hittades en ko- eller getskälla. De så kallade värnen kanske snarare skall betraktas som vindskydd för vallpojkar eller liknande. I anslutning till en av anläggningarna, på västra sidan av Borstbäcken, påträffades en mindre hästsko. Denna kan kopplas till det svenska kavalleriets framryckning mot vadstället.

Håkan och Jesper arbetar vid ett av "värnen" (i förgrunden).

Foto: UV

Omkring 400 meter sydöst om vadet finns ett antal gropar på en mindre höjd, i anslutning till den branta bäckravinen. Groparna är registrerade i fornlämningsregistret (Öved 9.1) och har lokalt tolkats som värn där bondeuppbådet ställt upp sina lånade kanoner. Groparna är dock för små för att rymma en artilleripjäs och avståndet till vadet är för stort för att en effektiv eld skulle ha kunnat avges mot

De så kallade kanonvärnen på ravinens brant ovanför Borstbäcken. Här kunde vi belägga en kort men troligen intensiv skärmytsling.
Foto: UV

Däremot framkom fyra kavallerihästskor, en ryttarpistolhula och en längre kniv som visar att det skett stridigheter på platsen. Fynden gör gällande att det kan ha funnits en mindre postering på höjden. Utsikten över bäckravinen är god från denna position, och det är dessutom möjligt att ha uppsikt över en markerad höjdsträckning på andra sidan bäcken. I anslutning till groparna finns en svag hålväg som är skadad av skogsmaskiner. Det är sannolikt att den ryttaravdelning som gått över vid vadet vid Belleveu följde en stig på kanten av bäckravinen i nordlig riktning, tills de stötte på bondeuppbådet. Som avslutning skall det nämnas att det i anslutning till groparna hittades lämningar av sentida militär aktivitet i form av sju lösa gevärspatroner, kaliber 6,5 mm. Kanske skall hålen snarast sättas i samband med övningar av den lokala landstormen eller hemvärnet?

detsamma. Kanonerna har därför sannolikt varit uppställda närmare vadet. Denna tolkning stärks av att ett par pojkar enligt muntliga uppgifter år 1918 hittat en tre-pundig kanonkula på åkrarna väster om bäcken. Området kring groparna metalldetekterades intensivt, utan att några fynd påträffades som kan kopplas till artilleri.

Visserligen krigiska attribut, men snarare spår efter Färsingarnas hemvärnsövningar under andra världskriget. De var antagligen betydligt bättre förberedda 1944, än som var fallet exakt 300 år tidigare. För övrigt, patronerna (6,5 mm lösplugg till M/96) oskadliggjordes under överinseende av en pensionerad officer.
Foto: UV

Sidan uppdaterad
2010-02-10

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - resultat av undersökningarna 2006

Fredrik Nylén från Riksantikvarieämbetet, Glimmingehus, hade i samband med undersökningarna genomfört ett samarbete med grundskolan i Harlösa. Specialarbetet avslutades med att skolklasserna besökte Borst där den arkeologiska metoden förevisades och de historiska händelserna föredrogs.

Härligt med frägvisa ungar på besök! Intresset var stort och frågorna många omkring de dramatiska timmarna vid Borstabäcken, 1644. Foto: UV

Som nämnts ovan var förväntningarna lågt ställda inför fältarbetet. Slaget vid Borst var inget regelrätt fältslag. Det rör sig snarare om en skärmytsling eller slakt, med tanke på de förmodade dödstalen på bondesidan. Drabbningen inbegrep relativt få deltagare, och på ena sidan dåligt utrustade kombattanter. Bondeuppbådets organiserade motstånd bröts troligen snabbt och de som överlevt de första kavallerichoockerna försökte säkert fly från platsen.

De flesta kom inte långt, utan högs till döds utan misskund. I en sådan drabbning avlossas det inte många projektiler och stridigheterna sprids snabbt ut över en stor yta, två faktorer som försvårar en slagfältsarkeologisk undersökning.

Med detta sagt får resultatet trots allt anses som ytterst tillfredsställande. Fältarbetet kunde klargöra att en drabbning ägt rum på platsen. Undersökningen stärker de lokala muntliga traditionernas beskrivning av en strid mellan kavalleri och bönder.

Arkeologisk utrustning på marken intill bäcken. Foto: UV

Slutligen ett stort tack till Östraby Bygdeförening och Södra Skåningarnas Kamratförening (särskilt Stellan och Evert). Det var deras undersökning, och vi är tacksamma att vi kunde få vara med att kasta ljus över den svartaste dagen i Färs härads historia.

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - resultat av undersökningarna 2007

På värkanten var vi tillbaka i Borst tillsammans med Färs bygdeförening och Södra Skåningarnas Kamratförening. Vi skulle ägna en veckas fältarbete åt att försöka följa upp de ledtrådar som dök upp vid undersökningen år 2006. Vi hade gett oss tusan på att också komma åt de brantaste delarna av bäckravinen.

Vem hade trott att den gamla klättrutrustningen skulle komma till heders igen _ och det för att bedriva arkeologi i Skåne!? Med repens hjälp kunde dock branterna för första gången avsökas med metalldetektor. Fynd? Jo faktiskt, en knapp, som mycket väl kan ha kommit från någon av bondesoldaterna som hoppat eller kastats utför stupet.
Foto: UV

De muntliga traditionerna gjorde bestämt gällande att det fanns massgravar inom undersökningsområdet, och för att bistå lokalföreningarna i eftersökandet av dessa tog vi kontakt med Skånepolisens hundgrupp och deras Tekniska avdelning. Som

Vadstället som påträffades söder om bataljplatsen. Naturskönt, men kanske ödesdigert för bönderna som väntade på andra sidan.
Foto: UV

När det gällde frågan om eventuella massgravar tog vi hjälp av polisens likhundar. Ingen av dem markerade ovanpå den stensamling som tidigare utpekats som gravplats i ravinens botten. Filosofie doktor Per Lagerås konstaterade att blocken med sannolikhet gränsade till visshet avsatts på naturlig väg under slutskedet av den senaste istiden. Sonderingar med små borrar gav heller inga indikationer på att marken mellan blocken utsatts för omlagring. Således kan man helt utesluta att just denna lokal hyser kroppar efter stupade Färsingar.

ytterligare stöd, för eventuella tolkningar avstensamlingar som gravmarkörer, gjordes fältbesök av geologisk expertis från Riksantikvarieämbetets kontor i Lund.

Säkraste platsen i Skåne? Skogen var full av poliser som både bistod med sina kunskaper och likhundar, och lärde sig vår metod att undersöka slagfält. Ett otroligt givande samarbete som kommer att fortsätta.

Foto: UV

Sökandet med metalldetektor gav denna gång endast en handfull fynd med möjliga kopplingar till sammanstötningen vid Borstbäcken. Däremot gjordes flera intressanta upptäckter av möjliga vadställen. Om svenska styrkor gjorde en omfattning av böndernas uppställning vid Borstbäckens brant borde man ha utnyttjat befintliga vadställen. En inventering längs den besvärliga terrängen visade att det en knapp kilometer nedströms om 2006 års fyndområde för kulor och knivar faktiskt fanns tydliga spår efter ett vad. Stenar låg uppkastade längs kanterna och i branterna ovanför fanns rester efter flera hålvägar.

...tråkigt ställe ...inga lik. Polishunden på bilden har tidigare funnit benrester efter människor med datering till 1200-talet.

Foto: UV

Den nya yta som öppnades för undersökning 2007 var "Svenskingakroken", ett par kilometer från bron vid Borstbäcken. Den muntliga traditionen gör gällande att sju, eller nio, svenska ryttare bivackerade på denna plats någon gång 1678, mitt under Skånska kriget. På natten skall folk i bygden ha gått man ur huse och helt sonika slagit ihjäl dem. Andra uppgifter säger att det var en attack av snapphanar. Oavsett vilket så gjordes en eftersökning med likhund i kombination med metalldetektoravsökning. Tyvärr var platsen starkt kontaminerad av metallskrot vilket försvårade detekteringen, men sådant som knappar och blykulor brukar ändå vara möjligt att lokalisera. Vi hittade inga fynd med kopplingar till händelsen, dock utesluter inte detta att ett överfall ägt rum eftersom den lokala berättelsen slutligen förtäljer att kropparna av de döda plundrades in på bara skinnet.

Polisen och Riksantikvarieämbetets slagfältsteam i förenad jakt på spår efter överfallet vid "Svenskingakroken".

Foto: UV

► **Axtorna 1565**

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► **Borst 1644**

► **Hönjarum 1678**

► **Landskrona/Ylleshed 1677**

► **Lund 1676**

► **Lützen 1632**

► **Mästerby 1361**

► **Oravais 1808**

► **Poltava 1709**

► **Re 1163 och 1177**

► **Svensköp 1944**

► **Södra Stäket 1719**

Slaget vid Axtorna 1565

En dag i början på 2005 damp det ned en e-post från Halland. Det var en historiker, Daniel Borgman, som sett slagfältsteamets länk på RAA:s hemsida. Han skrev lite om Axtorna och möjligheterna att inleda ett samarbete. Det var förvisso intressant, men eftersom allt vi gör skall vara kostnadstäck, så verkade det vara små utsikter till mer konkreta insatser. Daniel fick besked om vad som krävdes för en preliminär undersökning/utredning, och vilken ekonomi som skulle erfordras.

En modest gråsten med inhuggen text markerar den sannolika platsen för slaget.
Foto: UV

Under de fortsatta kontakterna konkretiserades planerna runt en eventuell undersökning, och det dröjde inte mer än en och en halv månad efter första samtalet, så kommer ett mail: "Det är fixat!" Falkenbergs kommun gick in med medel och efter en lunchföredragning för kommuncheferna kunde vi häpna konstatera att projektet faktisk var en realitet. Två veckors fältarbete med syfte att dels lokalisera den snart 500 år gamla slagplatsen, dels utvärdera huruvida det fanns något fyndmaterial kvar efter alla dessa år.

Varje steg bevakades av media - här ett nyhetsteam från SVT Göteborg.
Foto: UV

Det finns en förhistoria till den till synes snabba hanteringen av ärendet. Under många, många år hade hembygdsföreningen (Köinge/Okome/Svarträ) förgäves försökt få någons uppmärksamhet för detta slagfält, för övrigt ett av nordens största. År 2000 arbetade Daniel Borgman på Falkenbergs museum och fick där tillfälle att titta närmare på just Axtorna. Gradvis blev det tydligt att slagfältet kunde ha både en vetenskaplig potential, liksom att platsen kunde utgöra ett hett besöksmål. Som Daniel uttryckte det för en tidning: "Som Arn, fast på riktigt".

Daniel Borgman blev kommunens projektledare och projektet tilldelades medel för tio dagars undersökning för fyra personer. Starten sattes till månadsskiftet april/maj 2005. Beväpnade med kartunderlag, GPS och detektorer skred vi till verket.
Foto: UV

Se även:
[Axtorna historiesällskap](#)

Sidan uppdaterad
2010-02-10

► **Axtorna 1565**

► Inför drabbningen

- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► **Borst 1644**

► **Hönjarum 1678**

► **Landskrona/Ylleshed 1677**

► **Lund 1676**

► **Lützen 1632**

► **Mästerby 1361**

► **Oravais 1808**

► **Poltava 1709**

► **Re 1163 och 1177**

► **Svensköp 1944**

► **Södra Stäket 1719**

Axtorna 1565, inför drabbningen

"Det vill kosta oss Liv och Lem"

Svensk pikenerare och skytt med svamplåsbössa.

Illustration: Göte Göransson

Hösten 1565 - nordiska sjuårskriget var inne på sitt tredje år och äntligen såg svenskarna en möjlighet att få till ett avgörande fältslag. De inledande åren hade inneburit mycket taktiskt manövrerande utan att det hade kommit till någon riktig drabbning. Flera större sjöslag hade dock utkämpats, städer stormats och bränts ner. Lokalbefolkningarna i södra Sverige fick genomlida mycket elände - skärmytslingar var vanliga och plundring av landsbygden var den gängse metoden att försörja armén.

Innan slaget hade danskarna misslyckats med belägringen av Varberg och var nu på väg söderut via Falkenberg. Så här i slutet på fältsäsongen var de tröttkörda och på defensiven, soldaterna längtade efter sitt vinterläger i Halmstad. Svenskarnas plan var att istället tvinga den danska hären, som leddes av tysken Daniel Rantzau, norrut. Detta skulle man lyckas med genom att förstöra broarna i Falkenberg samtidigt som vattenståndet efter höstregnen var så högt, att vadställena över Ätran blivit oanvändbara. Planen gick i lås och Rantzau blev med hela sin armékår instängd mellan Ätran och havet. Nu fanns det bara ett sätt för danskarna att ta sig söderut till säker mark och det var att först gå norrut

De skriftliga källorna anger att de danska styrkorna bestod av ca 6 000 infanterister och 1 400 kavallerister. Svenskarna hade 8 100 infanterister och 3 000 kavallerister - totalt sett 7 500 danskar mot 11 000 svenskar. Den danska armén utgjordes till största delen av erfarna tyska legoknektar som i första hand var lojala mot sin sold i reda pengar, och i andra hand sina tyska befäl. Visserligen fanns även i den svenska armén en del tyskar, men särskilt när det gäller infanteriet förlitade man sig på inhemska soldater.

Vy från Byaberget, mitt i det som skulle bli slagfältets centrala del. Från skogsbrynet borta vid husen såg danskarna den första skymten av svenska armén.

Foto: UV

Båda sidors kavalleri grupperades i väster, på och intill vägen, medan infanteritrupporna ställdes upp närmare Högvadsån österut. Det svenska artilleriet utgjordes av 47 pjäser med varierande kaliber som grupperades på kullen vid vägen. Danska artilleriet, bestående av 20 pjäser, var redan grupperat i fördelaktiga höjdlägen på vardera sidan om det danska infanteriet (se fig. 1). När det gäller det förbluffande stora antalet kanoner bör man betänka att detta är ett av de första stora nordiska fältslagen där artilleri tillätits spela en avgörande roll.

för att hitta ett vadställe över Ätran.

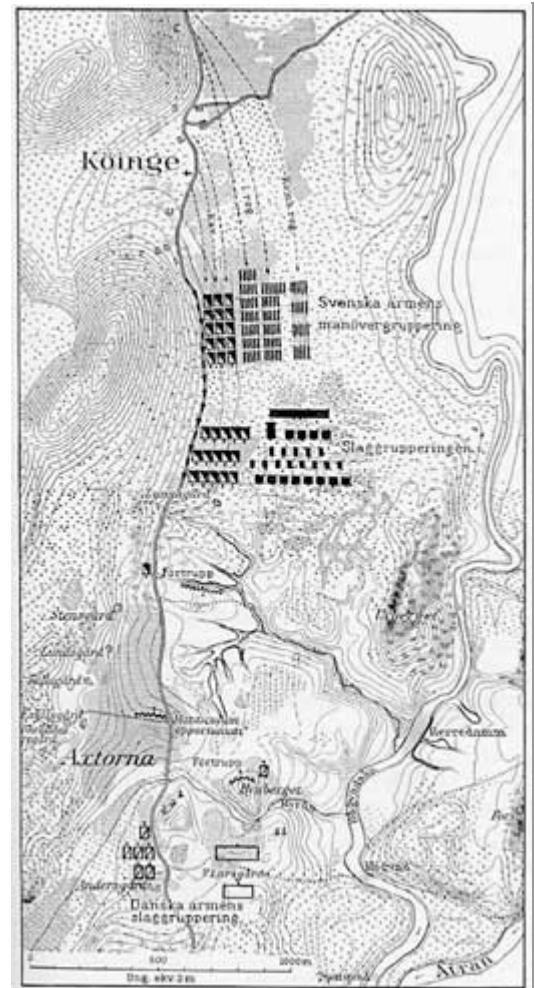

Den gamla vägen mot Falkenberg finns fortfarande kvar på sina ställen. Här travade tusentals dansk/tyska knektar, ryttare, rustvagnar och kanonsläp för snart 500 år sedan.

Foto: UV

När Rantzau närmade sig Ljungby tog han emot den goda nyheten om att det var möjligt att vada över Högvadsån, ett biflöde till Ätran, för att det sedan passera Ätran längre österut. Samtidigt skyndade den svenska armén, under ledning av Jakob Henriksson Hästesko, söderut för att förhindra just detta. Svenske kungen Erik XIV hade strax innan överlämnat befälet till Hästesko, eftersom han enligt egen utsago var tvungen att ta hand om upprorsmakare. Om det var verkliga upprorsmakare eller fantasifoster är svårt att avgöra eftersom konungens mentala hälsa vacklade. Som livvakt tog kungen i vilket fall med sig stora delar av elitenheten Gårdsfänikan.

Danskarna insåg att de aldrig skulle hinna över Högvadsån innan de kom i kontakt med svensk trupp och beslöt motvilligt att ta strid med svenskarna. Den 20 oktober stod de uppställda på en plåtå i höjd med ett av vadställena, strax söder om Axtorna by. Svenskarna kom i sin tur marscherande norrifrån och fick omedelbart övergå från marschkolonn till slagordning.

Arméernas gruppering innan slaget inleddes.

Vädret var uselt, det var kallt och regnet strilade ner. Fälten förvandlades till lervälling redan efter att de första leden soldater trampat förbi och som om det inte var nog med det, fick svenskarna även klafska igenom en våtmark för att komma i slagordning mitt emot danskarna. Danskarna var medvetna om svenskarnas numerära övermakt och var inte intresserade av någon egen offensiv, de hade redan intagit bästa möjliga position på slagfältet. De erfarna legoknektarna var redo och inväntade lugnt den svenska anstormningen, även om en del av dem säkert tog sig en funderare på vad de egentligen gjorde så långt norrut vid denna tidpunkt på året.

► Axtorna 1565

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► Borst 1644

► Hönjarum 1678

► Landskrona/Ylleshed 1677

► Lund 1676

► Lützen 1632

► Mästerby 1361

► Oravais 1808

► Poltava 1709

► Re 1163 och 1177

► Svensköp 1944

► Södra Stäket 1719

Axtorna 1565 - striden begynner

Vid halv tio på förmiddagen stod den svenska armén uppställd. Stridigheterna inleddes med att det svenska artilleriet riktade elden mot "Byaberget", en kulle mellan de båda arméerna. De tunga kanonkulorna tvingade bort en dansk förtrupp bestående av infanteri. Svenskarna övertog "berget" och släpade fram några lättare pjäser till höjden. Den lilla batteriplatsen inledde genast en direkt beskjutning av den danska huvudlinjen som stod grupperad på andra sidan av en bäckravin.

Danskarna som ditintills endast övervakat svenskarnas rörelser började nu själva agera och flera förband omgrupperade. Bielke, som förde befäl över det främre svenska infanteriet, uppfattade det som att danskarna i oordning lämnade sina ställningar och beordrade därför framryckning. Ganska snart insåg han dock att det enda danskarna gjort var att dra sig undan den bitande artillerielden och istället inta ännu bättre defensiva positioner högre upp på höjdplatån. De svenska knektarna hade då i mer eller mindre god ordning redan klafsat över bäcken och stretade upp för slänten rakt mot fiendens center. Slagfältet började svepas in i tung stickande rök från kanoner, hakebössor och pistoler.

Rantzau utvärderade snabbt den situation som så smått började bli skönjbar. Han grupperade på vänstra flygeln hälften av sitt kavalleri som flankskydd mot svenska ryttaranfall. Den andra hälften fick order om att förbereda angrepp på det svenska infanteriets flank. På andra sidan insåg Bielke att han grovt missuppfattat situationen, risken var nu stor att det svenska infanteriet skulle bli kringränt. Avståndet mellan enheterna som befann sig i centern och de bakomvarande trupperna hade blivit alldeles för stort, och fronten stod helt utan täckning i högerflanken. Bielke sände iväg ordonnanser med begäran om snabbt understöd från kavalleriet och infanterireserven. Hästesko, befälhavaren för den svenska armén, reagerade på signalerna och beordrade kavalleriet att anfälla det danska rytteriet.

Rantzau ändrade sina tidigare order beslutade att sätta in hela sitt kavalleri för att möta svenskarna. Det blev en viss

Här utkämpades ytterligt hårda ryttarstrider. Det svenska kavalleriet sändes på flykten.
Foto: UV

I detta kritiska ögonblick hade dock det danska kavalleriet slagit det svenska. Danskarna samlar ihop sig och förbereder en ryttarattack i det svenska infanteriets rygg.

Bielke upptäcker faran och avbryter sitt framgångsrika anfall för att istället göra front mot det danska kavalleriet. Hans förband förflyttar sig norrut och lyckas tillfälligt återta den svenska artilleriställningen vid vägen. Där försvarar man sig mot upprepade danska kavallerichocker. Fälten börjar fyllas av liken från stupade och män som med hemiska skador försöker undkomma infernot. När trycket lättat återhämtar sig det danska infanteriet och övergår i anfall. Bielkes situation verkade nästan hopplös.

Den andra svenska infanterienheten som också dragit sig ur den tidigare infanteristriden på höjdplatån, återkom och anföll plötsligt det framryckande danska infanteriet i flanken. Samtidigt lyckades också den svenska reserven komma till undsättning. I och med att svenskarnas kavalleri sluppit ett dansk förföljande kunde man reorganisera sig och gå till motanfall. Ytterligare en sammanstötning med danskarnas kyrassiärer resulterade dock i ännu ett nederlag. De svenska ryttarna och den moderna taktiken rädde inte på den tungt pansrade fienden.

Det danska infanteriet var fortfarande pressat men med stöd av kavalleriet, som nu hade skaffat sig fritt handlingsutrymme,

trängsel, men de danska ryttarförbanden tog sig ned från höjdpaltån, strax väster om den danska slaguppställningen. Här var terrängen i dalsänkan öppen och flack, men också sumpig och svårforcerad. Det värsta var att man också stod helt exponerad för det svenska artilleriets huvudgruppering. För att överhuvudtaget ha en chans, måste de svenska kanonerna slås ut.

Artillerisälvorna dånade iväg när de svenska battericheferna upptäckte fiendens massiva kavallerienheter. Kaskader av vatten och dy slår upp från studsande kanonkuler. De tunga kloten slår sönder både hästar och män. Bitar av rustningar, vapen och mänskliga kroppar faller plaskande i den upptrampade sumpen. Med närmast övermänsklig ansträngning tar man sig upp ur svackan och sätter fart rakt mot de svenska kanonmynningarna. I detta läge är artilleristerna chanslösa, och man tvingas ge upp sina pjäser.

De svenska infanteriförbanden framrycker i ett anfall, medan danska kavalleriet rider över den svenska framskjutna artilleripositionen.

Efter att ha tagit artilleriställningen fortsätter det danska kavalleriet sin framryckning. Nedanför den nuvarande lantbruksfastigheten Stensgård brakade så ryttaravdelningarna samman. Enligt vissa källor använde svenskarna sig av karakollering, en alldeles ny kavalleritaktik som innebar att man med god rättning och precision i led red fram och avfytrade sina pistoler. Därefter - i likaledes god ordning - vände leden och intog sin plats längst bak i grupperingen där man laddade om sina vapen. Manövern är ohyggligt komplicerad och kanske inte direkt lämpad för en kaotisk strid. Tydligt gick det heller inget vidare eftersom det danska kavalleriet i den påföljande sammandrabbningen sände det dubbelt manstarka svenska kavalleriet på flykten.

Bielke som tidigare sett det svenska kavalleriets uppmarsch hade något lugnad

kunde de trycka tillbaka svenskarna. Svenskarna insåg också det hopplösa i att fortsätta striden när kavalleriet hade flytt fältet. I skymningen flydde svenskarna, och många drunknade i morasen och vattendragen. Danskarna orkade inte följa dem när mörkret bröt in. De hade ändå vunnit dagen och bland segerfrukterna som kunde avnjutas fanns hela det svenska artilleriet.

Med danskt kavalleri fritt härjande är striden förlorad för svensk del. En del förband går i igelkottförsvar, medan andra kastar sina vapen och flyr. Många hinns upp och dödas, och oräkneliga knektar drunknar i moras och vattenflöden.

De svenska förlusterna uppgick till ca 1 500 man medan danskarna sannolikt förlorat fler, och det totala antalet stupade var troligtvis omkring 4000. Markerna var belamrade med lemlästade kroppar från hästar och soldater. Plåtlameller från rustningar, bitar av träns, delar till blank- och skjutvapen samt blodiga trasor från sönderrivna kläder låg kringströdda på fälten. Danskarna tillbringade en vecka strax intill slagfältet, och man kan förmoda att trosspersonal och knektar finkammade krigsskådeplatsen i jakt på utrustning för arméns räkning, och rov för egen del.

Svenskarna fick alltså slutligen till sitt slag, men utgången blev en annan än man tänkt sig. Drabbningen gjorde heller varken till eller från för kriget betraktat i sin helhet. Däremot fick det i Sverige stora inrikespolitiska konsekvenser och debaclet ledde så småningom till att den alltmer paranoide kungen till slut störtades av sin bror, hertig Johan.

fortsatt sin framryckning. Hans pojkar befann sig i strid med de dansk/tyska trupperna, samtidigt som en annan svensk infanterienhet under befäl av Färla, kom stormandes i riktning från Högvadsån. Under tyngden från det svenska tvåfrontsanfallet sviktade uppställningen och många danska knektar visade också, genom att vifta med mössorna på värjspetsen högt över huvudet, att de fått nog.

Vadstället vid den vackra Högvadsån. Det är svårt att föreställa sig paniken när flyende svenskar som försökte rädda sig drunknade i sina tunga rustningar.

Foto: UV

Sidan uppdaterad
2010-02-10

► Axtorna 1565

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► Borst 1644

► Hönjarum 1678

► Landskrona/Ylleshed 1677

► Lund 1676

► Lützen 1632

► Mästerby 1361

► Oravais 1808

► Poltava 1709

► Re 1163 och 1177

► Svensköp 1944

► Södra Stäket 1719

Axtorna 1565 - resultat Kavalleri och kavallerister

Totalt påträffades under de tio dagarnas fältundersökning ett hundratal fynd. Det rör sig främst om olika typer av projektiler och detaljer från hästutrustningar. Vi befinner oss i Axtorna i en uråldrig jordbruksbygd, och de äldsta 1700-talskartorna skulle lika gärna kunna ha upprättats idag - så lite har landskapet förändrats. Det innebär också att en hel del skrot har följt med ut i markerna vid utgödsling och omflyttningar av gårdscomplex.

Det har varit en mödosam process att skilja ut äldre jordbruksföremål från dem tillhörande slagfältet. Separeringen mellan de hästutstyrselar som suttit på lantbrukets pällar och utrustningen för 1500-talskavalleriet har varit den svåraste nöten att knäcka. Det är också hästrelaterade artefakter som tagit längst tid att reda ut, både i fält och vid den efterföljande materialanalysen.

1500-talets nordiska kavalleri: riddarrustning och pickadoller.

Illustration: Göte Göransson

Vi har god hjälp av våra detektorers displayer när det gäller att göra en preliminär bedömning av järngodsens kvalitet. Ju spretigare värden, desto äldre metall, desto större anledning att gräva på just dessa utslag. Visserligen kan en del av det äldre handsmidda bondjärnet lura oss ibland, men i stort sett fungerar denna metod bra. Följden blev att vi plockade upp

Kavalleriartefakter från Axtorna.
Foto: Staffan Hyll

Överst till vänster ses en led från ett Pelhambett. Under denna finns två spänner som antagligen kan associeras med detaljer från träns. Näst längst till höger ett fragment från en liten hästska, och längst ut på kanten ett lekande som antagligen suttit ovanför en stigbygel. Sådana var vanliga hos medeltidens pansrade ryttare.

Tidigare slagfältsundersökningar har demonstrerat svårigheten att återfinna detaljer från personliga delar av utrustningar. Genom att det på krigsskådeplatsen i Axtorna finns flera lågt liggande fuktområden ökar chanserna att plundringar efter slaget missat detaljer som trampats ned i gyttjan. Detta visade sig också genom ett antal fynd som kan kopplas direkt till enskilda kombattanter. Bland annat påträffades delar av sporrar, sporsöljor, knappar, beslag och andra typer av remsöljor.

Personliga föremål från slagfältet.
Foto: Staffan Hyll

spännen, hästskor, delar av betsel, lekande samt remsöljor till sadlar och tyglar.

Längst till vänster se två tunna bleck som sitter sammanfogade med en nit. Möjligtvis rör det sig om ett slags doppsko eller liknande till ett blankvapens balja. Intill ses en liten fragmenterad sölja som kan ha suttit på en sko eller i klädedräkten. Därefter två enkla knappar. Det avlånga gaffelliknande järnföremålet är en del till en stjärnsporre. Med största sannolikhet kommer sporren från en dansk ryttare som deltagit i anfallet mot svenska infanteriets rygg. Det sista föremålet är ett spänne tillverkat i en bronslegering. Små rester efter förgyllning skvallrar om att föremålet sannolikt suttit som en del i en bättre klädedräkt, alternativt som detalj i en högkvalitativ hästutrustning.

Sidan uppdaterad
2010-02-10

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

OM UV | UPPDRAG | PUBLIKATIONER | TJÄNSTER | KONTAKTA UV

Aktuella uppdrag | Tidigare uppdrag | Prospektering | Slagfältsarkeologi**► Axtorna 1565**

- Inför drabbningen
- Striden begynner
- Kavalleri och kavallerister
- Kanonfynd

► Borst 1644**► Hönjarum 1678****► Landskrona/Ylleshed 1677****► Lund 1676****► Lützen 1632****► Mästerby 1361****► Oravais 1808****► Poltava 1709****► Re 1163 och 1177****► Svensköp 1944****► Södra Stäket 1719**

Axtorna 1565 - resultat Kanonfynd

Det är ytterst sällan som regelrätta undersökningar av slagfält genererar fynd som kan kopplas till vapen. Dessa tingestår ansågs mycket dyrbara och man träffade avsevärda föranstaltningar för att ta tillvara allt som gick att återanvända. Bra exempel är hur man redan på 1600-talet från skräckinjagande djup i primitiva dykarklockor hämtar upp kanoner från kapsejsade linjeskepp. Slagfälten finkammades, och från Axtorna vet vi att danskarna stannade kvar i en vecka, inte minst för att plocka med sig vapen och utrustning från bataljplatsen. Därför kom det som en total överraskning när en markägare efter några dagar försiktig visade upp fynd som gjorts för över hundra år sedan när ett dike skulle grävas genom en lågt liggande sankmark. Det rörde sig om en otroligt välbevarad bösspipa och ett underbeslag till en pistol.

Foto: UV

Stärkta av dessa möjligheter skickades en kompletterande ansökan till Länsstyrelsen i Halland med förfrågning om att få utvidga vårt undersökningsområde. Detta ärende behandlades rekordsnabbt och vi kunde därefter börja söka av ytorna intill diket. Marken här var inte lika belamrad med jordbruksskrot, och resultatet av detekteringarna blev över förväntan. Förutom detaljer från kavallerihästar tillvaratogs en pistolpipa, en kanonkula av järn samt en kanonkula i bly. Den sistnämnda projektilen kommer från en sk. nickhake. Tydligt har bly varit en bristvara, för det visade sig att kulan (liksom några identiska projektiler i gårdssamlingar), endast har ett tunt blyöverdrag. Som kärna

Förutom föremålen från det äldre moraset hade vi tidigare påträffat ett fyrtiotal kulor från hakebössor, ryttarpistoler och små artilleripjäser. Misstänkta delar från andra blankvapen fanns också i påsarna, bland annat ett långt blad från en förmodad stridskniv.

Kulorna varierade i storlek. De minsta haglen härrör från ryttarnas grovpistoler, men det finns även traditionella pistolkulor av grövre kaliber där även gjuttappen sitter kvar. Några är deformerade efter träffar i rustningar och hjälmar.

Den tidigare nämnda bristen på bly avspeglar sig också i ammunitionen från hakebössorna. Flera av kulorna har en järnkärna som endast hjälpligt dragits över med bly. En alternativ förklaring till detta, kan också vara att man ökade möjligheten att penetrera rustningar. Blyhöljet gav en extra tyngd vid träffen i pansaret, medan järnkulan slog igenom.

Bladet från en stridskniv och en sönderrostad pistolpipa. Längst ner till vänster ses en blyöverdragen bösskula i järn tillsammans med en större pistolkula och tre små pistolhagel.
Foto: Staffan Hyll

ligger en hjälpligt rund granitsten.
Antagligen har man velat öka tyngden på kulan, få en hyfsat rund form och spara eldrören gen om att klä stenarna med bly.

Första glimten...
Foto: UV

... frilagd. Kula från nickhake strax efter upptäckt. I 450 år har den legat inbäddad i jorden.
Foto: UV

Kanonprojektiler från slagfältet.
Foto: Staffan Hyll

Den blyöverdragna stenkulan från nickhaken motsvarar i storlek ungefärligen en squashboll. Järnkulan kommer från en något grövre kanon (kallade "slangar"). De mindre kulorna har avskjutits från artilleripjäser som kunnat betjänas och förflyttas av bara en eller två man.

Axtorna är ett av de tidigaste exemplen i Norden där arméer satt in artilleri i ett fältslag. Det var mer kanoner i aktion här, än vid Landskrona hundra år senare. Primitiva eller inte, så hade artilleripjäser varit en del av beväpningen sedan mitten av 1400-talet. Effektiviteten var hög och projektilerna slog enkelt igenom alla tänkbara kroppsskydd.

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst - är inte det en soppa?

Få människor känner överhuvudtaget till namnet eller var platsen ligger. Det är långt till de större skånska städerna och en bra bit ifrån närmaste landsväg med asfalt. Vilka skräckscener som för över 300 år sedan utspelat sig i den natursköna omgivningen är än mindre känt. Här dödades hundratals skånska bönder och drängar i det som i folkmun kallas för "slaget vid Borst". Det finns knappt några notiser om denna händelse i svenska arkiven - och de danska har vid efterforskningar visat sig helt tomma. Merparten av informationen som medlemmarna i Östraby Bygdeförening och Södra Skåningarnas Kamratförening fått fram, bygger således till största delen på de muntliga traditioner som genom generationer förvaltats i bygden.

Minnesstenen som restes år 2004 av Östraby Bygdeförening. Stenen står intill det gamla vadstället vilket utpekats som centralpunkten för sammandrabbningen.

Foto: UV

En liten bortglömd plats i den Skandinaviska historien, men 1644 en lokal katastrof för folket i Färs härad.

Grafik: UV

Visserligen hade två skolpojkar enligt ett rykte år 1918 hittat en kanonkula (nu förkommen) i en åker väster om vadstället (fyndplatsen kallas Norriefälad), men i övrigt fanns inga andra fynd som styrkte berättelsen. Därför kontaktade de lokala föreningarna Riksantikvarieämbetets slagfältsteam om ett eventuellt samarbete. Genom en generös donation från Sparbanksstiftelsen Färs o Frosta löstes den ekonomiska frågan, och i mars 2006, nästan på dagen 362 år efter drabbningen, gick fältarbetet igång.

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
  - ▶ Bakgrund
  - ▶ Målsättning
  - ▶ Fynd
  - ▶ Ovan mark
  - ▶ Resultat 2006
  - ▶ Resultat 2007
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - bakgrund

Det trettioåriga kriget rasade med full kraft nere i Tyskland. Utskeppningshamnarna i Nordtyskland och på Sveriges östsidan gick för högtryck - underhåll till trupperna och handelsförbindelserna över Nordsjön gjorde Öresund till en nyckelfaktor för krigsekonomierna. I detta skede höjde den danske kungen Kristian IV tullavgifterna; ett radikalt men effektivt sätt att drastiskt öka på statskassans inkomster. För att skydda denna vinstmaskin hade danskarna också rustat upp sin flotta, medan armén fått stå tillbaka.

Under året 1643 fann Riksrådet i Stockholm att situationen i ett längre perspektiv kunde bli kritisk. Under stort hemlighetsmakeri beslutades om förberedelser om ett blixtagrepp. En armékår skulle söderifrån svänga upp mot Jylland. En mindre expeditionskår skulle landstiga på Själland, medan huvudangreppet skulle sättas in mot den skånska provinsen. Den sistnämnda styrkan under befäl av fältmarskalk Horn utgjordes av 8 000 infanterister och 3 000 kavallerister. De större städerna längs den sydvästra kusten erövrades snabbt, medan Malmö motstod en belägring. Horn inrättade sig och sin stab i Lund, där också stora delar av armén inkvarterades.

Horn, en hård kille - en av många ärrade svenska krigshundar från kontinentens slagfält.

Den gängse teorin vid tiden var att kriget

Generalmajor Hans Wachtmeister fick i början av år 1644 i uppdrag att med en ryttarstyrka om 300 man med artilleri och tross, skaffa förnödenheter till armén i Lund. Man hoppades samtidigt att kunna krossa några av de uppbåd som förväntades ställa sig i vägen för svenskarna.

Redan i närheten av Gårdstånga hettade det till, och 300 bönder från Frosta härad drevs på flykten efter en skarp skärmytsling. Kavalleristyrkan fortsatte österut mot de förmodat rika herresätena vid Hjuläröd, Bjärsjölagård och Övedskloster. Hjuläröds slott plundrades och brändes, och den 25 mars fortsatte man för att låta de andra två slotten gå samma öde till mötes. Förr att nå dit var man tvungen att passera den strida och breda strömmen Borstbäcken (på 1600-talet mellan 20 och 30 meter bred). Det fanns flera alternativa vägar att gå fram på men av fruktan för att gå in i ett stort bakhåll, valde Wachtmeister att inte följa huvudvägen utmed Vombsjöns norra sida. Istället gick man på knaggliga vägar och stigar mot ett vadställe en knapp halvmil uppströms.

Idag är Borstbäcken flöde starkt begränsad till följd av sjösänkningar. Det var någonstans här som vadet låg.

Foto: UV

Kanske var det en slump, kanske hade bondeuppbådet spanare ute, men i vilket fall väntade där runt 500 bönder och drängar på svenskarna. Beväpnade med enkla vapen såsom jordbruksredskap, knivar, hemmatillverkade slag- och stickvapen posterade man sig på vattendragets östra strandkant. Kanske är det en överdrift att

skulle föda sig självt, det vill säga att trupperna skulle leva av landet där de befann sig. Detta innebar att tonvis med matvaror och foder varje dag skulle införskaffas. Danskarnas illa rustade armé - i Skåne under 5 000 man kunde inte förhindra den svenska framryckningen. Istället uppbadades allmogen av den danske befälhavaren, vars planer framförallt gick ut på att störa de svenska underhållslinjerna och slå till mot mindre furageringspartier.

anta att ens 10% av styrkan förfogade över någon typ av skjutvapen. En uppgift gör gällande att bönderna till läns fått två stycken 3-punds kanoner från Övedskloster. Detta är inte helt otänkbart med tanke på fyndet av kanonkulan för snart 100 år sedan.

Sidan uppdaterad
2010-02-10

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

▶ Bakgrund

▶ Målsättning

▶ Fynd

▶ Ovan mark

▶ Resultat 2006

▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - målsättning

Målsättningarna var liksom förväntningarna mycket lågt ställda. Slagfältsteamets tidigare erfarenheter visar att även stora slagfält med många involverade kombattanter kräver relativt omfattande insatser för att överhuvudtaget lokaliseras. Ju enklare beväpning som de deltagande styrkorna förfogade över, och ju längre tillbaka i tiden man kommer, desto svagare blir spåren av stridshandlingarna.

Målsättningarna kan sammanfattas i följande punkter:

- Verifiera huruvida det stått en drabning på den utpekade platsen.
- Jämföra de eventuella fyndmaterialens information mot uppgifterna från den lokala muntliga traditionen och de fåtaliga historiska dokumenten.
- Dokumentera statusen på ovan mark synliga lämningar som möjligen kan kopplas till slaget.

Terrängen vid Borstbäcken är långt ifrån idealisk för en metalldetektorundersökning. Delar av undersökningsområdet är bevuxet med sly och högt gräs. Åkrarna på den östra sidan av bäcken innehöll stora mängder kapsyler och flaskfolie, vilket gjorde detekteringen mycket tidskrävande.

Branter, sump, sten och sly karaktäriserar terrängen på stora delar av platsen - Skåne verkar trots allt inte vara platt...
Foto: UV

Området närmast vadet undersöktes inte eftersom bebyggelse och påfordrån sten omöjliggjorde insatser. GPS-inmätningen fungerade bra eftersom arbetet utfördes före lövsprickningen.

▶ Axtorna 1565

▶ Borst 1644

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ Hönjarum 1678

▶ Landskrona/Ylleshed 1677

▶ Lund 1676

▶ Lützen 1632

▶ Mästerby 1361

▶ Oravais 1808

▶ Poltava 1709

▶ Re 1163 och 1177

▶ Svensköp 1944

▶ Södra Stäket 1719

Borst 1644 - fynd

Vi anser att de arkeologiska resultaten betydligt stärker sanningshalten i den lokala muntliga traditionen om att det förekommit strider vid Borstabäcken. Fynden är visserligen fåtaliga, men de pekar unisont på en datering till 1600-talet. Bland annat kan nämnas två blykuler vars kaliber överensstämmer med dåtida vapen. En av kulorna har gjuttappen kvar, vilket visar att den försetts med en för kavalleriet typisk papperspatron.

En musköt- eller karbinkula, samt till höger blykulan som avskjutits från en ryttarpistol. Foto: UV

Ett flertal hästskor påträffades på ömse sidor om Borstabäcken. Dessa är små jämfört med arbetshästskor och överensstämmer i tjocklek, bredd och metallsammansättning med fynd från andra samtida slagfält. Det får anses som klarlagt att hästskorna härrör från det svenska kavalleriet. En låsknapp till ett sadelhölster/patronkök och fyndet av vad som sannolikt är en varbygel till en ryttarpistol bekräftar bilden av kavalleriets närvaro på platsen.

Fragment av hästskor från det svenska kavalleriet. Foto: UV

Ett par dagar in i fältarbetet förevisades av en närboende fastighetsägare en kula av järn. Huset, i vars trädgård fyndet gjorts, är beläget sydöst om vadstället. Det blev snabbt klarlagt att projektilen var ett grovt druvhagel, och att det med mycket stor sannolikhet kommit från den andra strandbrinken. Fyndet kan omkullkasta teorin om att det svenska artilleriet aldrig hann fram. Snarare kan man tänka sig att skurar av druvhagel starkt bidragit till de höga förlustsiffror som angivits för bondehären.

Druvhaglet i järn som av en slump hittats i en trädgård. Foto: UV

Vidare påträffades två långa knivar som med all sannolikhet kan kopplas till slaget. Det är troligt att bönderna och drängarna i uppbådet utrustade sig med vad de hade av eggvapen. Knivarna är med sina 17,5 respektive 22 cm mycket längre än de gängse bruksknivar som generellt påträffas vid metalldetektering i anslutning till historisk bebyggelse. Den kortare kniven har dessutom slipats till i spetsen och därigenom fått en dubbel egg, sannolikt i syfte att göra den mer effektiv som stickvapen.

De sorgliga resterna av böndernas enkla
beväpning - två rostiga knivblad.
Foto: UV

Några spännen, en rundknapp samt en låsknapp
som kanske suttit i ett sadelhölster/patronkök.
Foto: UV

Sidan uppdaterad
2010-02-10

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd

- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - ovan mark

Statusen på de ovan mark synliga lämningarna som traditionellt kopplats till slaget är högst tveksam. De så kallade snapphanevärnen rymmer endast ett par personer vardera. Med hänsyn tagen till eldhastigheten på 1600-talets skjutvapen får den militära nyttan av sådana värn anses ha varit ytterst marginell. Det bör dessutom ha varit mycket besvärligt att utföra de handgrepp som krävdes vid omladdning i det trånga utrymmet.

Ett av värnen ligger i ett taktiskt sett mycket dåligt läge, djupt ned i bäckravinen med fri insyn från överskjutande strandbrinkar. I denna anläggning påträffades en kaffekannepip och utanför ett annat värn hittades en ko- eller getskälla. De så kallade värnen kanske snarare skall betraktas som vindskydd för vallpojkar eller liknande. I anslutning till en av anläggningarna, på västra sidan av Borstbäcken, påträffades en mindre hästsko. Denna kan kopplas till det svenska kavalleriets framryckning mot vadstället.

Håkan och Jesper arbetar vid ett av "värnen" (i förgrunden).

Foto: UV

Omkring 400 meter sydöst om vadet finns ett antal gropar på en mindre höjd, i anslutning till den branta bäckravinen. Groparna är registrerade i fornlämningsregistret (Öved 9.1) och har lokalt tolkats som värn där bondeuppbådet ställt upp sina lånade kanoner. Groparna är dock för små för att rymma en artilleripjäs och avståndet till vadet är för stort för att en effektiv eld skulle ha kunnat avges mot

De så kallade kanonvärnen på ravinens brant ovanför Borstbäcken. Här kunde vi belägga en kort men troligen intensiv skärmytsling.
Foto: UV

Däremot framkom fyra kavallerihästskor, en ryttarpistolhula och en längre kniv som visar att det skett stridigheter på platsen. Fynden gör gällande att det kan ha funnits en mindre postering på höjden. Utsikten över bäckravinen är god från denna position, och det är dessutom möjligt att ha uppsikt över en markerad höjdsträckning på andra sidan bäcken. I anslutning till groparna finns en svag hålväg som är skadad av skogsmaskiner. Det är sannolikt att den ryttaravdelning som gått över vid vadet vid Belleveu följde en stig på kanten av bäckravinen i nordlig riktning, tills de stötte på bondeuppbådet. Som avslutning skall det nämnas att det i anslutning till groparna hittades lämningar av sentida militär aktivitet i form av sju lösa gevärspatroner, kaliber 6,5 mm. Kanske skall hålen snarast sättas i samband med övningar av den lokala landstormen eller hemvärnet?

detsamma. Kanonerna har därför sannolikt varit uppställda närmare vadet. Denna tolkning stärks av att ett par pojkar enligt muntliga uppgifter år 1918 hittat en tre-pundig kanonkula på åkrarna väster om bäcken. Området kring groparna metalldetekterades intensivt, utan att några fynd påträffades som kan kopplas till artilleri.

Visserligen krigiska attribut, men snarare spår efter Färsingarnas hemvärnsövningar under andra världskriget. De var antagligen betydligt bättre förberedda 1944, än som var fallet exakt 300 år tidigare. För övrigt, patronerna (6,5 mm lösplugg till M/96) oskadliggjordes under överinseende av en pensionerad officer.
Foto: UV

Sidan uppdaterad
2010-02-10

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - resultat av undersökningarna 2006

Fredrik Nylén från Riksantikvarieämbetet, Glimmingehus, hade i samband med undersökningarna genomfört ett samarbete med grundskolan i Harlösa. Specialarbetet avslutades med att skolklasserna besökte Borst där den arkeologiska metoden förevisades och de historiska händelserna föredrogs.

Härligt med frägvisa ungar på besök! Intresset var stort och frågorna många omkring de dramatiska timmarna vid Borstabäcken, 1644. Foto: UV

Som nämnts ovan var förväntningarna lågt ställda inför fältarbetet. Slaget vid Borst var inget regelrätt fältslag. Det rör sig snarare om en skärmytsling eller slakt, med tanke på de förmodade dödstalen på bondesidan. Drabbningen inbegrep relativt få deltagare, och på ena sidan dåligt utrustade kombattanter. Bondeuppbådets organiserade motstånd bröts troligen snabbt och de som överlevt de första kavallerichoockerna försökte säkert fly från platsen.

De flesta kom inte långt, utan högs till döds utan misskund. I en sådan drabbning avlossas det inte många projektiler och stridigheterna sprids snabbt ut över en stor yta, två faktorer som försvårar en slagfältsarkeologisk undersökning.

Med detta sagt får resultatet trots allt anses som ytterst tillfredsställande. Fältarbetet kunde klargöra att en drabbning ägt rum på platsen. Undersökningen stärker de lokala muntliga traditionernas beskrivning av en strid mellan kavalleri och bönder.

Arkeologisk utrustning på marken intill bäcken. Foto: UV

Slutligen ett stort tack till Östraby Bygdeförening och Södra Skåningarnas Kamratförening (särskilt Stellan och Evert). Det var deras undersökning, och vi är tacksamma att vi kunde få vara med att kasta ljus över den svartaste dagen i Färs härads historia.

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**

- ▶ Bakgrund
- ▶ Målsättning
- ▶ Fynd
- ▶ Ovan mark
- ▶ Resultat 2006
- ▶ Resultat 2007

▶ **Hönjarum 1678**▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Borst 1644 - resultat av undersökningarna 2007

På värkanten var vi tillbaka i Borst tillsammans med Färs bygdeförening och Södra Skåningarnas Kamratförening. Vi skulle ägna en veckas fältarbete åt att försöka följa upp de ledtrådar som dök upp vid undersökningen år 2006. Vi hade gett oss tusan på att också komma åt de brantaste delarna av bäckravinen.

Vem hade trott att den gamla klättrutrustningen skulle komma till heders igen _ och det för att bedriva arkeologi i Skåne!? Med repens hjälp kunde dock branterna för första gången avsökas med metalldetektor. Fynd? Jo faktiskt, en knapp, som mycket väl kan ha kommit från någon av bondesoldaterna som hoppat eller kastats utför stupet.
Foto: UV

De muntliga traditionerna gjorde bestämt gällande att det fanns massgravar inom undersökningsområdet, och för att bistå lokalföreningarna i eftersökandet av dessa tog vi kontakt med Skånepolisens hundgrupp och deras Tekniska avdelning. Som

Vadstället som påträffades söder om bataljplatsen. Naturskönt, men kanske ödesdigert för bönderna som väntade på andra sidan.
Foto: UV

När det gällde frågan om eventuella massgravar tog vi hjälp av polisens likhundar. Ingen av dem markerade ovanpå den stensamling som tidigare utpekats som gravplats i ravinens botten. Filosofie doktor Per Lagerås konstaterade att blocken med sannolikhet gränsade till visshet avsatts på naturlig väg under slutskedet av den senaste istiden. Sonderingar med små borrar gav heller inga indikationer på att marken mellan blocken utsatts för omlagring. Således kan man helt utesluta att just denna lokal hyser kroppar efter stupade Färsingar.

ytterligare stöd, för eventuella tolkningar avstensamlingar som gravmarkörer, gjordes fältbesök av geologisk expertis från Riksantikvarieämbetets kontor i Lund.

Säkraste platsen i Skåne? Skogen var full av poliser som både bistod med sina kunskaper och likhundar, och lärde sig vår metod att undersöka slagfält. Ett otroligt givande samarbete som kommer att fortsätta.

Foto: UV

Sökandet med metalldetektor gav denna gång endast en handfull fynd med möjliga kopplingar till sammanstötningen vid Borstbäcken. Däremot gjordes flera intressanta upptäckter av möjliga vadställen. Om svenska styrkor gjorde en omfattning av böndernas uppställning vid Borstbäckens brant borde man ha utnyttjat befintliga vadställen. En inventering längs den besvärliga terrängen visade att det en knapp kilometer nedströms om 2006 års fyndområde för kulor och knivar faktiskt fanns tydliga spår efter ett vad. Stenar låg uppkastade längs kanterna och i branterna ovanför fanns rester efter flera hålvägar.

...tråkigt ställe ...inga lik. Polishunden på bilden har tidigare funnit benrester efter människor med datering till 1200-talet.

Foto: UV

Den nya yta som öppnades för undersökning 2007 var "Svenskingakroken", ett par kilometer från bron vid Borstbäcken. Den muntliga traditionen gör gällande att sju, eller nio, svenska ryttare bivackerade på denna plats någon gång 1678, mitt under Skånska kriget. På natten skall folk i bygden ha gått man ur huse och helt sonika slagit ihjäl dem. Andra uppgifter säger att det var en attack av snapphanar. Oavsett vilket så gjordes en eftersökning med likhund i kombination med metalldetektoravsökning. Tyvärr var platsen starkt kontaminerad av metallskrot vilket försvårade detekteringen, men sådant som knappar och blykulor brukar ändå vara möjligt att lokalisera. Vi hittade inga fynd med kopplingar till händelsen, dock utesluter inte detta att ett överfall ägt rum eftersom den lokala berättelsen slutligen förtäljer att kropparna av de döda plundrades in på bara skinnet.

Polisen och Riksantikvarieämbetets slagfältsteam i förenad jakt på spår efter överfallet vid "Svenskingakroken".

Foto: UV

▶ Axtorna 1565

▶ Borst 1644

▶ Hönjarum 1678

▶ Skansanläggningen i Hönjarum

▶ Arkeologiska spörsmål och resultat

▶ Tolkning

▶ Landskrona/Ylleshed 1677

▶ Lund 1676

▶ Lützen 1632

▶ Mästerby 1361

▶ Oravais 1808

▶ Poltava 1709

▶ Re 1163 och 1177

▶ Svensköp 1944

▶ Södra Stäket 1719

Hönjarum 1678

- friskyttarnas största seger eller storm i ett vattenglas?

Inledning

Det Skånska kriget 1676-79 såg några av de största och blodigaste fältslagen i Skandinaviens historia. Städer bombarderades och stormades, hus och gårdar plundrades och brändes i arméernas försök att manövrera ut varandra på det begränsade utrymme som den skånska halvön trots allt utgör. Danska huvudarmén rörde sig företrädesvis mellan stödjepunkterna Landskrona-Helsingborg-Kristianstad och invasionsstyrkan visade sig efterhand ha en ytterst begränsad förmåga att agera djupare in i landskapet.

Efter förlusten i slaget vid Fylleån utanför Halmstad 1676 förblev danskarna på sydfronten under resten av kriget hänvisade till att operera på skånsk mark. De danska sjösegrarna gjorde dock att den svenska krigsledningens planerade truppflyttningar till sjöss fick överges. Alla trupper och förråd som behövdes i kriget mot inkräktaren skulle hädanefter landledes få transporteras söderut längs de få etappvägarna från Småland.

För en framgångsrik kampanj måste danskarna å sin sida störa, eller allra helst helt skära av, svenskarnas nya underhållslinjer. Detta var kanske lättare sagt än gjort då inte heller danskarna kunde vara säkra på att alla ur lokalbefolkningen i norra Skåne var lojala eller sanningsenliga som vägvisare och informatörer. Danska förband som skickades till gränsområdena mot Småland kunde bli ytterst sårbara för svenska motåtgärder.

Friskyttarna betraktades av svenskarna som farliga, grymma och illojala undersåtar som vände vapnen mot sin egen kung.

Foto: UV

Svärigheterna med att inhämta kvalitativa underrättelser och den bristande förmågan att strida på djupet i svenskarnas områden fick sin lösning genom bildandet av friskyttförbanden. Totalt rekryterades omkring 2 000 lojala skånska män till denna beridna styrka som närmast skulle kunna liknas vid lätta dragoner. Hästarna till trots organiserades förbanden i kompanier (kavalleriets motsvarighet var annars skvadron). Med friskyttkompanierna fick Kristian V ett offensivt vapen som kunde utnyttjas för en asymmetrisk krigföring och allvarligt störa de svenska underhållslinjerna. Genom sin lokalkännedom skulle de också förse den danska krigsledningen med tillförlitligt underrättelsematerial.

▶ Axtorna 1565

▶ Borst 1644

▶ Hönjarum 1678▶ Skansanläggningen i Hönjarum

▶ Arkeologiska spörsmål och resultat

▶ Tolkning

▶ Landskrona/Ylleshed 1677

▶ Lund 1676

▶ Lützen 1632

▶ Mästerby 1361

▶ Oravais 1808

▶ Poltava 1709

▶ Re 1163 och 1177

▶ Svensköp 1944

▶ Södra Stäket 1719

Skansanläggningen i Hönjarum

Skansen i Hönjarum ligger på en markant höjd på nordsidan av Helge å, cirka 300 meter öster om väg 23 mot Osby. Det främsta skälet för att bygga denna stödjepunkt var att kunna kontrollera brospannet över ån strax nedanför. Det är en av de bäst bevarade jordbefästningarna från Skånska kriget och markarbetena är efter mer än 300 år fortfarande mycket tydliga.

Skansen och den intakta 1600-talsvägen markerade på utdrag ur Fastighetskartan. Grafik: Jane Jansen

Den fyrkantiga skansen består av en yttre vall, en vallgrav och ett inre bröstvärn. På den nordöstra sidan finns en liten plåtå som kan ha fungerat som ett slags "förborg", helt enkelt en plats varifrån man lastat in förnödenheter. Kanske hade garnisonen här även sadlade hästar stående i beredskap. Stödjepunkten har ett lite skevt utseende - mer som en romboid än en klassisk kvadrat.

Troligen beror detta på de ursprungliga terrängförhållandena och skansen var omkring 30 meter bred i norr medan den södra sidan mätte runt 24 meter. Bröstvärnet och den yttre vallen har eroderat och en del av fyllningen har hamnat i vallgraven. Enligt dåtidens specifikationer bör diket dock ha varit åtminstone 2 meter djupt. Strax intill skansen ligger ett äldre boningshus och i västslutningen ned mot Helge å fanns stora rasbranter från flera grustag. Runt omkring skansens norra och östra perimetrar växer idag löv- och barrträd.

Osby kommuns stadsvapen med symbolen för Göingebössan.

Bröstvärnet kröntes sannolikt av en grov träpalissad med skottgluggar. Sin ringa storlek till trots var skansen i Hönjarum säkerligen både imponerande och hotfull för en tilltänkt angripare.

Skansen belägras

Skansen var under sensommaren 1678 bemannad av omkring 30 svenska dragoner under befäl av fänrik Erick Springare. Varje kväll plockade manskapet undan plankorna på bron för att förhindra danska försök att ta sig över under nattens mörka timmar. De avväjde också ett försök av friskyttarna att sabotera brospannet.

I juli gavs ett friskyttekompani under ledning av Nils Andersson uppdraget att inta skansen. Den 10 samma månad var kompaniet på plats och slog en ring runt svenskarna. Efter 14 dagars verkningslös belägring kom förstärkningar i form av omkring 100 friskyttar under ledning av Aage Monson Harloff.

Friskyttarna blev frustrerade över fiendens ovilja att ge upp, och de begärde av kommandanten i Kristianstad - generalmajor von Ahrensdorf - att han skulle skicka några kanoner till deras hjälp. Efter ytterligare en

Stödjepunkten och dess omgivningarna såg helt annorlunda ut under krigsåret 1678. Området var säkerligen helt kalt och eventuella träd hade huggits ned till byggnadsmaterial, ved och för att skapa sikt och fria skottfält. Man kan anta att markarbetena kompletterats med en gördel av snett nedslagna vässade pålar och spanska ryttare.

knapp veckas tid tvingades svenskarna dagtinga om att ge upp skansen. De fick avtåga och överlämnades sedermera till det danska härläget vid Kristianstad.

Segern vid Hönjarum blev dock snabbt helt verkningslös, för bara ett par dagar senare - den 2 augusti - föll Kristianstad i svenskarnas händer.

Sidan uppdaterad
2010-02-10

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
  - ▶ Skansanläggningen i Hönjarum
  - ▶ [Arkeologiska spörsmål och resultat](#)
  - ▶ Tolkning
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Hönjarum 1678

Arkeologiska spörsmål och resultat

Skansen ligger på krönet av höjden.
Foto: UV

Bilden av friskyttar och snapphanar har länge varit synonym med den civila Göingebössan. Detta var en musköt försedd med snapplås samt räfflad pipa. De räfflade piporna gav en betydligt bättre träffsäkerhet, samt längre skjutavstånd än de svenska militära musköterna. Vapnen har fått stort genomslag i både vetenskaplig och populär litteratur, och återfinns för övrigt också i Osby kommuns stadsvapen. Dock har nyare studier i ämnet på goda grunder ifrågasatt den förmodat utbredda användningen av denna vapentyp.

Räfflad Göingebössa med snapplåsmekanism.
Foto: Staffan Hyll

En viktig frågeställning var således om friskyttarna vid sin belägring beskjutit skansen. Förhöll det sig så, kunde analyser

I gytret av moderna inslag återstod av 1678 års händelser endast 14 fynd. Det mest uppseendeväckande resultatet var att det inte fanns några musköt- eller kanonkulor i eller på utsidan av skansen. Det enda projektilfyndet utgörs av ett musköt-kulefragment som hittades i anslutning till en äldre väg (se nedan). I branten ned mot Helge å påträffades däremot en skärva från en handgranat i gjutjärn. Dessa två fynd är de enda tecknen på regelrätt strid i anslutning till skanskullen.

Handgranatsskärva i gjutjärn.
Foto: Staffan Hyll

av tillvaratagna projektiler definitivt svara på frågan rörande statusen på deras beväpning. Genom mängdförhållanden rörande avskjutna kulor fanns möjligheten att belysa intensiteten i belägringen och dokumentera i vilken utsträckning den svenska garnisonen besvarat den förmodade elden.

Vid undersökningens första fältdag förevisade markägaren intakta delar av den 1600-talsväg som sträckt sig från Kristianstad upp mot smålandsgränsen. Vi konstaterade att denna varit uppbyggd enligt de preciserade direktiv som ålagts bönderna av länsherren i Kristianstad. Förutom metalldetekteringen blev därför också en omsorgsfull dokumentation av konstruktionselement i, och utsträckning av, den bevarade delen av etappvägen ett prioriterat mål.

Sammanlagt tillbringade vi tre dagar i fält och undersökte skansområdet med hjälp av metalldetektorer. Dessutom gjordes en grundlig detaljkartering med hjälp av en högkvalitativ GPS. Vårt arbete underlättades inte direkt av att skansen varit platsen för både gökotta och annat som associeras med detta fågelnamn. Kapsyler från AB Hässleholms bryggeri var ett vanligt fynd liksom diverse byxknappar och ett fickur. Senare tiders oblodiga bataljer avspeglades genom en stor mängd tomhylsor från hemvärnets M/96:or och AK4:or.

Hästsko i ungefärlig storlek 3, härrörande från en svensk dragonhäst.

Foto: Staffan Hyll

Foto: Staffan Hyll

Utanför skansens östra vall lokaliserade vi små hästskor, så kallade Schwedeneisen. Denna typ av hästskor hörde samman med svenska arméns kortväxta kavallerihästar och har tidigare identifierats på skånska bataljplatser från 1600-talet. Fynden av hästskor samt ett fragment av en ryttarsporre visar att skansens besättning, åtminstone till delar, tillhört ett ryttarförband, sannolikt dragoner. De övriga fynden kan knytas till garnisonens dagliga liv, bland annat delar från en grytkedja, spik, knappar och svenska 1600-talsmynt.

Sidan uppdaterad
2010-02-10

▶ **Axtorna 1565**▶ **Borst 1644**▶ **Hönjarum 1678**

▶ Skansanläggningen i Hönjarum

▶ Arkeologiska spörsmål och resultat

▶ Tolkning▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**▶ **Lund 1676**▶ **Lützen 1632**▶ **Mästerby 1361**▶ **Oravais 1808**▶ **Poltava 1709**▶ **Re 1163 och 1177**▶ **Svensköp 1944**▶ **Södra Stäket 1719**

Tolkning av förloppet vid Hönjarums skans 1678

Det måste direkt framhållas att den svenska garnisonen inte givits någon lätt uppgift. De skulle bevaka etappvägen mot Kristianstad och avstyra fientliga försök att sabotera den livsviktiga bron. Samtidigt fick de inte låta några danska förband passera. Eftersom soldaterna utgjordes av dragoner är det sannolikt att de även ålagts patrulluppdrag med syfte att både spana och slå mot mindre (friskytte-) avdelningar.

För den danska huvudarmén vid Kristianstad måste den lilla stödjepunkten ha varit en nagel i ögat då den effektivt försvärade all underrättelseinhämtning norrut. Svenska förstärkningar på marsch från Småland kunde på så sätt anlända utan förvarning och sättas in mot de redan hårt pressade danskarna.

Varför valde då danskarna att skicka in just friskyttar för att neutralisera fiendens stödjepunkt? Det kan finnas flera orsaker, men den främsta anledningen var givetvis skåningarnas lokalkännedom. Man kunde ju inte använda sig av bron över Helge å, utan istället måste belägringsstyrkan nattetid ha passerat över något okänt vadställe. Dessutom (vilket den arkeologiska undersökningen visade) förfogade garnisonen inte över några artilleripjäser så de lätt beväpnade friskyttarna löpte ingen större risk att träffas av långväga skott.

Friskyttarnas huvudstyrka fattade troligen posto på en höjd omkring 300 meter norr om skansen. Där hade de uppsikt både över svenskarna och den enda vägen norrut. Enstaka prickskyttar bör ha legat på andra sidan ån, redo att beskjuta soldater som skickats ut för att hämta vatten. Garnisonen var på detta sätt effektivt innesluten utan att friskyttarna egentligen behövt avlossa ett enda skott. För svenskarna var det säkerligen inget lockande alternativ att försöka bryta sig ut. En ritt genom okänd skogsterräng med 100 snapphanar efter sig hade slutat i total katastrof. Kanske hade man heller inte vid detta laget hästar till alla.

Friskyttarna hade å sin sida inga möjligheter att genomföra en regelrätt stormning. Terrängen upp mot skanshöjden var brant och utan skydd från försvararnas musköteld.

Jane mäter in den spektakulärt välbevarade delen av den svenska etappvägen från 1600-talet.

Foto: UV

I den skriftliga framställan hävdas att friskyttarna led svårt under den svenska beskjutningen (något som arkeologin nu visat var en vit lögn). Tanken var snarare att lägga svenskarna under tung beskjutning och på så sätt avsluta den utdragna affären. Kanonerna kom aldrig, men ytterligare ett kompani friskyttar under ledning av Kapten Age Monson Harloff anslöt till Hönjarum. Denne hade en solid militär bakgrund och kände uppenbarligen till regelverket vid parlamentering (med trumpetare, fanor, kanslister med mera).

Sannolikt gjorde vetskapen om att fienden bestod av "snapphanar" att svenskarna lyckades uthärda törst och svält så pass länge, men garnisonen stod utan hopp om undsättning och saknade resurserna för en fortsatt kamp. De skånska krigarna tog som regel inga fångar - förutom officerare vilka kunde växlas in mot kontanta medel vid den danska huvudarmén. Så länge svenskarna

Om någon anfallare överlevde gatloppet skulle man väl framme vid anläggningen bli tvungen att forcera pålspärrar, spanska ryttare, vallgraven, en träpalissad samt ett regn av handgranater. Alternativet som återstod - och som för övrigt följde dåtidens militära doktrin - var att svälta ut garnisonen. Framförallt räknade man med att vattenbristen skulle tvinga fram en kapitulation.

Det utväxlades knappt ett enda skott mellan de båda kontrahenterna och en av de svenska soldaterna hade till och med ro att författa ett brev. Garnisonen var dock avskuren och tvingades hushålla med kulor och krut. Likaså bar friskyttarna med sig allt eget underhåll, och det fanns ingen vinst med att planlöst ligga och skjuta bort sin medhavda ammunition mot skansens jordvallar. Båda sidor insåg läget och mest uppseendeväckande var att även friskyttarna agerade som vilket professionellt militärt förband som helst.

Dagarna gick och frustrationen över att svenskarna trots allt vägrade ge sig tog sig olika uttryck. Skärvan från en detonerad handgranat tyder på att friskyttarna under någon av belägringsnätterna närmade sig skansen med en mindre spanings- eller stridspatrull. Kanske hörde de svenska posterna knaket från en avtrampad gren eller slamret från någon av patrullmedlemmarnas utrustning? I vilket fall kastades en väsande handgranat i riktning mot ljudet och framstöten fick därmed avbrytas. Istället begärde man hos kommandanten i Kristianstad att få sig tillsänt ett par lättare fältpjäser.

stannade innanför vallarna fanns åtminstone en teoretisk möjlighet att kunna överleva.

Kapten Monson Harloff lyckades dock till slut i förhandlingar övertyga svenskarna om att de skulle behandlas korrekt. Efter mer än två veckors belägring kapitulerade besättningen och fångarna marscherades söderut mot Kristianstad.

Epilog

Belägringen och den framtvingade kapitulationen räknas som friskyttarnas främsta militära bedrift under Skånska kriget. Det rörde sig dock varken om ett slag, eller ens en regelrätt strid. Istället uppträdde friskyttarna som ett reguljärt disciplinerat militärt förband som vare sig gav sig på meningslösa stormningar eller ödslade med sin ammunition. De lyckades med minsta möjliga ansträngning lösa den förelagda uppgiften att neutralisera stödjepunkten, och, de slaktade inte de svenska fångarna.

Arkeologin har åter kompletterat de historiska källorna rörande händelserna under Skånska kriget. Vi kan visa på att skansen inte legat under beskjutning (hotet har uppenbarligen varit tillräckligt), men också att den intensiva svenska motelden, som omtalats i brevet till den danske kommandanten i Kristianstad, aldrig förelegat. Det omtalas för övrigt inga stupade i de historiska dokumenten vilket självfallet stödjer bilden av en oblodig affär.

Som bonus fick vi tillfälle att dokumentera bevarade delar av den svenska etappväg från 1600-talet på vilken antagligen Karl XI själv red när han tillsammans med den åtgångna armén fick dra sig tillbaka till Småland då danskarna invaderade Skåne 1676. Skogen är fortfarande full av minnen!

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
  - ▶ Klostergården
  - ▶ Skälshög
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Slaget vid Lund - första testet

Detta är idag centrala delen av Lunds slagfält. Ingen lyfte ett finger för att ta tillvara fynden som kom fram när området exploaterades.
Foto: UV

Förra året (2004) på våren, såg kollegorna att något höll på att hända vid St. Olofs kapell i Lunds norra utkant. Stagkäppar var nedslagna, och arbetsmaskiner fanns på plats. Området som tydligen skulle tas i anspråk, utgjordes av plana gräsmattor samt lite häckar längs ena kanten. Platsen ligger mitt i centrum för de hårdaste bataljerna som utkämpades under slaget vid Lund 1676. Kanske skulle det, mot alla odds, finnas kvar någon ficka med föremål från drabbningen?

UV Syd tog på fredagen beslut om att använda två dagars allmänna medel för att göra en undersökning. Länsstyrelsen gav samma dag grönt ljus, liksom Lunds kommun. Kollegorna på Kulturen (deras område) okejade fältarbetet, och följande måndag var vi på plats med två man ur slagfältsteamet.

Det fanns egentligen inga stora förhoppningar att hitta något - snarare var insatsen ett principiellt statement. Lunds slagfält är till 90% skövlat av modern byggnation, och inga antikvariska åtgärder hade vidtagits för att rädda något undan förstörelsen.

Muntliga uppgifter gör gällande att byggjobbarna hittade mängder av artefakter som nu är spridda för vinden. Alla som skrivit om bataljen vittnar om stora kunskapsluckor i beskrivningarna av hur striderna avgjordes. Vi kommer aldrig med hjälp av arkeologin att kunna fylla dessa luckor, åtminstone vad avser de kritiska händelseförloppen i slaget centrala del.

I minneslunden vid kapellet (uppförd under

Minneslunden med kapellet i bakgrunden. Vi fick undersöka området till vänster i bild.
Foto: UV

Vi letade spillror från 1600-talets konflikter, men när till slut ett krigsfynd dök upp, får vi gå långt fram i tiden för en diagnos. På nästan 30 centimeters djup, nedborrat i den styva leran, hittades en vass kantig metallbit som genom sin högkvalitativa metallegering nästan överhettade detektorn. Utan tvekan var detta ett bombfragment.

En hälsning från England. Bombsplittret från 1943.
Foto: UV

Splittret är mycket tungt, och utan tvekan från en splitterbomb. Denna spillra av ett krig tillkom en natt 1943 när ett skadat

1950/60-talet) kunde vi snabbt konstatera att all mark var utplanad. Detektorerna pep ideligen, men det bly som kom fram härrörde från fönsterinfattningar. Det fanns ingenting att hitta från slaget.

engelskt bombflyg på väg hem från en räd över Tyskland, beslöt att dumpa bomblasten över vatten. Bombfällaren rapporterade en massa speglingar, som från en havsyta, och bomberna släpptes. Följden blev att det församlade menageriet av Lunds stads växthus gick upp i atomer, tillsammans med några boningshus. Lyckligtvis omkom inga människor, men förödelsen var påtaglig.

Britterna är ju hedersknyfflar, och ersättningshusen i härlig funkisstil som de bekostade efter kriget står kvar än idag. Ja, så kan det gå.

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ **Lund 1676**
  - ▶ Klostergården
  - ▶ Skälshög
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Undersökning vid Klostergården 2007

Bakgrund

Under två dagar i december 2007 undersöktes parken intill bostadsområdet Klostergården i Lund. Tidigare uppgifter gjorde gällande att matjord från centrala delen av Lunds slagfält schaktats bort när bostadsområden nyanlades vid Möllevångsområdet (strax öster om monumentet) i början och mitten av 1960-talet. Pensionerade byggjobbare som hört av sig berättar att det hittades både ben och krigsskrot under avbaningen, men det gjordes aldrig någon arkeologisk kontroll. Enligt berättelserna skall det bortschaktade materialet ha dumpats i stora matjordsupplag där fler fynd med anknytning till slaget gjordes.

Parken strax nedanför bostadsblocken i Klostergården. Detta var ett av de huvudsakliga sökområdena.

Foto: UV

När så Klostergården byggdes mot slutet av 1960-talet fraktades matjorden från upplaget iväg för att användas i parker och rabatter. Med följde också fynd från Lundaslaget. Barnen i området hittade både järn- och blykulor; att "plocka skott" blev en utbredd fritidssysselsättning.

Kulturen i Lund och Riksantikvarieämbetets slagfältsteam gjorde gemensam sak för att systematiskt under några dagar söka av gräsmattorna nedanför bostadshusen med metalldetektorer. Syftet var i första hand att ta fram material till Kulturens nya vapenutställning, planerad till 2009.

Resultat

En av de undersökta ytorna innehöll stora mängder gjutjärnskulor. Signaturerna

Tre järnklot i samma ruta. Tätheten av gjutjärnskulor men avsaknaden av muskötkulor i motsvarande mängd gör oss något fundersamma. Foto: UV

När det återstod en halv dag av undersökningstiden valde teamet därför att inte gräva på fler järnutslag, utan endast söka efter fler blyprojektiler, dock utan resultat.

Om de små fyrkantiga järnbitarna faktiskt skjutits som skrå i slaget vid Lund, innebär ju det att också muskötskyttarna rimligen varit inom räckhåll. Även om de som var barn för några decennier sedan uppger sig ha hittat "små vita kulor" (det vill säga oxiderade muskötkulor), så kan de knappast ha dammsugit varje kvadratmeter efter just sådana. Dessutom klarar sig bly generellt bättre än järnet, så muskötkulor har med största säkerhet inte oxiderat bort. Detta är en gåta som måste lösas.

(metalldetektorernas utslag) rörande metallinnehållet stämde väl överens med det vi sett på andra slagfält från 1600- till 1800-talet.

Vi tog fram hundratals fynd av runda kulor stora som squash-bollar, några exemplar stora som apelsiner och mängder med små klippta fyrkantiga järnbitar som kan tolkas som skrå; det vill säga skrotladdningar som ur kanoner sköts från nära håll. Övriga fynd är en knapp, en muskötula och detaljer från en äldre kniv.

Det var fantastiskt roligt att hitta så mycket föremål, men samtidigt är fyndbilden ytterst förbryllande. Utifrån våra erfarenheter från andra slagfält, där fynden ligger på sin ursprungliga plats, borde det finnas fler muskötulor än projektiler från artilleri.

Besökare från ett närbeläget fritids. De nyfikna barnen associerade genast till piratkanoner och nedgrävda skatter!

Foto: UV

De järnkulor som plockats upp från Klostergården kommer att göras rena och mätas upp för att se om och hur de passar in i framförallt 1600-talets artilleripjäser. En närmare undersökning av fynden kommer förhoppningsvis att ge besked om vilka slags kulor som materialet från Klostergården egentligen innehåller.

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ **Lund 1676**
  - ▶ Klostergården
  - ▶ Skälshög
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Danska härlägrer - Skälshög

Det brutalaste slag som någonsin utkämpats på nordisk mark stod i december 1676, strax utanför Lund. I kampen föll 9 000 man, häften av alla deltagare som på morgonen ställde upp med pikar, luntlåmskötter, pistoler, värjor och kanoner. "Ett mord, och icke ett fältslag" har det beskrivits som och både nutida och dätida skribenter förundras över hur och varför de två småländerna uppe i Norden slogs med sådan djup förbittring.

I ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet i Lund, Lunds Universitets Historiska Museum och Kulturen i Lund tas nu ett krafttag för att försöka kasta ytterligare ljus över händelserna. Det finns en missuppfattning att bataljen - en svensk seger - inte hade någon strategisk betydelse, eftersom kriget inte kunde avgöras. Men, det är bara att vända på steken. Hade danskarna vunnit skulle den svenska skånearmén ha gått under och Skåne återigen blivit danskt. Slaget vid Lund är och förblir en av hörnstenarna i historien om det moderna Sveriges och Danmarks tillblivelse.

Med ekonomiskt stöd från Craafordska Stiftelsen gjordes, under en vecka i november, en framstöt för att försöka få grepp om det danska härlägrers utbredning och omfattning. I detta delprojekt medverkar också Regionmuseet i Kristianstad.

Platån vid Skälshög. Det danska fältlägrer antas ha följt utsträckningen av den allé som kan ses i bakgrunden.

Foto: UV

"En sa aldri räkna ut nött i förväg" som Ida i Raskens sa. Mitt i veckan drabbades teamet av en rykande snöstorm. Annika från Riksantikvarieämbetet och Lars från Regionmuseet verkade ha roligt trots att fingrarna upphörde att lyda order och slaskvattnet rann längs innerkragen.

Foto: Bo Knarrström

En trumpen projektledare tvingades samma eftermiddag ge slaget förlorat och ta ett tungt beslut om reträtt - men, vi skulle komma tillbaka en annan dag!

Foto: Lars Salminen

Flera grova järnspikar hade en medveten böckning strax under själva huvudet och tolkas därför som tältpinnar. Normalt var pinnarna av trä, men med tanke på kylan och den tidiga tjälén som inträdde redan i november 1676 - Kävlingsån frös - så var det antagligen ett måste att använda järn för att överhuvudtaget få ner förankringarna i backen. Det finns alltså spår av de tält som antas ha varit den huvudsakliga formen av biväckering för merparten av de danska soldaterna.

När danskarna, ungefär en månad innan slaget, gick i vinterkvarter etablerades vid Skälshög en veritabel stad. Enligt nedtecknade källor, bland annat Erik Dahlbergs teckningar, och muntliga lokala traditioner låg under en knapp månads tid cirka 15 000 soldater förlagda i ett område mellan Västra Odarslöv, Svenstorp och Stångby.

Till denna väldiga folkmängd sällade sig även tusentals krigsflyktingar, nasare, hantverkare av olika slag, tvätterskor och prostituerade, vilka kamperade i och intill själva fältlägret. Dessutom fanns cirka 10 000 kavallerihästar och en mängd dragdjur vilka hade att sköta det väldiga underhållet som delvis utgick från de västskånska hamnarna. Som jämförelse hade Lund vid denna tid drygt 1 500 invånare.

Belastningen på det omgivande landskapet måste ha varit ytterst betungande, och det finns uppgifter om att hela hus hämtades från byarna runt omkring, för att sedan monteras upp i själva fältlägret. Värst drabbades den närmast belägna Hästad by som helt enkelt plockades ned i sin helhet. Foder eller furage till hästarna, kanske så mycket som 40 ton om dagen, hämtades till större delen från böndernas vinterförråd, liksom säkerligen både mat och ved.

Platsen för etableringen av lägret var ur flera synvinklar omsorgsfullt vald. Inte minst utgör den vidsträckta platån vid Skälshög en mycket lämplig plats om syftet är att militärt dominera den omgivande terrängen. Man hade god kontroll på de två större genomfartsvägarna till Lund och Malmö och upprättade en framskjuten försvarsgördel med detachement förlagda i de omgivande byarna. Lägret självt skars av två större bäckar vilka tillgodosåg det stora behovet av vatten till soldaternas matlagning och kavalleriets hästar.

I november 2006 har totalt 22 områden inom förlägningsplatsen undersökts och ett par hundra fyndpunkter registrerats. En av undersökningens förutsättningar var att begränsa upptagandet av föremål, särskilt avseende icke diagnosticerbart järn. Vi vet från tidigare erfarenheter att åkermark generellt sett innehåller stora mängder ej daterbart järn såsom spik, beslag, sömmar och hästskor med mera.

Även om vi arbetade snabbt fanns inte tid till att följa upp bredden av lägret. Det lämnades också stora tomrum i förlägningsplatsens antagna centrala partier. Däremot har vi belägg för lämningens östligaste avgränsning. Fynd av föremål från kavalleri antyder att man på flyglarna haft sitt rytteri, helt enligt den gängse uppställningen på 1600-talet.

Vår insats som helhet syftade till att få ett bättre grepp om lägrets utformning och aktiviteter, och belysa den lokala påverkan som denna väldiga ackumulation av folk och djur måste ha haft. Därför var det ytterst förvånande att fynden från själva lägerlivet var så pass sparsmakade. Det föreligger i fyndsamlingen exempelvis skaffet till en

Blytärningen och en ljushällare i järn.
Foto: Bo Knarrström

I Dahlbergs tecknade relationer, och i skriftliga dokument, antyds inte några direkta större träffningar vid själva lägerplatsen. Desto större var förvåningen när det i materialet började dyka upp fragment av detonerade handgranater. Enstaka musköt- och pistolkulor som tappats vid exempelvis tillverkning hade vi räknat med, men inom vissa ytor låg de med en förbluffande täthet. En snabb projektilanalys visade att merparten med säkerhet hade avskjutits.

Det kan konstateras (även om de totalt undersökta ytorna är mycket små) att sammandrabbningen i intensitet närmar sig det vi tidigare sett i de värsta stridsområdena i Landskrona (1677) och Stäket (1719). Det preliminära resultatet antyder att undersökningen stött på spåren efter en mycket omfattande och intensiv strid i anslutning till lägret.

Striden har främst involverat kavalleri och infanteri. Dessutom finns fynd av en karteschkula i järn och två i bly, och ett grovt splitter från en exploderad mörsarbomb, vilka tillsammans kan antyda att en tidigare okänd batteriplats funnits i anslutning till förläggningen. Kanske skall också artilleri därför läggas till uppställningen.

Det svenska angreppet och den danska försvarsstriden kan, med förbehåll för de ringa ytor som hunnits med, tolkas som att ytterligare en "aktion" skall läggas till de fyra som historikerna hittills laborerat med.

Handgranatskärvor och musköt- och karteschkular i bly vittnar om blodiga sammanstötningar.
Foto: Bo Knarrström

supsked, en ljushållare, en tärning (förfärdigad av ett druvhagel i bly), knappar, två fragment av rödgods, enstaka verktyg, spik, del av ett besman och en 200-grams vikt.

Efter regn (och snö), kommer sol. Håkan och Annika tar hand om de sista fynden för veckan. Fredag kväll - hem till öppna spisen och en ärgångsmalt.
Foto: Bo Knarrström

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ **Lützen 1632**
  - ▶ Slaget
  - ▶ Undersökning 2009
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Trettioåriga kriget - en sammanfattning Lützen 1632

Trettioåriga krigets förödande svallvågor hade sin bakgrund i turbulensen efter reformationen. Spänningen mellan katoliker och protestanter ledde i början till lokala våldsutbrott, men i Tyskland blandades denna konflikt upp med interna politiska och ekonomiska motsättningar vilket slutligen resulterade i ett storkrig.

De första stora fältslagen utkämpades mellan åren 1619 och 1622. I Böhmen fördrevs protestanterna och landet slöt sig till den katolska sidan. Katolska ligans främste befälhavare, Tilly, angrep de retirerande protestantiska arméerna, och gick segrande ur fälttågen som tog katolikerna allt längre norrut.

De västeuropeiska staterna oroades av att den Katolska ligan sakta men säkert tippade kontinentens maktbalans. Den politiska och militära situationen var oerhört rörig. Furstendömen slöt och bröt allianser, Danmark försökte sig på en halvhjärtad insats, men manövrerades ut 1627. Gustav II Adolf var på fälttåg med den svenska hären i Polen, och för Sveriges del uppstod ett akut hot.

Katolikerna hade satt sig i besiktning av baser längs södra Östersjön och kunde strypa den holländska handeln. Deras långsiktiga strategi involverade också ett neutraliserande av både Danmark och Sverige. Gustav II Adolf måste reagera snabbt. Den första åtgärden var att sommaren 1628 skicka undsättningstrupper till det av Wallenstein (katolsk befälhavare) belägrade Stralsund. Insatsen lyckades och motståndarna fick dra sig tillbaka med tunga förluster.

Mellan åren 1630 och 1635 gick kriget in i sitt mest våldsamma skede. Sverige planerade för en storskalig insats där den tyska östersjökusten mer eller mindre skulle underläggas svensk kontroll. Frankrike - med ett horn i sidan till Habsburgarna - betalade svenskarna stora penningssummor för att hålla igång en armé på den nordtyska fronten och med denna finansiella hjälp var förutsättningarna på plats. I juni 1630 landsteg Gustav II Adolf på Rügen.

Metalldetektering framför den minnessten som sägs markera platsen där Gustav II Adolfs kropp påträffades.

Foto: Lützenprojektet

Genom att katolikerna begått svåra övergrepp och utfört blodiga massakrer mot belägrade städer som vägrat ge sig, sågs svenskarna som den enda räddningen undan en fullständig katastrof. I det våldsamma slaget vid Breitenfeld hösten 1631 segrade Gustav II Adolf mot de annars oövervinnliga katolikerna, och han fick kultstatus som "Lejonet från Norden".

I ett ständigt manövrerande och med upprepade lyckade och mindre lyckade drabbningar bakom sig sökte den svenske kungen slutligen ett avgörande vid Lützen, en stad nära Leipzig, i nuvarande Sachsen-Anhalt. Katolikerna under Wallensteins ledning trodde att den svenska armén gått i vinterläger och spred ut sina egna trupper i vinterförläggningar, men Gustav II Adolf förberedde i själva verket ett överraskningsanfall.

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

OM UV | UPPDRAG | PUBLIKATIONER | TJÄNSTER | KONTAKTA UV

Aktuella uppdrag | Tidigare uppdrag | Prospektering | Slagfältsarkeologi

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
  - ▶ [Slaget](#)
  - ▶ Undersökning 2009
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Slaget vid Lützen 1632

Den protestantiska armén marscherade snabbt mot sin ovetande fiende. Dock hade den sluge Wallenstein satt ut en säkring i form av lätt kroatiskt kavalleri längs det nord-sydgående vattendraget Rippach, ca en mil längre västerut (Rippach utmålas i historiska verk som en "flod", i själva verket rör det sig om en grund bäckfåra). Efter skärmytslingar med svenska förtrupper, då de också utsattes för artillerield, drog sig kroaterna tillbaka. Svenskarna kunde därefter föra över armén och trossen, men överraskningseffekten hade gått om intet.

Efter att ha brutit ett tillfälligt nattläger rörde sig svenskarna gryningen fram mot slätterna utanför Lützen. De förfogade över omkring 13 000 infanterister, drygt 6 000 kavallerister samt ett sextiotal kanoner. Wallenstein hade redan ställt upp sin kejserliga armé bestående av 10 000 fotsoldater, 7 000 ryttare och 24 tunga artilleripjäser. Han saknade på morgonen fortfarande ca 5 000 man kavalleri och infanteri som i ilmarsch skyndade till slagplatsen från sina respektive vinterförläggningar.

Den svenska armén stod under ledning av Gustav II Adolf, med furst Bernhard av Sachsen-Weimar som nästkommanderande. Dodo von Knyphausen (en gammal erfaren befälhavare) utgjorde det stabila ankaret i trojkan och denne förde befälet över reserverna. Katolikerna hade fäst sin högra flank mot samhället Lützen, där också merparten av kanonerna försöksats på den så kallade "kvarnhöjden". Infanteriet ställdes längs huvudvägen österut mot Leipzig, och soldaterna utnyttjade skyddet från de djupa dikesvallarna. Här grupperades även ett mindre batteri om sju pjäser (dikesbatteriet).

Trots en tät dimma ryckte svenskarna under förmiddagen i slagordning fram emot fiendens linjer. Kungen tog i sedvanlig ordning plats på högerflygeln medan Bernhard ledde den vänstra. Dimman försvarade lokaliseringen av fiendens positioner, men svenskarnas artilleri började beskjuta Wallensteins linjer. Strax efter började katolikernas två batterier också spya eld över svenskarna, men ingendera sidan drabbades av några större förluster.

Vid tolvsnåret sattes Lützen i brand.

Det var under denna strid som Gustav II Adolf stupade. Han hade i täten för Smålands kavalleri lyckats hitta en smäll övergång över vägdikena längre österut, och väl över på andra sidan beslöt han att anfälla för att stödja sin flygels vänstra del.

Ryttarna satte av i galopp, men kungen träffades av ett skott som splittrade benet strax ovanför armbågen. Benpiporna stack ut ur hålet på vapenrocken. Smålänningarna fortsatte framåt men Gustav II Adolf stannade upp tillsammans med sin stab. Plötsligt kom fientliga kyrassiärer (tungt pansrade ryttare) fram ur dimman och en av dem avfyra sin pistol. Skottet träffade kungen i ryggen och han föll från sin häst. Skytten själv dödades direkt av kungens livvakt. En av gardessoldaterna försökte skydda kungen men högs ihjäl. En tredje som försökte få upp honom på sin egen häst sårades dödligt. Resterande svenskar tvingades i sporrsträck fly för sina liv.

Några av de kejserliga kyrassiärerna körde sina värjor i den livlösa kroppen, och en av ryttarna avfyra sin pistol mot Gustav II Adolfs huvud. Den kejserlige kavallerigeneralen Piccolomini dirigerades till platsen och han kunde se hur det fortfarande ryckte i kroppen. De tog den svenske kungens älgskinnrock (finns idag på Livrustkammaren i Stockholm), hans värja och hatt.

Dramatisk målning av Gustav II Adolfs död.
Illustration: Carl Wahlblom

De svenska Gula och Blå brigaderna avancerade vidare mot fiendens center. De kejserliga avfyra alla sina vapen på mycket nära håll och slaget utvecklades till ett veritabelt blodbad. Under några få

Wallenstein hade inte tillräckligt med folk för att kunna försvara byn och men måste på något sätt förhindra att svenskarna bet sig fast i bebyggelsen. Sotet från branden blandades med dimman och kanonernas rök vilket ytterligare minskade sikten. Den svenska högerflygeln med sina svenska och finska elitregementen till häst tryckte på mot Leipziggvägen. De fick stöd av fotfolk som ställt upp emellan kavalleriskvadronerna och fienden jagades på flykten. Dikena var för djupa för att kunna passeras av rytteriet, och kungen sökte sig österut för att leta efter en övergång.

I centern tuggade sig infanteribrigaderna framåt och hamnade under beskjutning av Wallensteins dikesbatteri. Kanonbesättningarna öste järnklot mot Brahes Svenska brigad där hela led slogs omkull vid varje enskild träff. Trots manfallet fortsatte brigaden stadigt framåt och nådde vägen. Fiendens muskötskyttar dödades eller flydde medan batteriet erövrades och kanonerna förnagrades.

På högerflygeln ledde Bernhard angreppet mot fiendens starkaste uppställningar. Muskötskyttar späckade området runt väderkvarnsbatteriet och kroatiskt lätt kavalleri svärmade runt framför fiendens huvudlinje. Den första attacken bröt upp några av katolikernas formationer, men förlusterna på båda sidor var gräsliga. Svenskarnas infanteri tvingades till slut bakåt av musköt- och kanoneld. Vid tolvsnåret anlände ett par tusen man av Wallensteins förstärkningar under ledning av Pappenheim.

Pappenheims närvaro återställde ordningen i de svajande kejserliga leden. Krigaren med de hundra ärren satte sig direkt i spetsen för ett motanfall. Stålhandskes trupper svarade med muskötsalvor och skott från regementskanonerna. Pappenheims garde blev närmast sönderskjutet och den gamle krigaren träffades själv av ett druvhagel samt flera muskötkulor. Han föll av sin häst, dödligt sårad, men försökte ändå utan framgång att komma tillbaka upp i sadeln och fortsätta striden. Med Pappenheim satt ur spel rann motangreppet ut i sanden.

På svenska högerflygeln sköt de svenska skyttarna salva efter salva från sina positioner längs Leipziggvägens dike. Till slut gick det kejserliga kavalleriet till motangrepp, men liksom de svenska ryttarna tidigare, kunde de inte passera de djupa dikena och drog sig tillbaka.

minuter utplånades svenskarnas äldsta och bästa infanteribrigader. Över 60% stupade eller sårades och en uppskattning gjorde gällande att omkring 2 000 kroppar täckte fälten framför de kejserligas linje. Bernhards kostsamma anfall på vänsterflygeln hade orsakat kaos i de egna leden eftersom cheferna stupade på löpande band, och på högerflygeln hade kungens frånfälle skapat ett tillfälligt vakuum. Svenskarna stod i detta skede som förlorare på slagfältet.

På eftermiddagen stillnade stridslarmet då de flesta enheter bröt stridskontakten. Den lugne Knyphausen drog tillbaka de svenska trupperna utanför de fientliga kanonernas räckvidd. Han ordnade målmedvetet upp resterna av de förband som varit stridslinjen. Bernhard svor på att fortsätta anfall. Otroligt nog ställde soldaterna upp på ett sista angreppsförsök och påbörjade sin framryckning. Artillerielden stegrades återigen och skotten haglade från båda sidor. Ögonvittnen berättar om att muskötskyttarna avfytrade sina vapen på mycket när håll och striderna övergick till ett mycket brutalt handgemäng. Flera av de kejserliga cheferna som fortfarande levde var bokstavligen indränkta i blod (Piccolomini hade vid detta lag träffats av fem svenska muskötkulor) och de katolska soldaternas linjer började skälva.

Äldre relation visande flera olika skeden av slaget. Till höger ses samhället Lützen och strax intill kan man urskilja det kejserliga kanonbatteriet vid väderkvarnshöjden.

Bilden ovan är hämtad från [Stefan Zenker](#).

I skymningen erövrades det kejserliga batteriet vid väderkvarnshöjden, och trots ankommande förstärkningar avbröt Wallenstein striden. Under natten var det ingendera sidan som direkt kunde avgöra vem som egentligen vunnit slaget. Historiker har sedermera tilldömt svenskarna segern eftersom det var dessa trupper som behärskade slagfältet. Samtidigt var det en dyrköpt viktoria eftersom flera av de svenska elitförbanden blivit helt upprivna och Gustav II Adolf stupat. Kriget i Tyskland skulle fortgå i ytterligare 16 år med stor förödelse som följd. Konflikten avslutades i och med Westfaliska freden år 1648.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ **Lützen 1632**
  - ▶ Slaget
  - ▶ Undersökning 2009
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Arkeologi på klassisk mark, 2009

Lützen 1632

Schematisk karta över Tyskland. Det grönmärkade området markerar ut delstaten Sachsen-Anhalt. Lützen ligger i delstatens sydligaste del.
Grafik: UV

För tre år sedan startade Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt (eller förkortat; det Historiska delstatsmuseet i Halle) ett projekt med syfte att undersöka slagfältet i Lützen.

Man hade tidigare grävt ut massgravar från slaget vid Wittstock (1636) och fått mersmak för att arkeologiskt tränga djupare in i Trettioåriga krigets legender. Den dramatiska historien sitter djupt rotat och i Tyskland finns i många byar och städer monument, minnesplatser och statyer med kopplingar till perioden.

Projektledaren André Schürger och Bo Knarrström i samspråk på den svenska högerflygeln.
Foto: UV

Den första fältveckan inleddes i slutet av september 2009. På plats fanns projektledaren André Schürger, Tony Pollard från Glasgow University, Tim Sutherland (Towton-projektet), Glen Ford från Leeds Universitet samt Bo Knarrström från Riksantikvarieämbetet UV.

Muskötkula, 15 till 16 millimeter, påträffad i slagfältets centrala del.
Foto: UV

Eftersom André redan lokaliserat stridplatserna kunde det internationella teamet koncentrera sig på specialinsatser.

Gustav II Adolf pryder hörnet på det gamla rådhuset i Lützen.
Foto: UV

Tyskarna menade att slagfältarkeologin i USA, England och Sverige idag intar ledande positioner när det gäller metodologi och teknologi för att undersöka äldre bataljplatser. Därför inbjöds fem arkeologer från dessa länder till en konferens i Halle år 2008. Terrängen sonderades ifall gruppen kunde vara intresserad att delta i ett internationellt forskningsprojekt och stödja tyskarnas projekt. Från svensk sida var detta högtintressant och UV Syd i Lund har för detta ändamål tecknat ett samarbetsavtal med museet i Halle.

Projektet i Lützen innebär att de europeiska slagfältsteamerna för första gången arbetar tillsammans. Det går inte att överskatta den vetenskapliga betydelsen av det kunskapsutbyte som nu påbörjats. Lützen blir en forskningshub där metoder ställs mot varandra och utvärderas.

Bland annat har vi mätt in sökytor som år från år kommer att metalldetekteras. I vissa ytor räknas bara antalet utslag, i andra grävs fynden upp för att efter registrering återbegravas. En tredje kategori töms helt för att kontrollera om fler fynd kommer upp efter nästa års plöjning etc. Dessutom hjälps alla åt med analyser av projektiler, tolkningar av artefaktmönster och exempelvis lokaliseringar av batteriplatser.

Den första svenska insatsen var att kontrollera tillförlitligheten i de metalldetekteringar som redan utförts. Den tyska gruppen har hittills använt detektorer av lägre kvalitet, och var ytterst intresserade av att deras resultat skulle följas upp med högkvalitativ utrustning. Resultaten var både bra och dåliga. Uppenbarligen hade man lokaliserat de flesta blykulorna inom sökområdet, medan de av naturliga skäl missat mindre föremål såsom knappar, mynt och liknande. Ett fynd som gjordes redan under första dagen väckte stor uppmärksamhet även utanför den arkeologiska gruppen.

Det rör sig om ett högkvalitativt arbete i kopparlegering, föreställande ett lejon som biter över ryggen på en slingrande orm. Detta bildtema frodades i Sverige under Trettioåriga kriget och ormen symboliserar Rom, den Katolska ligan och Kejsarens trupper. Lejonansiktet - liknande de som ses på Vasaskeppets kanonportar - är svårt att missta för något annat än Gustav II Adolf och hans svenska armé från Norden. Fyndet gjordes i närheten av den plats vi antar att kungen blev dödad på.

Lejonet från Norden med käftarna slagna runt den romerska (katolska ormen). Bara fantasin sätter gränserna när det gäller förslag till vem eller vilka som kan ha burit detta emblem.
Foto: UV

Det verkar som vanligt vara så, att de arkeologiska resultaten som hittills uppnåtts bara delvis stämmer överens med de äldre arkivuppgifterna. En av projektgruppens framtida uppgifter blir att närmare undersöka avvikelserna och se ifall även detta slagfält behöver modifieras och omtolkas.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ **Mästerby 1361**
  - ▶ Mästerby fynd
  - ▶ Resultat 2007
  - ▶ Resultat 2008
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Resultat 2010-2011
  - ▶ Slutsatser
  - ▶ Tack!
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Mästerby 1361 - kampen om vägen till Visby

Det var bara några decennier sedan som digerdöden härjat, och kanske hade man just börjat återhämta sig från farsotens dödslied när det var dags igen. I juli 1361 landsteg en dansk expeditionskår på ön under ledning av den danske kungen Valdemar Atterdag. Målet var det rika Visby, men försiktigtvis gick man i land på sydvästkusten, kanske med avsikten att slå det gotländska försvaret bit för bit och på så sätt slippa möta hela den samlade regionarmén.

Maria Lingström koncentrerar sig på ljuden från detektorn.

Foto: UV

Gotlänningarna var organiserade i settingar, en gammal försvarsindelning fördelat på sex områden. Totalt kan man ha förfogat över 2000 till 3000 man, medan danskarna uppskattningsvis landsatte omkring 2000 soldater. Vi vet att huvuddelen av larmet om att danskarna invaderat kom till Hejde setting, vilka snabbt mobiliserade sina cirka 500 krigare. De hade Ajmunds bro som mötesplats och slöt upp strax innan Atterdags kår nådde fram.

Kontakt:

[Bo Knarrström](#)

Grens-korset. Minnesmärket skall ha rests strax efter sammandrabbningen. Ett liknande minnesmärke står vid Korsbetningen utanför Visby ringmur där massgravarna påträffades i början av 1900-talet.

Foto: UV

Enligt äldre källor skall mellan ett och tre slag ha stått på eller intill Fjåle myr. Gotlänningarna försökte antagligen förhindra danskarna att ta norrut längs den enda farbara vägen, men de skingrades till slut. Vi vet väldigt lite om vad som egentligen utspelades på platsen (om det ens stod något slag), och bland annat därför drog arkeologen Maria Lingström igång projektet Mästerby 1361 tillsammans med den lokala hembygdsföreningen. Riksantikvarieämbetets slagfältsteam kontaktades och i ett fantastiskt roligt samarbete gjorde vi så tillsammans en första fältarbetsinsats i september 2006.

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
  - ▶ [Mästerby fynd](#)
  - ▶ Resultat 2007
  - ▶ Resultat 2008
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Resultat 2010-2011
  - ▶ Slutsatser
  - ▶ Tack!
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Mästerby fynd

Den första dagens harvande med metalledetektorer gav ett klen resultat. Gotlands åkrar är proppfulla med spik, och även om ett och annat äldre järn kom fram, så var det få artefakter som kunde kopplas till eventuella stridigheter. Det bästa fyndet så långt var ett gångjärnsspänne, som efter jämförelser med fynd från Korsbetningen och Towton (1461) i England konstaterades ha brutits loss från en rustningsdetalj. Vi täckte in större ytor genom extensiv detektering och hade god hjälp av både markägare och hembygdsföreningens medlemmar.

Det avbrutna spännet.
Foto: Henrik Runesson

Dag två fortsatte på samma vis, men på eftermiddagen blev det jackpott. Nedanför en liten förhöjning i terrängen påträffades ett intakt längre eggvapen. En snabb koll mot referenslitteraturen placerade föremålet i rätt tidsperiod. Det rörde sig om en stridskniv/kortsvärd med en sammanlagd längd av 36 centimeter.

En intensivare avsökning inom samma område resulterade i ytterligare fynd. En ring från en ringbrynja och en trolig nitad lamell från ett gotländskt kroppspansar förstärkte intrycket av att vi lokaliserat ett mindre stridsområde.

Trots den fantastiska blankvapenklingen, måste nog fyndet av ytterligare en liten

Blankvapnets klinga var förvånansvärt bra bevarat.
Foto: UV

Vapenspetsen som förorsakat skadan har troligen passerat från bröstet ut mot ryggen. Vi har spekulerat i både stöt- och slagvapen, men fastnat för tolkningen att metallen fläktas upp av en armborstpil.

rustningsdetalj betraktas som än mer spektakulärt. Det rör sig om en lamell som härrör från en gute-krigares typiska fjällpansar som blivit genomslagen med mycket stor kraft.

Den genomskjutna pansarlamellen.
Foto: Henrik Runesson

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ **Mästerby 1361**
  - ▶ Mästerby fynd
  - ▶ Resultat 2007
  - ▶ Resultat 2008
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Resultat 2010-2011
  - ▶ Slutsatser
  - ▶ Tack!
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Ståket 1719

Genombrott i sökandet efter 1361 års slagfält 2007

Under fem dagar i september har undersökningarna i Mästerby socken på Gotland fortsatt. Med hjälp av engagerade och duktiga medlemmar från hembygdsföreningen har vi i år metalldetekterat inte mindre än 60 000 kvadratmeter - en nästan tre gånger så stor yta som i fjoll!

Slagfältsarkeologernas främsta arbetsredskap är metalldetektorn.

Foto: UV

Att söka spår efter ett så gammalt slag, där endast vapen av järn användes, är en verklig utmaning. Envishet är en nödvändig egenskap hos varje slagfältsdetekterare, eftersom åkrar i regel är fulla av spik och delar av jordbruksredskap. Men skam den som ger sig! Årets undersökningar har också gett ett fantastiskt resultat, som för oss ett stort steg närmare tolkningen av var striderna ägde rum och hur händelseförloppet utvecklade sig.

Armborstpilspetsar och delar av spikklubbor som lokaliserats vid 2007 års undersökning.

Foto: UV

Gutarna hade rivit den träbro som fanns på platsen. Det skogrika området kring bron var inte idealisk stridsterräng för Valdemars här, i och med att soldaterna där inte kunde utnyttja sina armborst fullt ut. En första konfrontation slutade oavgjort och Valdemar valde att dra tillbaka sin armé och överlägga med sina närmaste män om en ny stridstaktik. Spejare hade redan tidigare skickats ut och man visste att myren var förhållandevis torr på grund av sommarens extrema värme. En omfattning österut med påföljande övergång över myren tycktes därför möjlig. I gryningen nästa dag satte sig Valdemars armé i rörelse längs myrens östra kant. Truppförflyttningen noterades snabbt av gutarna som skuggade danskarna på den västra sidan av myren. Danskarnas väg var längre och därför hann gutarna omgruppera sig snabbare vid den smalaste delen av myren (se karta nedan).

Undersökningsområdet omfattar hela kartans yta. Konceptkarta, 1753. Lantmäteriet. Kartan är något beskuren jämfört med originalet och de tre ortnamnen är tillagda av Maria Lingström.

Då danskarna började ta sig över myren inleddes en febril beskjutning från gutarnas sida. De visste att striden skulle vara förlorad om danskarna tog sig över och kom ut på bredd. Med visst besvär kom dock anfallarna över och striden blev snart tumultartad. Gutarna splittrades snabbt i mindre grupper, som desperat kämpade mot en mannamässigt och vapentekniskt överlägsen fiende. Striden övergick i en slakt; endast ett fåtal gutar lyckades fly norrut för att rapportera om nederlaget. Vägen till Visby låg därmed öppen för

Söljor med paralleller till Korsbetningsfynden från Visby.

Foto: UV

Några rustningslameller från 2007 års undersökning.

Foto: UV

Årets undersökningsytor ligger dels i anslutning till 2006 års ytor, dels inom nya områden som valts utifrån uppgifter om fyndsamlingar, militärtaktiska resonemang och studier av terräng och geologi.

Fynden utgörs bland annat av fyra armborstpilspetsar och tre järnspetsar från spikkklubbor. Projektiler är den sortens fynd som vi mest av allt hoppas finna, och nu har vi äntligen gjort det! Skäktorna ligger huvudsakligen i forna Fjäle myr eller precis i myrkanten, det vill säga långt från den tidens bebyggelse, och utgör därmed det säkraste beviset på att strider verkligen ägt rum i Mästerby. Skäktornas läge intill myrens smalaste del visar kanske den ungefärliga platsen för gutarnas omgruppering (se karta och rekonstruktionsförsök längre ned på sidan).

Spåren av slagfältet fortsätter sedan norrut på den ås som löper i nord-sydlig riktning längs myrens västra sida. På åsens sydligare delar lokaliserade vi i fjol bland annat en långkniv och delar av rustningar. Längre norrut fann vi i år fler rustningslameller och -söljor, en armborstpilspets och en järnspets från en spikkklubba. Stridsområdet tycks därmed sträcka sig ända upp till Grens medeltida gård i den norra delen av undersökningsområdet, där den avgörande striden mellan gutar och danskar enligt sägnen stod.

Slaget vid Fjäle myr - ett tänkbart scenario

Vi har tidigare funderat kring stridernas förlopp, och kan med viss försiktighet säga att årets resultat tycks bekräfta våra hypoteser. En möjlighet är att gutarna redan var väl forskansade norr om Sudertingsån vid Ajmunds, när Valdemar med sina cirka 2000 soldater kom marscherande söderifrån.

Valdemar.

Summering

Detektering i Ajmundskanalen, tidigare Sudertingsån.

Foto: UV

Striderna vid Fjäle myr är oss veterligt det äldsta slagfält som undersöks med moderna slagfältsarkeologiska metoder. Att söka efter ett så gammalt och relativt litet slag inom en så stor yta som sju kvadratkilometer, är lite grann som att leta efter en nål i en höstack. Ett nära samarbete med markägare är en nödvändighet, liksom att uppmärksamma oregistrerade fyndsamlingar och lokala berättelser/sägner. Årets undersökningar är en stor framgång och leder till att kommande års undersökningar blir om inte lätta, så åtminstone mer koncentrerade, eftersom viktiga pusselbitar nu fallit på plats. Redan nu kan vi konstatera att fynden från undersökningarna i Mästerby kommer att komplettera den projektil- och vapenuppsättning som grävdes fram i massgravarna vid Korsbetningen i Visby.

En rapport från årets undersökningar kommer att publiceras senast mars 2008. Om fjolårets undersökning kan du läsa i UV Syd Daff 2007:3. (Finns under Publikationer/Dafflista/UV Syd.)

Tack

Vi vill rikta vårt varmaste tack till alla de människor som engagerat sig i vår fältvecka, inte minst matpersonalen som lagat frukost, lunch och middag varje dag, markägarna som låtit oss gå på deras åkrar och de bidragsgivare som gjort vår undersökning möjlig: Vilhelmina von Hallwyls Gotlandsfond, Mästerby hembygdsförening, Gotlands Gille, stiftelsen De Badande Wännerna, Ragnar och Lydia Nilsson stiftelse, Medeltidsgillet i Visby samt lektor emeritus Åke G. Sjöberg.

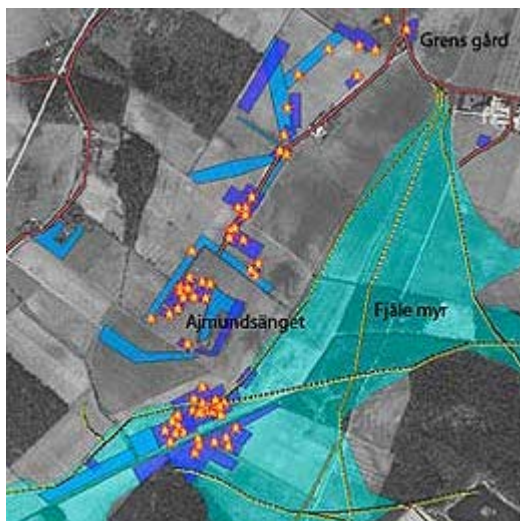

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ Mästerby fynd
- ▶ Resultat 2007
- ▶ Resultat 2008
- ▶ Resultat 2009
- ▶ Resultat 2010-2011
- ▶ Slutsatser
- ▶ Tack!
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Ståket 1719

Tyska bössor i slaget vid Fjäle myr år 1361 - resultat 2008

Under 2008 har undersökningarna i Mästerby socken på Gotland fortsatt. Nu har vi över 100 fynd som kan knytas till 1361 års slag! Bland slagfältsfynden hittar vi även kulor av järn och bly. Kan även de höra till slaget?

Spridningskarta över 1361-relaterade fynd. Som bakgrund flygfoto från 1947 samt 1753 års myr och stigar/mindre vägar. Bearbetning: Lars Winroth, Modern Arkeologi.

Rent teoretiskt har forskare spekulerat kring att primitiva bössor kan ha använts vid den danska invasionen av Gotland, men det har hittills inte kunnat bevisas. Från massgravarna vid Korsbetningen utanför Visby finns inga kulor tillvaratagna. Men utgrävningarna vid Korsbetningen var inte en slagfältsarkeologisk undersökning, och fokus låg på att dokumentera skeletten.

Även om en kula träffade en människa, stannade den i regel inte kvar i kroppen utan blev i de flesta fall kvar på slagfältet. Och slagfältet i Visby kan vi idag inte undersöka på grund av den hårda exploateringen av området.

Vi vet att tyska legosoldater på 1300-talet vid sidan av sina armborst även var utrustade med handeldvapen. Dessa var individuellt tillverkade, och började användas under århundradets första hälft.

Första gången handeldvapen användes i

Parerstängen till ett svärd. Har det gått av i stridens hetta?

Foto: Maria Lingström

Sporre. Kan den ha suttit på en av den danske kungens närmaste män?

Foto: Maria Lingström

En välbärgad gute kunde skaffa sig en modern, komplett stridsutrustning och var kanske också beriden. Men procentuellt sett var nog de flesta beridna soldaterna antingen danskar eller tyskar, och sannolikheten är därmed större att sporren satt på en dansk eller tysk soldats häla.

2008 års undersökningar har lett till att vi får en tydligare bild av 1361 års händelser. Rent konkret innebär det att vi har fått en större bredd i fyndmaterialet, samtidigt som vi hittar fler exemplar av redan tidigare lokaliserade fyndkategorier. I och med årets undersökningar har vi till exempel hittat ytterligare 22 armborstpilspetsar.

större skala var i slaget i Crécy i Frankrike år 1346. Eftersom den danske kungen endast kunde ta med sig en begränsad styrka till Gotland, kanske mellan 1500 och 2500 man, ville han att hans soldater skulle vara toppmodernt utrustade.

Många i den danska hären var just tyska legoknektar. Gutarna hade säkerligen hört talas om bössor, men om sådana användes vid den danska invasionen var det första gången de fick se dem i aktion. Tänk i så fall vilken skräck, att möta dessa professionella soldater, som inte bara var utrustade med effektiva armborst, utan även använde bössor, som det smällde och rykte om! Vi kommer under hösten att låta C14-datera en järnkula, för att se om den hör till slaget.

Ett annat mycket intressant fynd vi gjorde i år är ett svärd, eller åtminstone delar av det. Det som var kvar var parerstängen, det vill säga den tvärgående delen just under svärdets handtag. Fyndet är fantasieggande eftersom det är av på mitten. Kan skadan ha tillkommit under slaget?

Vem tillhörde svärdet? En dansk, en tysk eller en gute? Det är en väldigt spännande, men också svårbesvarad fråga, som många besökare brukar ställa, oavsett fyndkategori.

Svaret vad gäller svärdet blir att det kan ha tillhört såväl en dansk, en tysk eller gute. Även om man ofta inte kan säga vilken part ett föremål har tillhört, kan man ibland säga att sannolikheten är större att en viss föremålskategori tillhörde exempelvis den danska/tyska sidan. Det gäller till exempel de modernaste rustningarna och detaljer som sporrar.

Sporrar ingick i den beridne soldatens utrustning. Valdemar och hans närmaste män var säkerligen beridna, men hur det var med resten av den danska hären vet vi inte. Man har antagit att danskarna inte kunde få med sig så många hästar på sina skepp, och att därmed de flesta av soldaterna var fotfolk.

Armborstspetsar lokaliserade vid augusti månads undersökningar.

Foto: Maria Lingström

Vi ser just nu två fyndområden i Mästerby. Det södra området är beläget i Fjäle myr och består både av projektiler samt delar av spikkklubbor och parerstängen till svärdet. Det är alltså ett område med tecken på både distans- och närstrid. Detta gör att vi delvis omtolkar gutarnas agerande i striderna.

Vi har tidigare sett dem som mer passiva, och danskarna som den mer aktiva parten. Men att vi även finner tecken på närstrid i myren gör att vi tror att gutarna gjorde en aktiv motattack mot danskarna, för att hindra dem att komma över myren (se fliken Resultat 2007 för mer utförliga teorier om hur slaget gick till).

Detta var det mest kritiska skedet i sammandrabbningen. Gutarna visste att striden skulle vara förlorad om danskarna kom över, och ut på bredd. Trots gutarnas tappra försök lyckades danskarna ta sig över, och striden var därmed avgjord. Det norra fyndområdet speglar den senare delen av striderna.

Det är ett långsträckt närstridsområde, beläget på den svaga åsrygg som löper i nord-sydlig riktning längs den forna myrens västra kant. Som det ser ut just nu försökte gutarna fly upp mot kyrkan, som var den trygga punkten i socknen. Men spridningsbilden kommer säkerligen att ändras i och med kommande års undersökningar, för vi får inte glömma bort de områden där vi ännu inte har detekterat.

I och med årets undersökningar har vi undersökt mellan 3 och 4 % av den totala undersökningsytan, som är 7 kvadratkilometer stor, så vi har fortfarande kvar stora områden att utforska!

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ Mästerby fynd
- ▶ Resultat 2007
- ▶ Resultat 2008
- ▶ Resultat 2009
- ▶ Resultat 2010-2011
- ▶ Slutsatser
- ▶ Tack!
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Gutniskt svärd ett av fynden vid Fjäle myr

Mästerbyprojektet har i september 2009 genomfört sin sjätte undersökningsvecka. I år har vi fortsatt att undersöka de centrala delarna av slagfältet. Metalldetekteringen har som vanligt bestått av hårt arbete, eftersom 99 av 100 föremål utgörs av skrot, spik eller delar av jordbruksredskap. Undan för undan kan vi dock börja återskapa 1361 års händelser i Mästerby, ett arbete som stundvis ger både hemska och fascinerande ögonblicksbilder av stridigheterna.

Styringheims medlemmar ställde på kort varsel upp och filmades i det tilltagande mörkret. De har tillverkat kläder, vapen och kroppspansar utifrån fynden i Korsbetningen.
Foto: UV

Fyndmässigt börjar nu Mästerbymaterialet alltmer komplettera fynden från massgravarna vid Korsbetningen i Visby, eftersom Mästerby på ett helt annat sätt än Visby utgör ett förstahandsmaterial. Detta grundar sig i att Mästerby är ett regelrätt slagfält, och att drabbningen till stora utkampades i och intill det som då var en grund insjö eller vattensjuk myr. De topografiska och geologiska förhållandena medförde att vapen och andra föremål har kommit att bevaras för eftervärlden. Sönderslagna delar av svärd, spjut och annan utrustning hamnade i det grunda vattnet, och pilar från både armborst och pilbågar borrhade sig ned under grässvålen längs stränderna. Slagfälten plundrades regelmässigt efter varje batalj, men i Mästerby finns en hel del kvar eftersom många föremål helt enkelt inte var synliga efter stridernas slut.

Svärdsknapp, den översta delen från ett svärd.
Foto: Maria Lingström

Ett annat spännande fynd är en mycket välbevarad spets från ett stötspjut. Spetsen är ca 12,5 cm lång med intakt holk. Vi fortsätter även att finna armborstspetsar och delar av rustningar samt ytterligare en sporre. Spåren efter gutarnas beväpning har kunnat utökas med fynd av slanka pilspetsar vilka specialtillverkats för att kunna penetrera ringbrynjor.

Fragment av en sporre och en pilspets med kvarvarande holk. Den slanka projektkroppen gled lätt igenom ringarna i motståndarnas ringbrynjor.
Foto: Maria Lingström

Liksom i fjol hade vi även i år med oss dokumentärfilmaren Martin Wanggård från Bringitolife. Han följde vårt arbete i fält, och fick möjlighet att dokumentera några spännande fyndtillfällen.

I kamp mot klockan och det tilltagande mörkret filmade han även en kväll medlemmar i reenactmentgruppen Styringheim, som på kort varsel ställde upp i tidsenliga rustningar/kläder med tillhörande vapen.

Vi tackar för deras insats samt vill även passa på att tacka alla som på ett eller annat sätt sponsrat eller deltagit i årets undersökningar.

Fyndet av spjutspetsen innebär att en ny fyndkategori kan föras till 1361-materialet. Spjutet användes i första hand som stövapen.
Foto: UV

I år har vi återfunnit delar av åtminstone ett svärd. Det är en svärdsnapp, med en preliminär datering till sent 1100-tal eller tidigt 1200-tal, och därmed troligen ett ärvt gutevapen. Andra fragment behöver mer analys och konservering för att typbestämmas.

Sven Jakobsson, markägare och medlem i Mästerby hembygdsförening. Sven är den trognaste vapendragaren och han fick göra ett välförtjänt fynd vid veckans slut, övre delen av en pilspets.
Foto: UV

De fynd som gjorts under årens lopp stärker de teorier vi tidigare haft om en dansk omfattning med inledande distansstrid, kombinerad med närstrid, på myrens smalaste parti. Denna sammanstötning tycks följts av närstrider längs åsen väster om myren (se 2008 års resultat).

Mer information finns att läsa på [Mästerbyhemsidan](#). Projektet planeras fortsätta nästa år.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ **Mästerby 1361**
  - ▶ Mästerby fynd
  - ▶ Resultat 2007
  - ▶ Resultat 2008
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Resultat 2010-2011
  - ▶ Slutsatser
  - ▶ Tack!
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Ståket 1719

Celebert besök och oväntade upptäckter vid Fjäle myr

Besök av Englands ledande slagfältsarkeolog Tim Sutherland, nya fynd och fragment av en inskription på minneskorset vid Grens är några av resultaten från 2010-2011 års undersökningar på Fjäle myr i Mästerby socken, där slaget mellan gutar och danske kungen Valdemar Atterdags här utkämpades år 1361.

Tim Sutherland, initiativtagare till undersökningarna av slagfältet vid Towton, detekterar.

Foto: Allan Lingström

Tim Sutherland, arkeolog, osteolog och projektledare för undersökningarna av slagfält och massgravar vid Towton (1461) i England, hedrade oss med ett besök i samband med 2011 års undersökningar. Han är arkeologilärare vid universitetet i York och har medeltida slagfält som specialistområde.

Tims besök är inledningen på ett samarbete mellan Mästerby- och Towtonprojekten, där vi har mycket att lära av engelsmännen vad gäller bland annat uppbyggnad av ett kunscapscentrum (se nedan).

Resultat

2010-2011 års undersökningar i Mästerby har haft två huvudsakliga syften: att avgränsa huvudstridsområdet samt att undersöka utforskade delar av det efterföljande närstridsområdet.

Huvudstridsområdet verkar nu avgränsat i sidled, det vill säga österut och västerut. Det är fortfarande en slående erfarenhet att vi

Minneskorset vid Grens visade sig vid undersökning med hjälp av släpljus ha en inskription. Snett uppåt höger i bild ses bokstäver "DO".

Foto: Tim Sutherland

Inskriptionen var delvis synlig, delvis eventuellt bortnött. En tydlig anfang i form av ett litet "a" framträdde på korsets översta del. Därefter var ett glapp följt av "DO", vilket borde innebära att inskriptionen börjar med orden "Anno Domini".

I jämförelse med korset vid Korsbetningen i Visby borde inskriptionen därefter följas av år 1361, dvs. MCCCLXI, vilket innebär att den första halvan av denna sida av korset därmed nästan är fulltecknad. Inga årtalsbokstäver var dock synliga på Mästerbykorset vid denna första undersökning.

Däremot var ytterligare 2,5 bokstäver synliga på korsringens nedre del, och dessa tecken skulle möjligen kunna vara "CO" följt av ett halvt "B". Den 25 juli år 1361 är "IACOBI" och det är möjligt att det är delar av detta ord vi ser! Innebär det att striden på Fjäle myr utkämpades den 25 juli?

Fragment av bokstäver är även synliga "klockan 9" på denna sida av korset. På korsarmens mittparti är ett "W" synligt. Det är av smalare karaktär än övriga bokstäver.

trots en lokalisering till det mest intensiva stridsområdet fortfarande får slita för att vaska fram 1361-fynd bland järnskrötet.

Till 2010-2011 års fynd hör 11 armborstpilspetsar, en pilspets, ett möjligt svärd, en pikspets/lansspets, två sporrar, spetsar till spikkclubbor, doppskor (det vill säga metallbeslag som sätts i änden på exempelvis spjutskäft) och fragment av stridsknivar, ringbrynjor och rustningar.

2011 års fynd är ännu inte registrerade och fyndlistan kan därför komma att revideras, se [Hemsidan för Mästerby 1361](#) senare i höst.

Sven Jakobsson, markägare och medlem i Mästerby hembygdsförening, visar upp en armborstpilspets.

Foto: Allan Lingström

I och med 2011 års undersökningar är antalet armborstpilspetsar nu över 40 stycken. Det eventuella svärdet utgörs av vad som ser ut som en halv parerstång med en bit av klingan kvar. Jämförelser med andra fynd samt konservering får avgöra fragmentets bakgrund.

Fynden från Mästerby kompletterar allt mer det metallmaterial som påträffades i massgravarna i Visby. Avsaknaden av vapen i Visbygravarna kompletteras av slagfältsfynden i Mästerby, där svärd, stridsknivar, stötvapen och spikkclubbor finns representerade.

Minneskors med nyupptäckt inskription

Efter tips från Tim Sutherland lade vi släpljus på Grenskorset en mörk kväll. Grenskorset är beläget i norra delen av slagfältsområdet, 800 m söder om Mästerby kyrka. Det står på gårdsplanen till Grens medeltida gård, platsen där den slutgiltiga striden mellan gutar och danskar enligt muntlig tradition utkämpades.

En viss hemmablindhet hade nog infunnit sig, eftersom vi alltid antagit att korset saknat inskription. Men med hjälp av Tims utifrånblick har vi fått ännu en pusselbit vad gäller informationen om slaget på Fjäle myr. Korset visade sig nämligen i släpljuset ha en inskription på den sida som vetter från vägen.

Är bokstaven inledningen på ordet "Wisby"?

Vi kommer att gå vidare med mer detaljerade och avancerade studier av inskriptionen, följ händelseutvecklingen på projektets hemsida.

Framåtblickande

I och med årets undersökningar känns det rimligt att anta att vi utifrån de resultat vi nu har behöver ytterligare ett till tre år på oss för att täppa igen de luckor som finns norrut i slagfältsområdet. Därefter blickar vi framåt mot nästa fas i projektet.

En sammanfattande rapport för alla fältundersökningar inom Mästerbyprojektet planeras, liksom vetenskapliga och populärvetenskapliga publikationer.

Planer på ett besökscentrum i Mästerby finns. Det ska omfatta informationsskyltar på de slagfältsarkeologiskt aktuella platserna, en utställningslokal samt en fältvisningsverksamhet.

Vi ser även gärna ett fortsatt samarbete med gruppen "Battle of Wisby" som den 11 augusti i år rekonstruerade striderna på Fjäle myr genom ett "reenactment", som sammanföll med projektets 1361-dag under medeltidsveckan. Evenemanget lockade uppskattningsvis 2500 besökare till Mästerby, så det står klart att ett stort intresse finns för slagfältsarkeologi och historia samt ett levandegörande av dessa.

Den 11 augusti genomfördes ett reenactment i Mästerby av projektet Battle of Wisby. Ca 300 krigare från ett tiotal europeiska länder deltog. Foto: Thomas Lingström

Vid en utblick i Europa ser vi att Fjäle myr är ett av de äldsta slagfält som från start har lokaliserats med hjälp av professionella arkeologer. Metodologiskt är projektet en föregångare, och vi hoppas i framtiden på samarbete med många europeiska kollegor.

Kontakt:

[Maria Lingström](#) - projektledare Mästerby 1361

Se även:

[Hemsida Mästerby 1361](#)

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ **Mästerby 1361**
  - ▶ Mästerby fynd
  - ▶ Resultat 2007
  - ▶ Resultat 2008
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Resultat 2010-2011
  - ▶ Slutsatser
  - ▶ Tack!
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Ståket 1719

Mästerby - grymma slutsatser

En veckas fältarbete där merparten av tiden lades på att lokalisera sig på de eventuella drabbningsplatserna lämnar egentligen begränsat utrymme åt tolkningar, men, det går ju alltid att komma med en idé. Den yta där fynden gjordes var helt ren från projektiler. Detta kan antyda att vi fortfarande inte lokaliserat "huvudstriden", det vill säga platsen där de båda härarna mötte varandra i intakta formationer. Snarare ser vi kanske här en för medeltiden typisk sekvens där en isolerad skara slagits till det bittra slutet.

Här vid Ajmunds bro samlades gotlänningarna för hembygdens försvar.

Foto: UV

Gotlänningarna som mötte upp inför mötet med Valdemars här kom till mobiliseringsplatsen tillsammans med övriga familjemedlemmar. Vid uppställningen till slagordningen kan vi förvänta oss att man grupperade sig ihop - bröder, fäder, kusiner. Bredvid sig hade man vänner och grannar som i sin tur stod bland sina egna släktingar.

Kanske följde bataljen sedan samma mönster som de skotska klanerna gång efter annan fick uppleva under sekler av sammandrabbningar med engelsmännen.

Foto: UV

Fiender med överlägsna vapen och krigserfarenhet sprängde linjerna medan familjemedlemmarna försökte rädda varandra i desperata strider, rygg mot rygg.

De gamla källorna från Gotland talar om ett stort manfall och att en del till slut togs tillfångna. Man kan anta att det runt om i socknen kan finnas flera sådana platser där enstaka vapenfynd och rustningsfragment berättar om hur flyende hunnits upp och nedgjorts när nederlaget redan varit ett faktum.

Resultatet av striderna vid Mästerby blev att danskarna rensade vägen upp mot Visby, där blodbadet vid Korsbetningen några dagar senare beseglade öns öde. Visby intogs och Gotland kom att hamna under danskt styre de efterföljande tre hundra åren.

Omkring 2000 gotlänningar föll i striderna, och en försiktig uppskattning gör gällande att de kan ha utgjort 20 procent av den totala befolkningen, vilket är en fruktansvärd siffra.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ **Mästerby 1361**
  - ▶ Mästerby fynd
  - ▶ Resultat 2007
  - ▶ Resultat 2008
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Resultat 2010-2011
  - ▶ Slutsatser
  - ▶ Tack!
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Mästerby 1361 - från den ljusa sidan

Vi måste sluta med något positivt efter allt krigselände! Folket i Mästerby skall ha en stor eloge för sin uppslutning och sitt engagemang i projektet. De hjälpte till med allt ifrån att skaffa fram fina bostäder till att bidra i fältarbetet. Hembygdsföreningen ställde upp med delfinansiering och frivilliga. Kyrkan lånade gratis ut sin fina församlingslokal vilken fungerade som bas och som föredragningslokal när projektet varje kväll sammanfattade dagens resultat.

Eftermiddagsfika i gröngräset.
Foto: UV

Lunchdags vid långbordet i församlingslokalen.
Foto: UV

Vi skall heller inte glömma bort markägarna som lät oss gå över insädda fält och husägarna som upplät trädgårdarna för genomsökning. Projektet började varje arbetsdag med gemensam frukost i församlingslokalen, och därefter bjöds både på gemensam middag (alltså lunch på gotländska) och kvällsmat (middag på gotländska). Projektets stora hjältar var damerna i köket som fixade otroligt god och välagad mat till oss alla. Kramar till er!

Sidan uppdaterad
2010-02-11

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

OM UV | UPPDRAG | PUBLIKATIONER | TJÄNSTER | KONTAKTA UV

Aktuella uppdrag | Tidigare uppdrag | Prospektering | Slagfältsarkeologi

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ **Oravais 1808**
  - ▶ Resultat 2008
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Oravais 1808

Slaget som förlorade Finland

På finska sidan om Norra Kvarken, i höjd med Umeå, ligger det svenskspråkiga (för övrigt en underbar dialekt) kustsamhället Oravais. I september år 1808 stod här en avgörande drabbning mellan ryska och svenskfinska styrkor vars utgång ledde till att Ryssland tog slutlig kontroll över Finland. Drabbningarna i det Finska kriget 1808_1809 har gått till historien, inte minst genom berättelserna i Johan Ludvig Runebergs "Fänrik Ståls Sägner".

Battlemobilen i Finland. Tänk om det vore lika enkelt att hitta till alla andra slagfält vi letar efter!

Foto: UV

Kriget i Finland och slaget vid Oravais

I stora drag kan Finska kriget kokas ned till följande. Som en avlägsen del av den stora Napoleonska konflikten nere i Europa, överskred ryska styrkor Sveriges östgräns i februari 1808. Det var 24 000 man som i tre huvudriktningar snabbt intog flera viktiga fästen eftersom svenskarna dels togs med överraskning, dels saknade tillräckligt med män och materiel.

Efter några månader av bakslag återhämtade sig dock de svensk-finska trupperna och den svenske befälhavaren Klingspor gick till motoffensiv. Striderna böljade fram och tillbaka, men den svenska armén pressades hårt. Ryssarna bet sig fast i centrala Finland och tvingade Klingspor att omgruppera och inta en defensiv ställning längre norrut, vid Oravais.

Där koncentrerades under generalmajor Adlercreutz ledning drygt 10 000 man som byggde ut ställningar och kanonvärn. En mindre flotta bestående av flatbottnade

Oravais historiska förening återskapar delar av slaget i sina tidsenliga uniformer (se fler bilder på deras hemsida).

Foto: Oravais historiska förening

Fienden hotade att bryta sönder hela uppställningen och han ville behålla sina trupper intakta. Urdragningen urartade dock på sina ställen till allmän flykt och armén hade förlorat runt 5000 man i stupade, sårade och tillfångatagna. Detta nederlag var spiken i kistan för den månghundraåriga svenska överhögheten i Finland.

Slagfältet undersöks

I Oravais finns en livaktig förening som tillvaratar det lokala historiska kulturarvet i allmänhet, och minnet om slaget i synnerhet. Det var på deras initiativ som slagfältsteamet bjöds in i arbetet att för första gången undersöka slagfältet med moderna metoder. Tillsammans med föreningens medlemmar, barnen från skolan i Oravais och regionarkeologen från Österbottens museum inleddes fältarbetet på senhösten år 2007.

Oravais historiska förening har lagt ned mycket möda på att genomsöka det skriftliga materialet rörande slaget och dess förlopp. Genom den markanta och i stort sett orörda topografin kunde arbetsteamet relativt enkelt avgöra var huvudinsatserna skulle göras. Som vanligt rör det sig dock om miljontals

kanonbåtar lade sig i viken intill för att kunna understödja med tung flankeld. Klingspor och hans stab räknade med att kunna stoppa den ryska offensiven och kanske vända det hotande nederlaget till seger.

De ryska underhållslinjerna var uttänjda till bristningsgränsen och den finska landsbygden gav ytterst lite utrymme till vare sig furagering eller tunga transporter. Finska bönder bedrev dessutom ett blodigt gerillakrig som ytterligare minskade ryssarnas möjligheter att få fram förnödenheter.

Bataljkarta. De svenskfinska förbanden visas med fyllda rektanglar. Striderna vid Fjällån blev mycket hårda. Oravais historiska förening. Illustration: Oravais historiska förening

Den ryska attacken inleddes utan att alla reserver hunnit fram. Den svenska armén avvaktade i sina förberedda ställningar längs en bergsrygg. Man hade både höjdöverläge och fritt skottfält. Vid en förpoststrid intill en bro, en dryg kilometer söder om huvudställningen, utkämpades en hård strid.

Wilhelm von Schwerin hade till förfogande två kanoner och ett par kompanier, och tanken var väl att denna styrka ett kort ögonblick skulle fördröja ryssarna så att huvudarmén kunde komma i ordning. Istället hejdade den lilla truppen ryssarna helt och hållet. Pjäsmanskapet svepte terrängen på andra sidan vattendraget med karteschladdningar och druvhagel medan infanteristerna hindrade de ryska flankeringsförsöken. Efter att ha hållit ut över en timme och nästan ha ränts över, lyckades svenskarna i sista stund spanna för kanonerna och retirera mot sin egen linje.

Wilhelm von Schwerins bro. Foto: UV

kvadratmeter mark och exakt var någonstans som striderna ägt rum blir till sist en fråga om idogt harvande med metalldetektorer och GPS.

Vi hade en vecka på oss och lade krutet på att eftersöka eventuella stridsområden i en nord-sydlig utsträckning (den öst-västliga bredden får vänta till en annan gång). Det visade sig att fälten och skogskanterna, trots upprepade plundringar av oseriösa metalldetektorare, innehöll rikliga mängder fynd. Vi hittade druvhagel i järn, pistol- och muskötikulor, jägarkulor (från räfflade vapen), splitter från haubitsgranater, knappar, doppskor, vapendetaljer och spännan.

Herremannen Rektor Göran Backman (primus motor i den historiska föreningen) med sina elever besöker bataljplatsen. Foto: UV

Fyndintensiteten var på vissa ytor så markant att man ställer sig frågan hur någon kunnat komma därifrån med livet i behåll. Inom ett område, där vi tror att en bataljon ur Helsinges regemente befann sig, var marken fullständigt pepprad med ryska druvhagel och muskötikulor. Det måste ha varit ett veritabelt inferno och det är lätt att förstå varför pojkarna till slut flydde fältet.

Två ryska druvhagel i gjutjärn. Foto: UV

Tack till Oravais!

En veckas undersökning resulterade i drygt 20 000 avsökta kvadratmeter. Ett bra resultat, men som tidigare nämnts upptar området flera miljoner kvadratmeter. Det återstår mycket att göra och känner vi de svensktalande finländarna i Oravais rätt, så var detta bara en början.

Teamet från Sverige fick ett suveränt bemötande i Oravais. Företagare och

Efter debaclet vid bron gick ryssarna över vattendraget och utvecklade sin slaglinje. Marschen mot fienden återupptogs. Kanonskott och smällar från jägarstrider började eka över fälten. Adlercreutz såg från sin kommandopost att den östra flanken hotades och beordrade ett allmänt anfall. De svenska och finska regementena stormade ned från berget och ryssarna som började få slut på kulor och krut drog sig bakåt. I jakten, som fortsatte in i skogen mot Schwerins bro, började sambandet mellan de svenskfinska bataljonerna upplösas. Trots detta ansåg de högre ryska befälen att slaget var så gott som förlorat.

I detta kritiska ögonblick anlände flera fräscha ryska bataljoner som i ilmarsch tagit sig norrut från Vasa. Svenskarnas ammunition var på upphällningen och med nyvunna krafter gick ryssarna till attack. Adlercreutz försökte hålla de ursprungliga positionerna, men när mörkret lägrade sig fann han för gott att slå till allmän reträtt.

privatpersoner ställde upp med högklassig logi och mat, liksom skolbespisningen. Vi tackar er alla för en arbetsam men härlig vecka. Ett särskilt tack riktas också till eleverna på Oravais skola!

Besök gärna [Oravais Historiska Förening](#)

Eleverna från skolan deltar i det arkeologiska arbetet. Skolbarnen medverkade en eftermiddag i undersökningarna och uppvisade fantastiska talanger i metalldetektering och slagfältsarkeologi.

Foto: UV

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ [Resultat 2008](#)
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Oravais 1808 - 2008 års undersökning

Frosten bet redan i gräset och i slagfältsarkeologernas kinder.
Foto: UV

Ytterligare en veckas fältarbete i underbara Oravais för tre svenska slagfältsarkeologer. Samarbetet med Oravais historiska förening, Österbotten museum och lokalbefolkning/skola fortsatte den första veckan oktober. Som en bonus hade också en spansk slagfältsarkeolog, Xavier Rubio, tagit sig hela vägen från Barcelona för att vara med under veckans arbete.

Xavier och Kenneth jobbar med att rengöra och sortera dagens fynd. Ett glas med värmande innehåll satt som en smäck efter en lång och kall fältdag.
Foto: UV

Arbetsgruppen hade för avsikt att närmare studera tre mindre områden, dels vid svenska högerflygeln och dels vid den ryska första linjen mittemot. En tredje och besvärligare uppgift var att leta efter spåren

Till sist ville vi göra en ny framstöt i den gräsliga terrängen på andra sidan ån vid Schwerins bro. Där hade den 15-årige gossen med sina två artilleripjäser hållit fienden stängin tills han sårades av en kula i foten (han fick senare kallbrand och dog av den till synes måttliga skadan).

Förra året hade vi inte måttat med att halka runt i det blocka moraset och tampas med tät sly, men denna gång malde teamet på och fick till slut träffar i form av druvhagel och blykulor.

Metalldetektering i sämsta tänkbara terräng - men trägen vinner.
Foto: UV

I Oravais högtidlighölls 14-15 september i år 200-årsminnet av drabbningen. Arrangemanget lockade över 10 000 besökare och flera välkända militärsläkter lade ned vackra kransar vid det

härörande från von Schwerins förpoststrid bakom bron vid bäcken ned mot Lillträsket.

Undersökningen startade med metalldetekteringar av svenska linjens högra flygel och avsikten var att försöka få ett avslut i fyndmaterialet, vilket i sin tur i så fall avgränsat slagfältet i detta område. Vi hann dock inte fullfölja målsättningen helt och hållet. Fynden stod som spön i backen. Druvhagel, fragment av haubitsgranater, muskötikulor och speglar (runda järnplattor som satt i botten av druvhagelladdningarna) sinkade teamet. Lokaliseringen av flanken ut mot havet får anstå till en annan gång.

Ett ryskt druvhagel "in situ".
Foto: UV

Det blev än långsammare framsteg när vi gick söderut över fältet och avsökte en långsträckt yta som både sett den första ryska linjen och svenskarnas anfallsrörelse. Ibland låg fynden så tätt att detekteraren inte tog sig mer än 20 meter på en halvtimme. Vi såg spåren efter veritabla duschar av grova ryska gjutjärnhagel. Tyvärr fanns här även spår efter plundrare!

stora monumentet. Sentida ättlingar till unge Schwerin, som dog av sin skottskada, lade istället ned denna enkla blombukett på platsen där han försvarade bron.

Foto: UV

Oj, vad bra allting är i Finland! Samma fina mottagande som förra året, god (skol-) mat, trevligt sällskap och duktiga skolelever från Centrumskolan förgyllde även denna bistera vecka. Och fynden_hundratals och åter hundratals artefakter som kommer att hjälpa oss i det mödosamma arbetet med att kartlägga stridsförloppet på slagfältet.

Mycket glädjande är att denna unika plats får ett allt bättre skydd - markägarna har nu aktivt börjat jaga iväg plundrarna och folk i gemen verkar ha fått upp ögonen för att slagfältet i Oravais är en plats av internationell betydelse.

Annika tillsammans med en grupp duktiga skoltjejer som hittade fler muskötikulor!
Foto: UV

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ Resultat 2008
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Poltava 1709

Efter flera års om och men, mycket planering och omfattande kartläggningar av olika länders lagstiftningar, tillståndsgivningar och gränsregler, kom vi äntligen iväg till Poltava.

Den ryska gravvården över de sjutusen stupade svenskarna.

Foto: Bo Knarrström

Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek och Efron & Dotter hade beslutat att sponsra expeditionen till Ukraina, medan UV (Riksantikvarieämbetet) utan kostnad stod för all teknisk utrustning. Två veckor var inplanerade, och målsättningen denna omgång var att söka efter det ryska reduttsystem som var en bidragande orsak till svenskarnas nederlag (läs gärna Peter Englunds skildringar av Poltavaslaget för närmare beskrivningar av dessa händelser).

Vid stenmonumentet som skall markera platsen för tredje redutten. Kenneth och Lasse mäter in fyndmaterialet med GPS.

Foto: Bo Knarrström

Poltava har sett många konflikter genom historien. Marken är pepprad med granatsplitter och skrot från olika krig. Vi beslutade att behandla allt fyndmaterial likvärdigt, och mätte tom in allt splitter från andra världskriget i en av sökrutorna. Andra fynd var en rysk deltagarmedalj från Krimkriget, patronhylsor från det ryska inbördeskriget och hylsor från en tysk maskingevärsställning (1943).

Vi fick också se spår av det kalla kriget - Sovjetunionen hade i utkanten av Poltava en bas för sitt strategiska bombflyg med kärnvapenkapacitet. Ett par av redutterna i baslinjen ligger innanför ett militärt område där flygbränslet förvarades, och denna plats är fortfarande avspärrad. Vi fick till slut komma in där, men kunde konstatera att markarbetena i stort sett utplånat spåren efter 1709 års händelser. Kanske finns intakta orörda fickor kvar, men det var inte tid till att leta efter dessa denna gång. (En redutt är en mindre sluten befästning från vilken man kan skjuta åt alla håll.)

Dokumentärfilmaren Martin Wanngård följde alla detaljer i fältarbetet.
Foto: Bo Knarrström

Projektet Poltava 300 sker i form av ett samarbete med Professor Adrian Mandzy (Project Director), Morehead State University, USA (även universitetet i L'viv, Ukraina), och Poltava stad. Vi arbetade med Poltavas slagfältsmuseum som bas, och cheferna där (Oleg och Ludmilla) gjorde allt som stod i deras makt för att underlätta för oss. Borgmästaren i Poltava såg till att betala för både husrum och uppehälle - alltså ett stort tack till dessa människor!

Undersökningsteamet vid Poltava. Från vänster: Kenneth Stark, Lars Winroth, Adrian Mandzy och Bo Knarrström.
Foto: Martin Wanngård

Vi hade två bilar, varav en Landcruiser som transporterade ett halvt ton utrustning och packning. Resan från Sverige till östra Ukraina tar ungefär två och ett halvt dygn. Väntetiden vid gränsen mellan Polen och Ukraina varierar, men man kan generellt lägga till ett halvt dygn för denna.

Poltava-chokladen. Näst efter det turkiska kaffet var det väl chokladen som fick utgöra det bestående kulinariska intrycket.
Foto: Bo Knarrström

Större delen av de två veckor vi arbetade på slagfältet lade vi på att söka efter reduttsystemet. Ytorna intill de stenpelare som sägs markera platserna där de en gång legat söktes av med metalldetektor och marken genomlystes med georadar. Resultaten? Låt oss säga så här, indicierna är inte direkt övertygande. Å andra sidan, marken låg 1943 under svår artilleribeskjutning och mineraliseringen (nedbrytningen av de organiska ämnena) av jorden tycks påfallande hög.

Dessutom tillkommer den tråkiga omständigheten att lämningen utsatts för åtskillig plundring. Vi hittade på flera platser relativt färsk plundring och det finns vittnesuppgifter om att slagfältet regelbundet besöks av illegala metalldetektorare. Museet har lovat att i fortsättningen hålla en hårdare koll på vad som försiggår inom reservatets områden.

Poltavas slagfältsmuseum med en bronsstaty av Tsar Peter, segerherren.
Foto: Bo Knarrström

Museet i Poltava byggdes från början som ett konvalescensjukhus för ryska officerare som sårats i Krim-kriget. Samlingarna är smått fantastiska med uniformer, vapen och utrustning från tiden. En del material har hittats i modern tid, men tyvärr finns sällan någon närmare dokumentation om var någonstans på slagfältet föremålen påträffats.

Om allt går enligt planerna kommer vi att åka tillbaka till Poltava under hösten 2008. Då griper vi oss an den centrala delen av

slagfältet.

"BattleMobilen" tog oss plus utrustningen från Sverige till Ukraina och fyrhjulsdriften var helt nödvändig i en del av terrängen.

Foto: Bo Knarrström

Visst fanns en del svårigheter att tackla - inte minst språkligt. Något som också skiljer är förvaltningstraditionerna, men problemen kunde överbryggas och redan andra dagen på plats gick vi ut på fältet. De första fynden utgjordes av små karteschprojektiler i bly och ett par muskötikulor.

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Resultat 2008
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Poltava 1709 - resultat 2008

Metalldetektorerna har gjort sitt för denna gång.
Foto: UV

Årets Poltavaexpedition hade satt upp två huvudmål. Det ena var att med hjälp av avancerad markpenetrerande teknik genomlysa jordlagren för att leta efter de förmodade fältarbetena vid det ryska lägret, samt vallgravarna efter de ödesdiga redutterna. Det andra målet var att jaga efter platsen för den huvudsakliga striden framför det ryska lägret.

Deltagare var som förra året Professor Adrain Mandzy och från Sverige anslöt Lars Winroth (magnetometer), Kennet Stark och Bo Knarrström. Vi hade även ett tillskott av två studenter från universitetet i L'viv, samt ett markradarteam från samma stad.

Med erfarenheterna från förra årets fältarbetsprojekt visste vi att det skulle bli kärvt. Den ukrainska myllan släpper ytterst motvilligt ifrån sig artefakter från 1709 års händelse. Egentligen borde marken vara nedlusad med kulor från muskötter och kanoner, knappar, spännen och fragment från granater (jfr. Slaget vid Oravais 1808).

Men, så är det inte. Inte ens till synes orörda miljöer genererar några större mängder fynd. I normalfallet (åtminstone i Nordeuropa) ligger 95% av de kvarvarande slagfältsartefakterna i det övre matjordslagret. Även tyngre artilleriprojektiler ligger ofta ytligt, uppressade av den så kallade frosthävningseffekten.

Den arkeologiska insatsen blev en kapplöpning med tiden. Vi hade två veckor

Projektil från 1943 sittande i en jordkoka. (För nordarna; en av många mg42-projektiler.)
Foto: UV

En intressant jämförelse var att den amerikansk/ukrainska delen av teamet gjorde en kortare insats vid den ryska befästningen i Vapruk (ca: 2 timmars bilresa från Poltava) där eldkraft slagit tillbaka de svenska anfällen. Läget för detta fort är ett sandigt område med tunn förna och gles barrskog. Vi hade gärna deltagit i detta arbete, men vår finansiering gällde Poltava och svenskarna stannade därför kvar och fortsatte nöta i gyttjan.

När kollegorna från Vapruk-styrkan anslöt på kvällen kunde vi konstatera att fyndmaterialet - oaktat otroliga mängder plundringssgropar - var rikligt trots att de ukrainska studenterna använt omoderna detektorer. Muskötkulor och artilleriprojektiler hade stått som spön i backen, och fynden låg mycket ytligt. Stor skillnad således i jämförelse med Poltava-fälten.

Den svenska delen av teamet som fortsatte söka efter huvudbataljen hamnade till slut långt utanför det tidigare utpekade stridsområdet. Förhoppningarna sjönk givetvis, men alla fortsatte envetet att tugga på med full koncentration. Fanns det något kvar skulle vi hitta det. Vi peppade varandra och ägnade tankar åt alla som samlat ihop pengar för att expeditionen skulle kunna genomföras. Bara att följa exemplet av Tre kronor i underläge - bita ihop och köra alltså.

på oss att leta redutter och söka efter spår som kunde leda vidare till huvudstriden. Teamet jobbade från tidig morgon fram till mörkrets inbrott elva dagar i sträck. Andra veckan gick några av oss på piller efter att ha ätit något mindre lämpligt som gav både magsjuka, frossa och feber.

Till en början arbetade vi utifrån de kartuppgifter som de flesta historiker utgått ifrån när slaget analyserats. Dessa bygger främst på Bennedicts grundkarta från 1911, men efter ett par dagars harvande inom de utpekade huvudstridsområdena kunde vi konstatera att ytorna var tomma, sånär som på enstaka karteschprojektiler.

Det negativa resultatet var synnerligen påfrestande. Den arkeologiska miljön var en av de besvärligaste som vi hittills stött på. Samtidigt med metalldetekteringen pågick arbetet med den geofysiska undersökningen. Vart fanns befästningsverken? Var de inte så omfattande som hittills gjorts gällande, eller fanns de någon helt annanstans?

Foto: UV

Vi arbetade parallellt med georadar och magnetometer för att försöka lokalisera den ryska reduttlinjen.

Foto: UV

Sökandet efter huvudstriden fortsatte bland 1943 års automatkanonprojektiler, maskingevärskulor, granatsplitter och tomhylsor från ryska och tyska vapen. Även om detta rikhaltiga material var ett ytterligt störande inslag, så dementerade föremålen samtidigt muntliga uppgifter om att fälten antingen banats av eller fyllts på med skräp från staden i modern tid. Marken var hyfsat intakt och med den eldskur som mötte svenskarnas anfall 1709 så borde vi kunna hitta mer än enstaka projektiler.

Till slut kom belöningen; detektorerna gav välbekanta signaler och inom någon timme hittades strax innan mörkrets inbrott en koncentration av ryska blykulor. Dagen därpå satte vi ut sökrutor som undersöktes med minutiös noggrannhet. Fler och fler projektiler hittades. Det var en blandad kompost bestående av karteschbly och muskötikulor av varierad kaliber.

Professor Adrian Mandzy kunde snabbt konstatera att både utseende och morfologi rörande projektilmaterialet föll väl in vad han sett från andra samtida slagfält i Ukraina. Det rör sig fortfarande inte om några våldsamma mängder, men i jämförelse med alla andra undersökta ytor är denna koncentration mycket tydlig.

Vid rengöring och analys inför registreringen kunde vi konstatera att huvuddelen av projektilerna antingen hade märken efter laddstake (alltså avskjutna), eller bar tydliga spår efter att ha träffat (tillplattade och/eller deformerade). Eftersom platsen efter slaget 1709 nyttjats som parad- och exercisområde var det viktigt att få tydliga dateringar av fyndsamlingen. Visserligen var det en långsökt bortförklaring, men det kunde i värsta fall röra sig om en borttagen skjutvall där rekryter under senare delen av 1700-talet tränat sig i hantering av muskötter.

Lättnaden var därför stor när vi bland projektilerna också hittade svenska kulor och mynt med proveniens och datering som med stor sannolikhet placerar både svenskar och ryssar inom samma yta. Vi har fler upptäckter med oss i bagaget, lagrade i datorerna, men dessa får tillsammans med huvudstridslinjens lokalisering vänta tills boken kommer nästa år.

Kennet med en nyss upphittad svensk muskötikula.

Foto: UV

Det arkeologiska teamet tackar svenskt Militärhistoriskt Biblioteks medlemmar för förtroenden och för den enastående insatsen när det gäller att samla in pengar till projektet. Vi tackar också Anders Kaliff, chef på Riksantikvarieämbetets avdelning för arkeologiska undersökningar, som visade handlingskraft och garanterade ekonomin när det såg skakigt ut. Sist skall också nämnas den viktiga samarbetspartnern, bokförlaget Efron & Dotter, som såg till att projektet kunde förverkligas.

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

OM UV | UPPDRAG | PUBLIKATIONER | TJÄNSTER | KONTAKTA UV

Aktuella uppdrag | Tidigare uppdrag | Prospektering | Slagfältsarkeologi

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ **Re 1163 och 1177**
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Slaget vid Re 1163
  - ▶ Slaget vid Re 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Slagen vid Re 1163 och 1177

Re ligger i det norska fylket Vestfold, strax söder om den medeltida staden Tönsberg. Som i en gryta, omgiven av berg, ligger den sankta slätten där två slag utkämpades för mer än 800 år sedan. Krigen kom sig av en segdragen tvist om Norges krona, där falanger av stormän stred om makten. Hela det nutida Norge och delar av Sverige blev indragna i konflikten.

Vestfolds fylke. I regionen ligger både Tönsberg och Re. (Wikipedia.)

Med så lång tid förfluten, är det självklart glest med källmaterial. En av de viktigaste uppgiftslämnarna är Snorre Sturlasson, som möjligen själv mött överlevande från det sista av de två drabbningarna. Det finns också en handfull medeltida vapenfynd från området, men med ett undantag vet ingen var de egentligen hittats.

Slagfältsarkeologiska undersökningar har gång efter annan visat att minnesstenar är en relativt säker indikator på var drabbningar inte ägt rum. Foto: UV

Riksantikvarieämbetets slagfältsteam arbetade en vecka i september 2009 sida vid sida med de norska kollegorna i deras första försök att lokalisera slagfälten.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ **Re 1163 och 1177**
  - ▶ [Resultat 2009](#)
  - ▶ Slaget vid Re 1163
  - ▶ Slaget vid Re 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Resultat från Re, september 2009

Projektet "Slagene på Re" är ett samarbete mellan NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning), Kulturhistorisk Museum, Vest-Agder fylkeskommune och Högskolan i Vestfold. Gjeslten Holding är huvudsponsor och finansierade hela fältarbetsinsatsen.

Kunskapsöverföring

Det svenska slagfältsteamet representerat av Håkan Svensson, Maria Lingström och Bo Knarrström anslöt med ett stort knippe metalldetektorer, pinpointrar och grävutrustning. En del av insatsen gick ut på kunskapsöverföring till våra norska vänner rörande teknologi och metod för att eftersöka äldre metall.

Söksområden

Teamet ägnade veckan åt att söka inom två huvudsakliga områden. Dels vid Ramnesälven, där de historiska källorna pekar ut att ett av slagen skall ha utkämpats, och dels vid Re prästgård där det finns rapporter om enstaka lösfynd av järnspetsar.

Metalldetektering i slutningen ned mot Ramnesälven. I bakgrunden syns Ramnes medeltida kyrka. Just denna yta innehöll inte några spår efter sammandrabbningen 1177.

Foto: UV

Vy österut över Reslätten. Marken sluttar gradvis upp mot skogskanterna där bergen tar vid. I närheten av detta område gjordes flera intressanta fynd.

Foto: UV

Några av de hetaste sökytorna placerades i undersökningsområdets västra del där slätten sluttar upp mot berget. Där gjordes flera fynd som kan ha kopplingar till 1163 års strid. Definitiva avgöranden rörande artefakternas status måste avvakta rengöring och röntgen, men det ser onekligen spännande ut inför en eventuell fortsättning.

Håkan Svensson från svenska slagfältsteamet gräver fram ett medeltida föremål med en reporter från NRK som intresserad åskådare.

Foto: UV

Vi tackar våra norska vänner och kollegor för en fullspäckad men ytterligt givande arbetsvecka!

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ **Re 1163 och 1177**
  - ▶ Resultat 2009
  - ▶ Slaget vid Re 1163
  - ▶ Slaget vid Re 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Slaget vid Re 1163

Att gå på djupet i turerna kring den konflikt som ledde fram till Norges enda inbördeskrig blir alltför trassligt, så vi startar med slaget 1163.

Erling Skakke

Den ena sidans befälhavare, Erling Skakke, kom från en betydelsefull familj och han hade själv tidigare deltagit i korståg på 1150-talet. I en strid mot arabiska styrkor mottog han ett hugg mot halsen vilken medförde en sned, "skakk", kroppshållning.

Erling var synnerligen aktiv i inbördeskriget och stred i sjöslaget utanför Sekken år 1162. Han reste till den danske kungen Valdemar den store och sökte militärt stöd. Målsättningen var att Erlings Skakkes egen son skulle erövra kungakronan, och i utbyte för hjälpen erbjöds danskarna kontrollen över Oslofjorden. Skakkes styrka utgjordes av omkring 1600 man. En imponerande styrka för tiden, men många av mannarna hade rekryterats från Tönsberg med omnejd och deras utrustning ska ha varit bristfällig. På plussidan var de runt 500 hästar som åtminstone kunde hjälpa till att transportera delar av armén.

Modell över den medeltida fästningen i Tönsberg. Ett viktigt administrativt centrum och en strategisk punkt för kontrollen över Oslofjorden. Wikipedia.

Sigurd Jarl

På den andra sidan stod Sigurd Jarl i ledning för Opplanderna (distrikten norr om Oslofjorden). Det beräknas att Sigurd Jarl maximalt hade omkring 600 soldater till förfogande. I hans eget garde fanns dock många krigsveteraner som var högt aktade för sina färdigheter i strid. Planen var att tåga mot Tönsberg.

Sigurd Jarls styrka anlände vintertid till Re nordväst om Tönsberg. Erling Skakke och hans män höll jul i staden, men bättre att förekomma än att förekommas. De väntade inte på angreppet utan drog ut för att möta fienden i ett öppet fältslag. Sigurd Jarl stannade kvar i Re trots sin numerära

Vi räknar med en avsevärd variation i utrustningen hos de soldater som deltog i slagen. Vikingatida hjälmar, svärd och sköldar samsades troligen med moderna armborst, kroppspansar och hugg/stickvapen. Foto: Terry A. McDonald/Wikipedia.

Han lät gruppera styrkan högt upp på en backe med fronten vänd mot en av broarna över Ramnes älv. Ryggen skyddades av ett skogsparti.

Slaget

När de båda antagonisterna mönstrade varandra lät Skakke förevisa kungens symbol för att demonstrera kung Magnus Erlingssons närvaro. Hans folk stod i fylkingar, det vill säga sex man i bredd och ett djup av fem man. Tillsammans med andra infanteritroppar bildade de en obruten sköldlinje understödd av bågskyttar och soldater med kastspjut. Bakom dessa stod sannolikt ett par hundra delvis bepansrade kavallerister.

Att forcera bron hade givit alldeles för dåliga odds, så Skakke beordrade en omfattning över älven. Cirka 300 av hans oövade soldater deserterade, men de hade fortfarande ett numerärt övertag. Pilar surrade mellan de båda uppställningarna och Sigurd Jarls folk tog slutligen initiativet.

De drevs dock bakåt av motståndarens tyngd och lämnade minst 40 döda bakom sig. Bland de stupade i snöslasket fanns bland andra stormän Sigurd Jarl. De överlevande flydde in mot skogen, och man kan föreställa sig att även många av dessa dräptes. Skakke återvände till Tönsberg, men hans folk letade i en vecka efter fiender som kommit undan och gömt sig på gårdarna runt omkring. När jagade påträffades avrättades de direkt av

underlägsenhet.

Skakkes män.

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Resultat 2009
- ▶ Slaget vid Re 1163
- ▶ Slaget vid Re 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Slaget vid Re 1177

Den militära uppgörelsen 1163 blev inte avgörande. Under ledning av Öystein Möyla ryckte en ny här fram mot Tönsberg år 1177. Här fanns också en spillra av veteraner som klarat sig undan den tidigare drabbningen och förföljelserna därefter. Bönder och egendomslösa slöt sig till rebelledaren och de så kallade "Birkebeinarna" åtnjöt stöd från det förtryckta folket på Östlandet. Genom att erövra Tönsberg skulle större delen av den strategiskt viktiga Oslofjorden hamna under rebellernas kontroll, men konung Magnus Erlingsson och Erling Skakke reagerade snabbt på det nya hotet. En armé skickades per båt till fästningen i Tönsberg. I januari kom underrättelser om att rebellerna återigen stod vid Re.

Framryckning

Magnus Erlingsson ryckte tillsammans med sina soldater ut från Tönsberg och marscherade till Re. Väl framme upptäcktes att birkebeinarna var inlogerade på flera gårdar och därmed utspridda i området. Konungens styrkor förberedde sig för strid genom att trampa till snön framför sin ställning och man placerade de tyngsta och mest stridsdugliga trupperna mitt över vägen vid Ramnes. Motståndarna var i numerär överlägsenhet men kunde på grund av snödjupen inte gruppera sig på bredden. Deras framryckning fick istället ske på kolonn längs vägen från norr.

Detta innebar en antalsmässig underlägsenhet när stridskontakten väl uppnåddes. De kungliga hade inga problem med att möta birkebeinarna och ansatte deras sårbara flanker. Bågskytta lät pilarna hagla över motståndarna på vägen, och till slut drevs Öysteins män bakåt. Det utbröt panik och källor talar om allt från 100 till 400 man dödade.

Krister - en av våra norska kollegor - framför slagfältsteamets logement, den nutida Ramnesgården.

Foto: UV

Öystein Möyla flyr och dödas

Kungens soldater gav ingen pardon och Öystein - som för övrigt gått i spetsen för angreppet - tvingades fly. Han sökte skydd hos en bonde i trakten, men denne dräpte honom med ett yxhugg.

Seherherren Magnus Erlingsson, som efter slaget befann sig på gården vid Ramnes, ville gärna ha sin döde motståndare klart och tydligt identifierad. Liket efter Öystein Möyla släpades in och man visade kroppen för en sårad tillfångatagen birkebeinare. Denne slet då till sig en yxa och högg efter konungen. Magnus sårades lätt i axeln och angriparen stacks ihjäl. Därmed ändade det andra slaget vid Re.

Kvarvarande rebeller och deras anhängare flydde över till Värmland i Sverige. Birkebeinarna fortsatte dock framgångsrikt sin väpnade kamp och inbördeskriget i Norge kom att fortsätta in på 1200-talet.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

- ▶ Upptakten
- ▶ Une petite affaire d'infanterie
- ▶ Provundersökning
- ▶ Knapens hål
- ▶ Baggensstäket
- ▶ Summary (english)

Södra Stäket 1719

Inledning

Forskningsprojektet "Slagfältsarkeologi vid Södra Stäket" sker i samarbete med Armémuseum, Osteoarkeologiska forskningslaboratoriet (Stockholms universitet) och Marinarkeologiska sällskapet samt tre av de lokala hembygdsföreningarna (Saltsjöbadens hembygdsförening, Boo hembygdsförening och Värmdö Skeppslags fornminnesförening).

Syfte och målsättning

Syftet med projektet är att med arkeologins hjälp öka kunskapen om den drabning som ägde rum år 1719 strax utanför Stockholm mellan ryska och svenska förband.

Målsättningen i stort är att undersöka det slagfält, skansar, försänkningar, ryssugnar och massgravar som finns inom och i anslutning till stridsområdet. I vissa fall handlar det om anläggningar som är synliga än idag ovan jord, i andra fall handlar det om konstruktioner som enbart är kända genom de historiska källorna. Ett delmål är att fastställa ifall ryska skepp gick under i striden som vissa arkivuppgifter och muntliga traditioner hävdar.

Ett av de syftena med att undersöka slagfältet vid både Skogsö och på Boo sidan är att förbättra kunskapen rörande stridens händelseförlopp. De skriftliga redogörelser som lämnades till eftervärlden av Baltzar von Dahlheim och Rutger Fuchs - vilka ledde försvaret av Södra Stäket - ger tillsammans med sekundära källor från 1700-talets senare hälft i flera avseenden en förvirrad bild.

Glenn Foard från referensgruppen vid Skogsömonumentet.

Glenn Foard from the Battlefields Trust at the battlemonument.

Foto: Thomas Englund

Var det en eller två av bataljonerna från Södermanlands regemente som var involverade i striden på Skogsö? Var det ryssarna eller svenskarna som behöll valplatsen på Skogsö? Vad hände framför skansen på Boo sidan?

Problemen med sanningshalten i dokumenten och stridens förlopp har sysselsatt historikerna under lång tid. Militärhistorikern Arne Stade uttryckte det mycket träffande:

"Det går helt enkelt inte, tyvärr, att med det källmaterial som står till buds nå fram till den fullständiga och absoluta sanningen."

Förhoppningen är att framtida arkeologiska undersökningar skall bidra med information som kan räta ut åtminstone en del av frågetecknen.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ **Södra Stäket 1719**

- ▶ Upptakten
- ▶ Une petite affaire d'infanterie
- ▶ Provundersökning
- ▶ Knapens hål
- ▶ Baggensstäket
- ▶ Summary (english)

Södra Stäket 1719 - upptakten till slaget

Stora Nordiska kriget utbröt år 1700 då Danmark, Ryssland och Sachsen-Polen, ingående i en allians, angrep Sverige genom att belägra flera av de svenska besittningarna på andra sidan Östersjön. Revanschlusten var stor hos angriparna då Sveriges stormaktsvälde var ett resultat av deras tidigare bittra landavträdelser.

Den unga och oprövade tonårsregenten Karl XII sattes på svåra prov. Med en av Europas kanske mest vältränade och välrustade arméer tog sig Sverige först an Danmark, genom en landstigning på Själland. I samverkan med engelska och holländska flottenheter lyckades man tvinga Fredrik IV att lämna koalitionen.

På tur stod nu August II, kung av Polen tillika kurfurste av Sachsen. Taktiskt sett besegrade svenskarna August och hans armé gång på gång när han jagades kors och tvärs i Polen. Strategiskt sett fick man inte till ett avgörande förrän 1707 då August tvingades att både abdikera från den polska tronen samt sluta fred.

I slutet av 1707 inledde den svenska huvudarmén, med närmare 44 000 man, fälttåget mot hjärtat av Ryssland, Moskva. Den sista antagonisten i anfallsförbundet tsar Peter I skulle nu besegras. Den ödesdigra motgången för Sverige inträffade när armén besegrades vid Poltava 1709 och Karl XII tvingades fly till Bender i Osmanska riket.

Sverige lyckades sätta upp en ny armé under general Magnus Stenbock, men även den tvingades lägga ner sina vapen några år senare vid Tönningen 1713.

Då Karl XII åter var i Sverige, efter 6 år i landsflykt, lät han skrapa ihop de sista spillrorna till en ny armé med vars hjälp Norge (under danskt styre) skulle intas för att förbättra möjligheterna inför kommande fredsförhandlingar med Ryssland. Karl XII död, i samband med belägringen av Fredrikshald 1718, tvingade dock Sverige att dra sig tillbaka.

Tsar Peter I av Ryssland.
Peter the Great of Russia.

Halvåret innan Karl XII död hade den ryske tsaren påbörjat byggandet av en gigantisk galärflotta. Flottan var specialkonstruerad för att kunna ta sig djupt in i de svenska kusterna. Planen var att 130 galärer, 100 slupar och en örlogsflotta skulle transportera omkring 30 000 man till Sverige. Det primära målet var att sätta Stockholm i brand men även terrorisera de svenska kusterna för att tvinga Sverige till en för Ryssland fördelaktig fred.

När den ryska flottan lämnade Lemland på Åland och anlände vid Stockholms skärgård i början av juli 1719 insåg ryssarna att Vaxholms fästning skulle vara omöjlig att forcera. Vid Vaxholm låg även amiral Taubes örlogsflotta som tillsammans med fästningen förfogade över omkring 500 kanoner.

I jakten på en lämplig bakväg in till Stockholm föll valet på Södra Stäket (nuvarande Baggensstäket) där ryssarna var fram och rekognoscerade i mitten av juli. Efter att ha satt eld på ett antal gårdar samt omgivande skog drog de sig tillbaka.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ **Södra Stäket 1719**

- ▶ Upptakten
- ▶ Une petite affaire d'infanterie
- ▶ Provundersökning
- ▶ Knapens hål
- ▶ Baggensstäket
- ▶ Summary (english)

Södra Stäket 1719 - "une petite affaire d'infanterie"

När ryska spaningspatruller var framme vid Södra Stäket var inloppet svagt befäst. Då svenskarna befarade att ryssarna skulle komma tillbaka gav man fortifikationsöversten Baltzar von Dahlheim uppgiften att befästa infarten. Dahlheim var en gammal krigsveteran som hade varit med Karl XII vid både Poltava, Bender och Fredrikshald.

Med över 400 tremänningar, den tidens reservister, uppfördes försänkningar och skansar vid både Knapens hål (Skogsö) och Stäkesund (Gammeludden) som skulle hindra ryssarna från att ta sig igenom sundet med sina grundgående galärer.

Om skansarna hann bli klara innan den ryska anstormningen är fortfarande osäkert. Det var planerat att skansarna skulle förses med åtminstone två stycken tre pundiga artilleripjäser men om leveransen nådde fram innan striden började är även det okänt.

Vid Lännerstasundet, alldeles väster om Stäkesund, fanns en svensk galäreskader bestående av 4-10 båtar, även de bemannade av tremänningar. Galärernas uppgift var dels att bestryka båda försänkningarna med eld vid ett försök till genomträngning, dels att bistå skansen vid Stäkesund vid en rysk attack.

Den 13 augusti var generaladjutanten Filip Tessin på plats vid Södra Stäket efter order från fältmarskalken Carl Gustaf Dücker, för att orientera sig om läget. Kaptenen Fritz Wachtmeister som hade varit ute på en spaningstur i båt på morgonen kunde rapportera att en rysk galäreskader var på väg in i Baggensfjärden.

Den ryske amiralen Apraksin som både ledde själva operationen samt anförde styrkan vid Södra Stäket.

Admiral Apraksin who commanded the Russian units at the battle of Södra Stäket.

Ryssarnas stridslinje utsattes för intensiv beskjutning med omfattande förluster. Essens bataljon riskerade trots detta att omfattas av den ryska vänstra flygeln.

Samtidigt pågick strider på andra sidan inflödet vid Stäkesund där ryssarna försökte inta skansen. Befälhavaren på galären Phoenix, kapten Hedenhjelm, larmade Dahlheim om det prekära läget. Dahlheim begav sig dit med en reserv om 50 tremänningar och några kanoner från galärerna. Tillsammans med eldgivning från galärerna och skansen drev man iväg ryssarna.

Vid Knapens hål på Skogsö hade striden gått in ett mycket intensivt skede. Ryssarna försökte hugga upp försänkningen samtidigt som deras galärer besköt skansarna. Mitt emot, på Boo sidan, hade ryska stridsenheter

1700-tals karta visande den taktiska uppställningen vid slaget. A) skansarna vid Knapens hål; B) första försänkningen; C) andra försänkningen; D) skansen vid Ståkesund (Gammeludden).

Map from the 18th century showing the order of battle. A) The first redoubt; B) the first entrance that was blocked by sunken cargo boats; C) the second entrance that was blocked by sunken cargo boats; D) the second redoubt.

Tessin red nu i sporrsträck till Dückers högkvarter i Hökarängen för att meddela den skrämmande upptäckten.

Överbefälhavaren och arvprinsen Fredrik av Hessen och Dücker beslöt sig för att snarast ta sig till Södra Ståket. Men först skulle man till Skarpnäck för att underrätta Södermanlands regemente, som låg närmast placerat.

Ungefär samtidigt, vid tvåtiden, hade sex ryska bataljoner, 3 000-6 000 man, landstigit vid Södra Ståkets stränder och inlett striden med strandvakterna. Tre av bataljoner gick i land på Skogsö och de övriga tre på Boo sidan. Deras uppgift var att inta skansarna och bryta upp försänkningarna för att bereda väg för galärernas vidare väg in till Stockholm.

Mellan klockan 18 och 19 anlände Andra bataljonen under överstelöjtnant Henrik Johan von Essen med 350 man med order att spana mot fienderna och skydda tillkommande enheter. Häftig eldstrid utbröt omedelbart då man besköts från det öppna fältet söder om Skogsö gård (som idag utgörs av kolonilotter och hästhagar). Andra bataljonen blev nu hårt ansatt av ryssarna. Essen själv sårades och flera av hans män stupade.

Omkring kl. 20, då solen gått ner, anlände överste Rutger Fuchs med 470 man från Livbataljonen. Uppgiften att ta sig fram för att undsätta Essens bataljon och skansen visade sig vara lättare sagt än gjort. Framryckningen till stridsområdet blev mycket besvärlig då man tvingades ta sig fram i två plutonskolonner genom kuperad terräng av berg, stora stenblock och snårig skog. Ryssarnas stridslinje utsattes för intensiv beskjutning med omfattande förluster. Essens bataljon riskerade trots detta att omfattas av den ryska vänstra flygeln.

Framryckningen till stridsområdet blev mycket besvärlig då man tvingades ta sig fram i två plutonskolonner genom kuperad terräng av berg, stora stenblock och snårig skog.

positionerat sig för att beskjuta skansen.

Två bataljoner grenadjärer - den tidens elitförband - stormade fram i ett våldsamt försök att inta timmerskansarna. Men deras handgranater nådde aldrig fram utan briserade bland förhugningarna. Dessa bestod av fällda träd som hade placerats ut framför skansen som ett hinder mot stormningsförsök. Svenskarna besvarade anfallet med eldgivning från skansarna samt samverkande kanoneld från de svenska galärerna.

Krigsveteranen överste Rutger Fuchs. Brigadier Rutger Fuchs, the Swedish commander of the infantry during the battle.

Omkring kl. 20, då solen gått ner, anlände överste Rutger Fuchs med 470 man från Livbataljonen. Uppgiften att ta sig fram för att undsätta Essens bataljon och skansen visade sig vara lättare sagt än gjort. Vid platsen rådde fullständigt kaos där tilltagande mörker och tät krutrök tillsammans med kuperad terräng till slut inte gjorde det möjligt att skilja på vän och fiende. Efter 2-3 timmars hård strid avbröt kombattanterna aktionen. Svenskarna förlorade i stupade och sårades ca 100 av totalt ca 1 200 man, och ryssarna blev av med 400-500 man.

Enligt svensk tradition har striden setts som en seger medan det enligt rysk hävd var det en egen framgång. De senaste rönen från svenskt forskning talar för att ryssarna faktiskt behöll valplatsen. Men om det nu var en taktisk seger för ryssarna - i och med att svenskarna retirerade - så var det en strategisk seger för svenskarna genom att man lyckades förhindra fienden att nå Stockholm.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719
  - ▶ Upptakten
  - ▶ Une petite affaire d'infanterie
  - ▶ Provundersökning
  - ▶ Knapens hål
  - ▶ Baggensstäket
  - ▶ Summary (english)

Södra Stäket 1719 - provundersökning

Mellan 2004-2005 genomfördes en begränsad metalldetektorundersökning vid slagfältet på Skogsö för att fastställa potentialen för en mera omfattande undersökning. Men innan fältarbetet påbörjades genomfördes arkivstudier och en första fältinventering bland de boende i området. Genom insatsen framkom kännedom om tidigare fynd av muskötkulor, granatsplitter, lod med mera. Tack vare fynden underlättades planeringen av den senare provundersökningen.

Smolket i glädjebägaren var hembygdsmedlemmarnas berättelser om folk som hade sökt med metalldetektor under årtiondens lopp och gjort omfattande fynd. Idag vet vi inte mycket om vare sig fynden eller var man påträffade materialet vilket gör att oersättlig data för all framtid är borta.

Borta vid skogsdungen stod ryssarnas vänstra flygel uppställd. Vid platsen påträffades muskötkulor avfytrade från svenskt håll. I förgrunden påträffades en svensk uniformsknapp.

A section of the battlefield where the Russian left wing met the Swedish right wing.
Foto: Thomas Englund

Handelsträdgård

Innan vi gick ut i fält hade vi bestämt oss för att genomföra fältarbetet i tre områden. Vid slagfältets norra flank, centrala del och södra flank. Vi började vid Skogsöträsk där enligt källorna ryssarnas vänstra flygel försökte överflygla Essens bataljons högra flank. Vid den idag idylliska platsen ligger hästhagar, ett stall och kolonilotter. Platsen visade sig i stort sett vara hopplös att undersöka på grund av förekomsten av

Ett s.k. karolinskt nödmynt överpräglat till 1 öre kopparmynt 1719.

Swedish coin from 1719 re-minted from a war emergency coin "Swift and ready".

Foto: Lars Winroth

Slagfältets center

Nästa plats att undersöka var slagfältets center som motsvarade platsen där ryssarna försökte slå in en kil mellan de svenska bataljonerna. Innan vi kom till platsen hade vi gjort en ballistisk beräkning och siktlinjesanalys för att fastställa var ifrån eventuella kulor kunde ha avfyrats. Det visade sig att enbart en plats matchade beräkningen, vilket var en sluttning som låg ungefär 200 meter nordväst om nedslagsplatsen uppe vid slagfältets centrala del. Vi gick över med detektorerna och började söka av det naturliga kulfånget och hittade ganska snabbt flera blyprojektiler.

Druvhagel och andra blykulor

Dessa kulor skiljde sig markant från de vi tidigare hittat i hagarna, både genom att de var mindre och att de hade gjuttappen kvar. Vid kulfånget hittade vi även ett druvhagel i bly som var dubbelt som stor som muskötkulorna. Kulan kommer sannolikt från en rysk galär.

Druvhagelladdningar var som ett gigantiskt hagelgevär och hade en fruktansvärd effekt som effektivt kunde avvärja eller bistå ett anfall. Laddningen bestod av 30-60 kulor i järn eller bly av varierande storlek beroende på kanonens pundtal. Kulorna placerades kring en ståndare och hölls samman av en

stora mängder metallskräp härrörande från en tidigare handelsträdgård. Men fanns överhuvudtaget några föremål kvar i jorden från striden bland allt bråte?

Tiden rinner ut

Tiden gick och helgen började röra sig mot sitt slut. För att snabbt få svar på frågan i och med våran begränsade tid bestämde vi oss för att högst tillfälligt ställa in detektorerna på enbart bly. Med tanke på att uppskattningsvis 60 000-100 000 muskötkulor förbrukades under slaget var det högst sannolik att åtminstone ett antal av dessa hade slagit ner i hästhagen.

Resultatet visade sig snabbt. På en relativt begränsad yta påträffades flera kulor med en diameter på ungefär 18 mm . Cirka 150 meter väster om fyndplatsen, där svenskarna var uppställda, påträffades en karolinsk uniformsknapp. Efter att ha mätt in fynden bestämde vi oss för att avbryta sökandet vid den södra flanken.

säck av tyg. Projektilerna spreds konformigt och användes när fienderna befann sig på ett närmare avstånd än 200 meter.

Knapens hål

Den avslutande fältinsatsen gjordes kring skansarna nere vid Knapens hål där den mesta intensiva striden hade utspelats under hela bataljen. På ett begränsat område hittade vi ett s.k. karolinskt nödmynt präglat 1719 och några kulor.

Var fanns alla kulor?

Sammantaget signalerade resultatet från fältarbetet tydligt platsens potential. Själva provundersökningen var nu klar.

Men framförallt var det en sak vi reagerade på. Var fanns alla kulor? Från generalmönsterrullorna visste vi att exempelvis Södermanlands regemente, bestående av 820 man, hade använt omkring 17 000 kulor i slaget. Till detta skall även läggas tremänningarnas förbrukning, och kanske framförallt ryssarnas. Kanske hade soldater samlat upp en del för återanvändning, men ett troligare alternativ är att besökare plockat souvenirer och att illegal metalledetektering gjort en del skada.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ **Södra Stäket 1719**

- ▶ Uptakten
- ▶ Une petite affaire d'infanterie
- ▶ Provundersökning
- ▶ Knapens hål
- ▶ Baggensstäket
- ▶ Summary (english)

Södra Stäket 1719 - Knapens hål

Under våren 2006 kunde vi äntligen genomföra en fullskalig undersökning efter tilldelat forskningsbidrag. Nu var vi åter tillbaka vid Knapens hål, där den tidigare provundersökningen avslutats.

Det kuperade slagfältet på Skogsö skiljer sig markant från stormaktstidens slagfält i Lund, Landskrona och Helsingborg där ytorna var oändligt stora och platta. Att det på Skogsö överhuvudtaget har utspelats en strid känns minst sagt märkligt.

Skansarnas placering

En fråga som var av vital vikt att få besvarad var om vi genom undersökningen kunde fastställa timmerskansarnas placering och omfattning. Timret är ju av förståeliga skäl nedbrutet och de historiska dokumenten ger oss dessvärre begränsad information.

Det visade sig att fynden kom att bli både fler och av mer varierande slag än vad vi hade kunnat förvänta oss.

Fyndmaterialet

Grova spikar, ett yxblad, borrar, kilar och bultar, rester kvarlämnat från tremänningarnas arbete med skansarna, gick att följa som en röd tråd genom terrängen. Utifrån topografin tycktes fynden härröra från vad som kan ha varit själva huvudskansen.

Ett urval av fynden från timmerskansen.
Selected finds from the main redoubt.
Foto: Tomas Englund

Precis som vid provundersökningen fann vi en hel del muskötkulor varav flera hade mycket kraftiga anslagsskador.

Två typer av hästskor som påträffades.
Some of the horseshoes found.
Foto: Tomas Englund

Hästskorna som togs tillvara var av ovanlig typ och skilde sig markant från dem som påträffats under fältarbetet vid både Borst (1644) och Landskrona (1677). Analysen av deras ursprung pågår alltjämt.

Nick-hake

Ett häpnadsväckande fynd av vad som troligen är en söndersprängd del från en nick-hake, inne i en av skansarna, anger att kanoner troligen kommit till användning. Nick-haken var en liten pjäs som förekom på relingen av skepp och utgjorde närstridsvapen vid antringar. Kanske den hade demonterats från en av galärerna för att förstärka det svenska försvaret vid Knapens hål?

Hembygdsmedlemmen Hans Graucob med fyndet av en nick-hake påträffad i skansområdet.
Foto: UV

Druvhagel, hagel, muskötikuler och pistolkula i bly, varav en del med gjuttapp eller deformationsytor.

Fragment of a grapeshot, musket- and pistol balls and one buckshot.

Foto: Tomas Englund

Intakt handgranat

Den stora förekomsten av handgranatsskärvor bekräftade inte bara de ryska grenadjärernas våldsamma försök att inta skansarna. I och med att en handgranat inte kunde kastas iväg mer än 20-30 meter visar fynden också hur nära varandra kombattanterna befann sig under striden. En handgranat, som påträffades i ett vattensjukt område, var till och med fullt intakt. Troligen hade luntan slocknat när bomben landade i sumpen.

Motstridiga uppgifter om kavalleri

Ett knepigt spörsmål är huruvida kavalleri deltog i drabbningen. Den svenska officiella versionen nämner inget om svenskt kavalleri, till skillnad från en rysk källa som berättar om ett svenskt kavalleriförband vilket deltog aktivt i striden.

Till vår stora förvåning påträffades både pistolkulor, hagel och flera hästskor i den backiga och kulliga terrängen. Hade vi upptäckt en okänd rytterstrid?

Pistolkulorna vi påträffade uppvisar en diameter på 14-16 mm, varav en del med anslagsskador. Även några av haglen var deformerade.

Kavallerist eller infanteriofficer?

Pistolen var huvudsakligen kavalleristernas vapen. Men även infanteriofficerare av högre rang satt till häst. Dessa befäl red fram och tillbaka längs stridslinjen för att leda sammandrabbningen på plats.

En annan frågeställning rörde förekomsten av svenskt artilleri i skansarna. Som tidigare har nämnts vet vi inte om de hade hunnit utrustas med artilleri för att kunna bemöta en rysk anstormning från både sjösidan som landsidan.

I hölstren satt två pistoler. Den ena var laddad med en kula och i den andra fanns en laddning med hagel eller metallskrot. De mindre haglen som påträffades i stridsterrängen kan mycket väl komma från pistoler (även om också muskötter kunde få sig en extra laddning småhagel).

TV på plats för direktsänt reportage.

A TV channel cover the fieldwork.

Foto: Tomas Englund

Annika instruerar en lågstadielklass hur fältarbetet går till.

A school class visiting the fieldwork.

Foto: Tomas Englund

Utmaningarna var många, Lars i läckra vadarbyxor!! med undervattensdetektor. The fieldwork was full challenges. Foto: Tomas Englund

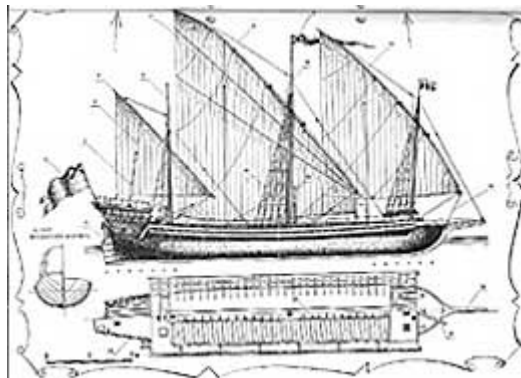
Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ **Södra Stäket 1719**
  - ▶ Upptakten
  - ▶ Une petite affaire d'infanterie
  - ▶ Provundersökning
  - ▶ Knapens hål
  - ▶ Baggensstäket
  - ▶ Summary (english)

Södra Stäket 1719 - dykningarna i Baggensstäket

Under hösten 2006 inleddes arbetet med projektets två andra delmål i samarbete med föreningen Marinarkeologiska sällskapet. Det första målet handlar om att ta utreda eventuella lämningar av de försänkningar som, tillsammans med skansarna på land, utgjorde det fasta försvaret. Det andra målet var att ta reda på om det förliste några ryska galärer eller andra mindre fartygstyper i samband med striden.

Teckning föreställande rysk samtida galär.
A Russian galley from the Great Nordic War.

Försänkningar och muddringar

Förutsättningarna att fastställa försänkningarnas konstruktion visste vi skulle bli riktigt besvärligt. Frånsett att försänkningarna togs bort någon gång efter slaget för att åter öppna inloppet, så har de två naturliga förträngningarna i inloppet utsatts för åtskilliga muddringar under århundradenas lopp. Senast muddringar utfördes var under 1980-talet.

Den första försänkningen låg vid Knapens hål och utgjordes av tre sänkta stenfyllda skutor. Överdelarna reste sig som stenmurar över vattenytan. Den andra försänkningen låg vid Stäkesund, innan man når Lännerstasundet, där tre skutor placerats efter varandra.

Dykningar i Fladen

Vid dykningarna i Fladen, den första större fjärden som man kommer till när man tagit sig förbi förträngningen öster om Gammeludden, påträffades löst liggande vrakdelar. Möjligtvis kan de härröra från en av de skutor som sänktes vid upprättandet

Ett avbrutet spant med tydliga klinkhak från vraket i Fladen.

A broken frame from a wreck.

Foto: Jens Lindström

I ett av områdena konstaterades, med hjälp av sondstavarna, ett större område med trä beläget ca 1 meter under botten och som skulle kunna utgöra lämningen efter ett fartygsvrak. För att fastställa att det verkligen rör sig om ett fartygsvrak kommer vi att göra ytterligare undersökningar framöver.

Vidare fann vi ett svårt nedbrutet vrak inne i Fladen. Vraket utgjordes vid första anblicken av spridda spant och bottenstockar. Vid närmare granskning påträffades dock ett större parti av en sammanhängande fartygsbotten. Några av bottenstockarna uppvisade grova proportioner och antyder att fartyget varit minst tio meter långt. Ytterligare undersökningar och uppmätningar av vraket behöver dock utföras innan vidare slutsatser kan dras.

av försänkningen.

Dykledaren Jim Hansson håller koll på kollegorna i Fladen.
One of the check-points during the diving activities.

Foto: Jens Lindström

Gällande eventuella ryska skepp som gick till botten under striden så bygger den mesta informationen på muntliga traditioner om förlisningar ute i Baggensfjärden. Ett undantag är dock en arkivuppgift som positionsbestämmer vrak inne i Baggensstäket.

Systematisk botteninventering

Inför dykningarna i oktober bestämde vi oss för att påbörja en systematisk inventering av sjöbotten i Baggensstäket med början i dess västligaste del. Målsättningen var, att genom dykinventering få en uppfattning om vad som döljer sig i inloppets botten, ett omfattande arbete som beräknas vara färdigt till hösten 2007.

Teckning gav ledtråd

Som utgångspunkt vid första dyket inne i Baggensstäket, användes en teckning från mitten av 1700-talet. Teckningen markerar ett område alldeles öster om Stäkesund med tre förlista fartyg som betecknas som "ryska prämar".

Vi inledde med att sondera botten med hjälp av armeringsjärn på de platser som motsvarade läget för två av de markerade prämarerna.

Bottenstock från vraket i Fladen.
Another part from the same wreck.
Foto: Jin Hansson

I Alvarpet, alldeles öster om den första förträngningen vid Knapens håll, påträffades löst liggande vrakdelar som ännu inte kunnat kopplas till något vrak.

Slutgenomgång efter helgens dykningar tillsammans med media och representanter från den lokala hembygdsföreningen.
A briefing for the media after the diving was completed.

Foto: Tomas Englund

Vidare undersökningar

Under våren 2007 kommer dykningarna i Baggensstäket att fortsätta med inventeringar, bottenundersökningar och provtagningar.

Nästa steg i undersökningarna är att pröva sanningshalten i de muntliga traditioner som omtalar förlisningar i Baggensfjärden med koppling till ryssarnas härjningar. Detta planerar vi att utföra med hjälp av en så kallad "side scan sonar-undersökning" vilken kan liknas vid att havsbotten skannas av med ett sidotittande ekolod. Detta ger skuggbilder av föremål som sticker upp ur sedimenten.

130 ryska galärer

Ryssarna hade under härjningarna med sig skepp av olika konstruktioner. Galärer, skärbåtar och prämar var några av dem. Den vitala grundstommen utgjorde dock de omkring 130 galärer som var specialkonstruerade för att kunna ta sig djupt in i de grunda svenska vikarna.

Det förekom tre typer. De större var cirka 50 meter långa och var utrustade med 5-10 kanoner och 40 nickhakar. De mindre, även kallade halvgalärer, var cirka 30 meter

Jens Lindström på väg ner i Fladens vatten.
One of the marine archaeologist checking his
equipment.
Foto: Tomas Englund

långa, sex meter breda och hade ett djupgående på cirka 1,5 meter . Beväpningen utgjordes av två kanoner och över 10 stycken nickhakar. Besättningen bestod av 150-200 man. Ytterligare en typ var den s.k. kosackgalären som hade plats för cirka 20 hästar under däck.

Skärbåtarna var mindre och öppna med en besättning på omkring 50 man. Både galärerna och skärbåtarna var försedda med segel och åror.

De skottpråmar som förekom under Stora Nordiska kriget var, till skillnad från galärerna och skärbåtarna, tungt bestyckade och betydligt mer trägrörliga.

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719
  - ▶ Upptakten
  - ▶ Une petite affaire d'infanterie
  - ▶ Provundersökning
  - ▶ Knapens hål
  - ▶ Baggensstäket
  - ▶ Summary (english)

The battle of Södra Stäket 1719 - summary

Introduction

The battle of Södra Stäket took place about 15 kilometers to the east of Stockholm in August 1719. Even though the event is not remembered as one of the great battle during the Great Nordic War (1700-1721) - the Swedish council of the realm at that time, Erik Sparre, describe the battle as "une petite affaire d'infanterie" - however, the outcome saved Stockholm from being sacked.

The aim of "The Södra Stäket Battlefield Archaeological Project" is to investigate the battlefield, redoubts and mass graves (one mass grave was actually discovered thirty years ago). Another goal is to establish if any Russian galleys sunk during the battle.

The battle

During the end of the Great Nordic War 1719, a Russian fleet consisting of 130 galleys, 100 sloops, 21 warships and 30 000 soldiers under the commander of amiral Apraksin terrorized the Swedish east coast. The operation was intended to force Sweden to sign a peace treaty.

At the 13th of August at 2 pm, Apraksin conducted an amphibious operation at Södra Stäket. This was an attempt to reach Stockholm through a back door with a division of galleys. During the landing operation six Russian battalions (about 3 000-6 000 soldiers) tried to capture two redoubts (divided by the inflow, see the map) and destroy some sunken cargo vessels that blocked the entrance.

Three of the Russian battalions disembarked on the southern side of the narrow inflow. Approximately 100 Swedish reservists assigned to the first redoubt (a timber construction) tried to endure the fight while awaiting reinforcements. Around 7 pm, the First Battalion with 350 infantryman arrived from the nearest located regiment. One hour later, the Second Battalion with another 470 man from the same regiment joined the front unit. Russian grenadiers tried to capture the first redoubt in an all out assault. Hand grenades flew back and forth between the two forces.

At the same time, on the northern side of the inflow about 700 meter to the west, three Russian battalions tried to capture the

Map from the 18th century showing the order of battle. A) The first redoubt; B) the first entrance that was blocked by sunken cargo boats; C) the second entrance that was blocked by sunken cargo boats; D) the second redoubt.

The most intensive part of the battle lasted approximately for two hours. The casualties for the Swedes reached 100 men, and the Russians lost between 400-500 men. According to Swedish tradition, the battle has been known as a firm victory. From a Russian point of view, it was naturally seen as a great success. The written sources are full of contradictions which makes it difficult to interpret the actual course of events at Södra Stäket. But in new interpretations of the archive material, Swedish historians have started to question the outcome of the battle.

Archaeological field study

During the period 2004- 2005 a limited test examination was carried out on the battleground. The site covers an area of roughly 1200x800 m. In the spring 2006, the first official excavation was conducted by archaeologist from the National Heritage Board. The aim of this one week fieldwork was to establish the actual course of events around the timber fortification.

We found musket- and pistol balls, grape shots, hand grenade fragments (even one intact hand grenade), horseshoes, buttons, clasps, coins, rings, fragments from a clay-pipe, a piece of a rapier and half a fragment of a 2-pounder swivel gun. The fragments from the hand grenades showed us where the Russian grenadiers launched their attack against the redoubt. The finds of horseshoes, pistol balls and buck shots came more or less as a surprise. The two Swedish

second redoubt (earthwork construction). Thanks to heavy firing from a Swedish galley squadron, and with the help from a small reserve unit, the Swedes dislodged the Russian force from its position.

The most intensive part of the battle lasted approximately for two hours. The casualties for the Swedes reached 100 men, and the Russians lost between 400-500 men. According to Swedish tradition, the battle has been known as a firm victory. From a Russian point of view, it was naturally seen as a great success. The written sources are full of contradictions which makes it difficult to interpret the actual course of events at Södra Stäket. But in new interpretations of the archive material, Swedish historians have started to question the outcome of the battle.

commanders never mentioned if Swedish or Russian cavalry where ever involved in the battle. Even though the artifacts could originate from a few mounted infantry officers, it is also possible that we are dealing with regular cavalry units.

We also found objects from construction of the timber fortification. One axe, wedges, drills, nails, bolts, one file and a knife blade (due to its length, perhaps a fighting knife).

The project will continue, and supplementing field studies are planned for the Södra Stäket battlefield within the next year.

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

Svensköp 1944

Uppdrag Stettin

På eftermiddagen den 29 augusti hade mekanikerteamet ställt i ordning Lancasterbombaren HK594. Bombarna var lastade och ammunitionen till kulsprutorna bandad och lagd i lädor. Markpersonalen hade gjort allt för att "deras" flygargrabbar skulle få så bra förutsättningar som möjligt att överleva nattens uppdrag. Lancasterplanet ingick i den Nya Zeeländska 75:e skvadronen, men besättningarna kom i regel från alla möjliga hörn av det brittiska imperiet. Målet för nattens bombningar var den nordtyska staden Stettin (numera Szczecin i Polen).

- Pilot: Flight Sergeant D. A. S. King
- Färdmekaniker: Sergeant J. P. Callahan
- Bombfällare: Flight Sergeant J. Fitzgerald
- Navigatör: Flight Sergeant W. D. Watson
- Radiotelegrafist: Sergeant C. B. Hill
- Tornskytt: Sergeant D. L. D. Moon
- Akterskytt: Sergeant H. W. Causley

Avro Lancaster, RAF med sju mans besättning. Det tillverkades mer än 7000 sådana bombplan varav ungefär hälften gick förlorade under kriget.

Foto: Wikipedia/Royal Air Force

Ovanför Nordsjön provsköts kulsprutorna och kursen förde skvadronen in över Danmark och de första tyska luftvärnsställningarna. HK594 kom helskinnad igenom detta hinder och flög in över svenskt territorium. Nästa kursändring skulle göras över Bornholm, men så långt hann man inte. Tysk nattjakt

En skrovlig bit målad aluminium. I röd schablonskrift ses bokstäverna: R G E N. Det fulla ordet är: EMERGENCY (Sv. nödfall) Antagligen kommer biten från insidan skrovet, kanske från uthoppsluckan eller från någon av brandsläckarnas platser.
Foto: Bo Knarrström

Trots att det idag går en kraftledningsgata igenom området och trots att man tagit grus till landsvägsbygggena, kunde gruppen identifiera var fotografen stått. Detta hjälpte oss i det fortsatta sökandet efter kraschplatsens centrum.

Metalldetektorerna pep ideligen och den dominerande signaturen var markerande för aluminium. Lancasterplanen var byggda i trä, segelduk, stål, aluminium och med plexiglas i cockpiten, kulsprutetornen och sidofönstren. Samtliga dessa materialkategorier återfanns i moränbacken. Vi tog också tillvara delar av flygkroppen där färgrester hjälper till att identifiera var bitarna suttit. Likaså hittades delar från motorer vilket visar att planet sannolikt var intakt då det slog i marken. Flyghistorikerna Bengt Hermansson och Nicklas Östergren jobbade parallellt med att sortera och registrera varje enskilt fynd.

Lancastern var bestyckad med Browningkulsputor (vanligen 30 kal.), men den brittiska versionen fanns bara i "303", det vill säga 7,7 mm. Detta var samma ammunition som användes i infanteriets Lee-Enfieldgevär och den kalibern var tämligen verkningslös när det gällde att skjuta ned fientliga jaktplan. Det fanns till och med skvadroner som inofficiellt beordrade sina skyttar att inte skjuta överhuvudtaget så

opererade i området och på 2000 meters höjd över den svenska sydkusten träffades planet av projektiler från automatkanoner. I Ystad stod pjäschef korpral Henry Nilsson och stirrade upp mot den becksvarta natthimlen. Luftvärnsbatteriet hade fått eldtillstånd och pjäserna sköt frenetiskt mot de osynliga målen. Knallarna från 7,5-centimeterskanonen var öronbedövande och på en av hans artillerister rann blodet ur öronen.

Messerschmitt Bf 110-planet kanoner trasade sönder delar av Lancasters stjärtparti och gjorde spakarna tunga. Causley, som bemannade den bakre kulsprutan, träffades och avled sannolikt ögonblickligen. King hade stora problem med att kontrollera flygplanet och ögonvittnen såg hur maskinen i en vid båge svängde tillbaka in över svensk mark. Piloten ville förbättra chanserna ifall manskapet skulle tvingas överge Lancaster, men i detta ögonblick gjorde det tyska nattjaktplanet ett nytt anfall. Besättningen beordrades ut ur det brinnande planet medan King satt kvar och försökte hålla den fullastade bombaren någorlunda stabil. Som pilot var det hans skyldighet att ge sina kamrater det bäst tänkbara utgångsläget för att hoppa. När alla utom den döde akterskytten var ute, lämnade även King sin Lancaster. Han utlöste fallskärmen och singlarde ned mot marken medan det förlösa bombplanet fortsatte sin färd i nattmörkret.

Karta över HK594:s ungefärliga flygrutt, de tyska attackerna, besättningens uthopp i fallskärm och nedslagsplatsen i Svensköp. Den svarta större flygplanssymbolen och linjen, från Danmark till skånska sydkusten och vidare till Bornholm samt tillbaka in över Skåne, visar Lancasterplanet sista flygrutt. De två mindre flygplanssymbolerna anger tyska angrepp på den engelska bombaren. Fallskärmarna visar uthoppspunkter för besättningen. Det röda krysset markerar nedslagsplatsen.

Grafik: Staffan Hyll

Familjerna i det lilla skånska samhället Svensköp (se karta) hörde det mäktiga dånet. Fönster och porslin skallrade när planet med de fyra Rolls-Royce Merlin motorerna snabbt närmade sig marken. Bombaren gick med full kraft ned i en

länge man bedömde att en fiende inte sett planet. Det ansågs att chanserna till överlevnad var större så länge tyskarna inte gavs möjlighet att skjuta in sig på källan till späriljus.

Slagfältsteamet lokaliserade till en början enstaka patronhylsor till kulsprutorna, men i det som sedermera bedömdes vara centrum av nedslagsplatsen påträffades bandad ammunition där patronerna fortfarande satt ihop genom de rostiga metallänkarna. Banden låg nedkörda i moränen med några få meters mellanrum, och projektilerna härrör med största sannolikhet från kulsprutan i nosen.

Mats och Jesper från tekniska roteln lastar den skarpa ammunitionen. Patronerna tas med till experter för desarmering.

Foto: Bo Knarrström

Epilog

När King beordrat sina män att hoppa ut, hade Lancaster fortfarande befunnit sig ovanför Östersjön. Svenskarna letade i två dagar, och man fann i vattnet utanför Åhus kropparna efter sergeant D. Moon och sergeant Hill. De övriga är fortfarande rapporterade som saknade i strid. Kvarlevorna efter Sergeant Causley, som följt med bombaren i störtningen, samlades ihop i en liten trälåda.

moränbacke strax intill en landsväg, en dryg kilometer från själva samhället. Explosionen blev enorm då bomberna briserade. Fönsterrutor blåstes ut på fastigheter flera hundra meter bort och taken flög av ladugårdarna. Förvridna delar från flygplanskroppen, vingar och motor slungades ända upp till två kilometer från nedslagsplatsen. Även akterskyttens kropp slets i stycken och spreds ut i terrängen.

Ett urklipp i original från Skånska dagbladet, 31 augusti 1944.
Foto: Bo Knarrström

King nådde säker mark i närheten av byn Tollarp. Några lottor fick syn på engelsmannen när han kom traskande på grusvägen. De gav honom en bit mat och inväntade svensk militär personal. Ännu visste han inget om sina kamraters öde.

Arkeologi

Under tre dagar i april 2009 genomförde Riksantikvarieämbetets slagfältsteam en forskningsundersökning i Svensköpp. Målet var att återfinna själva nedslagsplatsen och kanske hitta spår som kunde kasta mer ljus över HK594:s sista timmar. Projektet är även en del i Bringitolife-serien (dokumentärfilmer) som syftar till att lyfta fram arkeologiska insatser på bland annat slagfält. Fältarbetet skedde i samarbete med den lokala hembygdsföreningen, Forced Landing Collection (FLC) och polisens tekniska rotel i Malmö. De sistnämnda fanns också på plats för att ta hand om icke exploderad/oanvänd ammunition och eventuella mänskliga kvarlevor.

Trots att det generellt var förbjudet att fotografera platser där utländska flygplan gått ned, kunde Bertil Stridh (som förestår det lokala hembygdsmuseet i Svensköpp), troliga fram ett smygtaget foto som visar platsen i samband med uppröjningsarbetet.

I en solig skogsbacke i det inre av Skåne ligger kulsprute patroner som var tänkta att användas under andra världskrigets luftstrider ovanför Tyskland. Rostfläckarna är spår från kulsprutebanden.
Foto: Bo Knarrström

Det cirka en centimeter stora läset till tryckknappen kommer från den omkomne sergeant Causleys fallskärm. Han var den ende kvar på planet då det slog i marken och sprängdes.
Foto: Bo Knarrström

Morgonen efter kraschen kom Henry Nilsson till platsen tillsammans med några ur luftvärnsavdelningen i Ystad. Pjäsmanskapet hade krediterats för nedskjutningen och det var med blandade känslor de såg förödelsten. De tre stupade britterna begravdes under militära hedersbetygelser 7 september i Helsingborg. King internerades ett kort slag i Sverige, men skickades hem redan den 10 oktober. Han bosatte sig sedermera på ön Guernsey i engelska kanalen.

Pjäschef Henry Nilsson som 65 år senare är tillbaka på nedslagsplatsen i Svensköpp. I bakgrunden jobbar Lars Winroth från slagfältsteamet.
Foto: Bo Knarrström

Läs mer om detta och andra
nödlande/kraschade flygplan i Rolph
Wegmanns bok: Brittiska nödlandare
1940_1945 samt i Bo Widefeldts & Rolph
Wegmans bok: Nödlandning.

Sidan uppdaterad
2010-02-11

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

OM UV | UPPDRAG | PUBLIKATIONER | TJÄNSTER | KONTAKTA UV

Aktuella uppdrag | Tidigare uppdrag | Prospektering | Slagfältsarkeologi

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
  - ▶ Dödens fält 1
  - ▶ Dödens fält 2
  - ▶ Dödens fält 3
  - ▶ Vi drar i fält
  - ▶ Resultat
  - ▶ Summary (english)
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Landskrona/Ylleshed 1677

Ett stort trauma i 1600-talets Danmark - och även tycks det för inhemska historiker fram till 1900-talet - var undertecknandet av fredsprotokollet i Roskilde 1658.

Underskrifterna betydde efter kriget mot Sverige förlust av flera större landområden, där Bohuslän, Halland, Blekinge och Skåne permanent skulle komma att hamna under svenskt styre. En stor del av de viktiga danska produktionsområdena gick således förlorade, liksom möjligheten till tullinkomsten från Öresundstrafiken.

Stympat, men inte slaget, slickade landet sina sår, och samtidigt lämnade sannolikt tanken på revansch inte för en sekund vare sig kungahuset eller de högre militära cheferna. Villkoren var extremt hårda, och med ett nutida historieperspektiv vet vi att en sådan påtvingad fred närmast garanterar ett nytt krig.

Detta kom också. Ven besattes av danskarna 1675, liksom Gotland och Öland under våren 1676. Karl XI var hårt trängd, och planer på motanfall och offensiver drogs upp för att sedan skrotas när nya nödlägen uppstod.

Till slut blev det danskarnas handlande som avgjorde var striden skulle stå. Den 27 juni 1676 landsteg dansk trupp och intog Ystad efter ett våldsamt bombardemang och hårda gatustrider.

Karta över Skåne med platsen för slaget markerad.
Grafik: UV

De båda ländernas arméer manövrerade i det skånska landskapet, för att slutligen mötas utanför Lund en vinterdag 1676. Slaget, som räknas till ett av de blodigaste i Skandinavien, slutade med dansk reträtt.

För att uppväga förlusten belägrade danskarna Malmö, men när den slutgiltiga stormningen misslyckades, drog de sig upp mot Landskrona. I skydd av fästningen kunde trupperna vila ut, och där skulle även förstärkningar från hemlandet och allierade inträffa.

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
  - ▶ Dödens fält 1
  - ▶ Dödens fält 2
  - ▶ Dödens fält 3
  - ▶ Vi drar i fält
  - ▶ Resultat
  - ▶ Summary (english)
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Landskrona 1677 - dödens fält 1

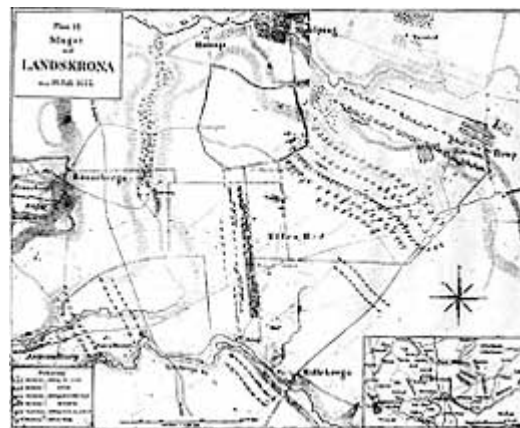
Den 12 juli beger sig den svenska armén sig söderut från sitt fältläger vid Herrevadskloster. Man hoppas kunna uppsöka och slå den danska armén innan de österrikiska och hessiska hjälptrupperna förenat sig med dem. De har enligt uppgift gått i ställning på det i trakten dominerande höjdläget vid Rönneberga backar.

Den svenske konungen kräver på stående fot ett omedelbart anfall. Så efter reveljen i gryningen den 14 marscherar armén följaktligen i riktning Rönneberga backar, uppdelade på fyra kolonner. Efter en kort stunds framryckning upptäcks plötsligt att danskarna är som bortblåsta. Uppenbarligen har de i skydd av nattens mörker övergivit sina positioner. Man har ingen aning om var de befinner sig.

Från en kulle invid samhället Billebergas kyrka, granskar den svenske generalen Ascheberg med kikare fälten i riktning mot Sireköping. Plötsligt upptäcker han regelbundna hål i en markant jordvall som löper i öst-västlig riktning. Ur dessa hål sticker grova kanonrör fram, och man räknar bortåt 40 pjäser. Efter denna information marscherar den svenska styrkan upp på den östra sidan av dalgången vid Ylleshed och intar stridsgruppering (kartlänk).

Konungen ger nu soldaterna möjlighet till en kort vila. Christian V utvärderar läget, och beordrar i ett kort krigsråd armén att inta sin slagordning mittemot svenskarna. I dalgången mullrar en svensk dubbel lösen som inte besvaras, kanske för att batterierna redan satts i rörelse.

Den danske monarken är full av tillförsikt när hans 12 000 ryttare och infanterister genomför omgrupperingen. Från svensk sida uppfattas även en dansk lösen, men denna tycks ha skjutits från fästningen i Landskrona.

Slagordningen 14 Juli 1677. Arméerna stod mellan Sireköping och Tirups kyrka. Old illustration showing the order of battle.

Pjäsmanskapen står beredda att på order ge fyr. Ordern ges, de första eldkvastarna slår ut och inleder en artilleriduell som varar en timme.

Från den svenska främre linjens högerflygel upptäcks några mindre danska ryttaravdelningar på andra sidan en stenmur intill vägen mot och Sireköping. Karl XI beslutar sig för att angripa.

Efter att ha beordrat "Gå på, marsch" sätter han iväg och en skvadron om 142 drabanter på yttersta högerflanken under befäl av överste Naschert hänger på efter bästa förmåga. Anfallsstyrkan hejdas av en bastant stenmur, för hög och för bred att hoppa över. Man hittar dock en smal öppning och klämmer sig igenom under intensiv beskjutning, medan anslutande trupper börjar riva stenhindret för att överhuvudtaget kunna komma framåt.

På andra sidan går Karl XI med dragen värja till anfall mot fyra danska skvadroner, tillsammans med de ryttare som överlevt kulregnet.

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
  - ▶ Dödens fält 1
  - ▶ Dödens fält 2
  - ▶ Dödens fält 3
  - ▶ Vi drar i fält
  - ▶ Resultat
  - ▶ Summary (english)
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Landskrona 1677 - dödens fält 2

När mittenförbanden från båda håll hamnar i allt tätare stridskontakt, får det retirerande tysk/danska kavalleriet på vänsterflanken allt svårare att värja sig mot de våldsamma svenska anfallen som genomförs enligt den karolinska offensiva doktrinen.

Manspillan är stor och på fältet utanför Hedegården stupar troligen merparten av de danska kavalleristerna. Liksom under slaget vid Lund drabbas både konungen och det övriga rytteriet av så stor iver att man i princip överger slagfältet i jakten på de flyende. Efterhand som danskarnas vänsterflank går i upplösning, lider svenska infanteriregementen i centern kraftiga förluster under direkt beskjutning från fiendens artilleri. Druvhagel och solida kanonkulor sliter upp fåror i enheternas formationer. Fruktsansvärda scener utspelas när mångdubbla led av soldater slits i stycken av karteschladdningar och länklod.

Trots ömsesidig beskjutning med vapen av alla kalibrar står trupperna kvar mitt emot varandra uppe på heden vid dalgångens västra sida. Linjerna med muskötskyttar på båda sidor mejar ned varandra i takt med att de olika regementena når fram till stridområdet.

Den danska högerflygeln vet sannolikt inte vad som håller på att hända på andra kanten av slagfältet. Här står merparten av elitregementena under Baudissin, och här finns även Christian V. Den svenska främre linjen går framåt, men Baudissin uppfattar vid den första sammanstötningen på höjden mitt emot Tirups kyrka att svenskarnas flankskydd är mycket svagt. Han beslutar därför om en omfattning och låter de allierade trupperna, kejsrerliga regementet samt de munsteriska dragonerna, gå till anfall.

De svagare svenska kavallerienheterna vräks tillbaka tyngden i anfallet. En brigad ur Västerbottens regemente gör en motstöt för att hjälpa rytteriet, men detta resulterar i att förbandet rivs upp. De danska elitregementena eggas av framgången, och även Christian V deltar i striden. Han ränner värjan genom en svensk officer och dödar även två meniga soldater.

Fältmarskalk Helmfelt inser att den egna svenska fronten håller på att kollapsa, och

Annika Knarrström mäter in fynden av hästskor där svenska kavalleriet inledde sitt anfall. På höjden i bakgrunden stod svenskarnas artilleri. Foto: UV

Fältet fylls av livlösa kroppar och krälände soldater som med fruktansvärda skador försöker undkomma infernot. Efter att man rensat höjden, grupperar danskarna grovkalibrigt artilleri och öppnar en öronbedövande eld mot de splittrade fienderegementena nedanför Tirups kyrka.

Det svenska kavalleriet är i det närmaste slaget och samlas efter reträtten nedanför kyrkan. Infanteriet, både de främre och bakre träffena, kan inte lösgöra sig och hamnar på efterkälken. Spillrorna av Västerbottens och Värmlands regemente besätter ett skogsparti i dalgången och biter sig fast.

I förgrunden den centrala delen av slagfältet där fynden utgjordes av kanon- och muskötkulor, samt splitter från handgranater. I bakgrunden skymtar Tirups kyrka där svenskarnas vänsterflank höll på att krossas. Foto: UV

Efter att Helmfelt försvunnit tar Sperling över befälet och håller trupperna kvar i dalgångens östra slutning. Den danska

samlar ihop enheter ur den bakre linjen för ett samfällt motanfall. I spetsen för en av skvadronerna leder han angreppet, men även detta försök misslyckas. Hans häst träffas illa och går ikull, varvid fältmarskalken kläms fast under den tunga djurkroppen.

De retirerande svenska förbanden är ur stånd att komma till undsättning. En dansk löjtnant störtar fram mot svensken. Han slår dövörat till för ropen om nåd, och sticker Helmfelt i halsen med sin värja varefter kroppen plundras.

kanonaden fortsätter och förnyade attacker förbereds. I centern rasar hela tiden striden mellan infanteriförbanden. Skrapa knallar från handgranater och det dova surrandet av tunga muskötkulor ackompanjerar kommandorop och kanondån.

Splitter från handgranaternas gjutjärnshöljen orsakar bedrövliga sårskador, och jämna salvor med skrot från artilleripjäser blåser bokstavligen stora hål i skyttelinjerna.

Sidan uppdaterad
2010-02-11

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

OM UV | UPPDRAG | PUBLIKATIONER | TJÄNSTER | KONTAKTA UV

Aktuella uppdrag | Tidigare uppdrag | Prospektering | Slagfältsarkeologi

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
  - ▶ Dödens fält 1
  - ▶ Dödens fält 2
  - ▶ Dödens fält 3
  - ▶ Vi drar i fält
  - ▶ Resultat
  - ▶ Summary (english)
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Landskrona 1677 - dödens fält 3

De bakre träffena går på båda sidor fram för att förstärka stridlinjen. I den våldsamma uppgörelsen utplånas nästan Dalaregementet, men förlusterna och männens skador är lika gräsliga på båda sidor. Hela den danska uppställningen från center till vänster flank börjar falla sönder. Den svenska centern börjar i detta läge att pressa sig framåt.

Muskötskyttarna lägger an för samfällt eldöppnande, och männen i främre danska linjen fälls som utav en lie. Efter detta slänger manskapet gevären på ryggen och drar sina värjor. Attacken, som understöds av pikenerarna är mycket våldsam. Trots täta kulkärvar från danska skyttar som i förtvivlans mod försöker hålla stånd mals motståndet gradvis ned.

Axel Wachtmeister leder upprepade anfall längst ut till höger i spetsen för en av sina skvadroner. De slår i rad tre danska skvadroner, men då återstår förutom han själv, endast sex man. Panik uppstår i den danska centern och orsakar en allmän reträtt. Invid Tirups kyrka står ca 5000 smålandsbönder som, när de ser de danska anfallsförsöken, viftar med landskapsfanor och för allmänt oväsen.

I tron att det är regelrätta förstärkningar, avbryts det danska anfallet. Istället förstår man nu att vänsterflygeln och centern ligger illa till, och konungen försöker utan framgång att reorganisera linjerna. De svenska förband som nått framgång viker av och börjar avancera mot danske konungens kvarvarande trupp från flera håll.

Danskarna drar sig tillbaka, och i den efterföljande stridspausen formeras nya slaglinjer. Svenskarna angriper hårt och spränger den danska uppställningen, och i detta skede bestämmer sig Christian V att dra sig ur.

Svenskt kavalleri följer efter och hugger ned alla efterslänrare. Så slutar slaget _ alla är för utmattade för att orka fortsätta, och den slagna danska armén retirerar in i skydd av Landskrona fästning.

Sammantaget stupade ca 2500 danskar och tusen svenskar. Många sårades, och flera av dessa kom senare att avlida av sina skador.

ARKEOLOGISKA UPPDRAGSVERKSAMHETEN (UV)

OM UV | UPPDRAG | PUBLIKATIONER | TJÄNSTER | KONTAKTA UV

Aktuella uppdrag | Tidigare uppdrag | Prospektering | Slagfältsarkeologi

- ▶ **Axtorna 1565**
- ▶ **Borst 1644**
- ▶ **Hönjarum 1678**
- ▶ **Landskrona/Ylleshed 1677**
  - ▶ Dödens fält 1
  - ▶ Dödens fält 2
  - ▶ Dödens fält 3
  - ▶ Vi drar i fält
  - ▶ Resultat
  - ▶ Summary (english)
- ▶ **Lund 1676**
- ▶ **Lützen 1632**
- ▶ **Mästerby 1361**
- ▶ **Oravais 1808**
- ▶ **Poltava 1709**
- ▶ **Re 1163 och 1177**
- ▶ **Svensköp 1944**
- ▶ **Södra Stäket 1719**

Landskrona 1677 - vi drar i fält

Det brann i knutarna efter att forskningsmedlen tilldelats. Beslutet kom i oktober 2003, och medlen beviljades på villkoret att undersökningen slutfördes innan årets slut!

Många sena kvällar blev det, för att utverka markägarnas tillstånd att gå på, och undersöka, deras redan insädda fält. Det visade sig att detta var den minst problematiska biten i hela projektet.

För att överhuvudtaget få tillstånd till metaldetektering, kräver Länsstyrelsen skriftliga tillstånd från markägare. Länsstyrelsens eget godkännande inkom dagen innan undersökningen påbörjades.

Det som från början initierat forskningsprojektet "Introduktion av slagfältsarkeologi i Skåne", var helt enkelt frågan om det överhuvudtaget fanns något kvar att hitta på de gamla karolinska slagfälten. Var blyet nedbrutet, järnet bortrostat, och hade knappar och rembeslag klarat århundraden i jorden? Den andra frågan var om eventuella fynd skulle kunna ge någon information om vad som utspelat sig på platsen.

Utrustningen utgjordes av tre högkvalitativa metaldetektorer som utlånades av RAA, UV Syd, samt en GPS-mottagare. Eftersom de gamla kartunderlagen är tämligen inexakta, inleddes fältarbetet med att medels sökkorridorer försöka fånga upp slagfältets frontlinjer. Bataljplatsen som sådan har en bredd av tre km, och ett djup av ca. 1,5 km, så det blev en massa travande i blöt lera.

Utkomsten på två dagar var minimal, men de fåtaliga fynden berättade åtminstone att föremål överlevt i marken. Inför tredje dagen ändrades strategin. Vi valde ut större kvadratiska sökområden, som genomgicks minutiöst - oavsett om dessa var tomma eller genererade fynd.

Lock and load!
Foto: UV

Annik Knarrström och Håkan Svensson förbereder GPS-inmätning på slutningen nedanför Tirups kyrka. Vid gården på andra sidan dalgången stupar den svenske fältmarskalken Helmfelt.

Preparing to map an area where disrupted Swedish units tried to ward off repeated Danish attacks.

Foto: UV

Denna metodändring räddade undersökningsresultatet, för vi hittade efterhand centrala delar av slagfältet, Karl XI inbrytningspunkt i den danska vänsterflanken, och spår efter svenskarnas desperata avvärjningsstrid nedanför Tirups kyrka.

- ▶ [Axtorna 1565](#)
- ▶ [Borst 1644](#)
- ▶ [Hönjarum 1678](#)
- ▶ [Landskrona/Ylleshed 1677](#)
  - ▶ [Dödens fält 1](#)
  - ▶ [Dödens fält 2](#)
  - ▶ [Dödens fält 3](#)
  - ▶ [Vi drar i fält](#)
  - ▶ [Resultat](#)
  - ▶ [Summary \(english\)](#)
- ▶ [Lund 1676](#)
- ▶ [Lützen 1632](#)
- ▶ [Mästerby 1361](#)
- ▶ [Oravais 1808](#)
- ▶ [Poltava 1709](#)
- ▶ [Re 1163 och 1177](#)
- ▶ [Svensköp 1944](#)
- ▶ [Södra Stäket 1719](#)

Landskrona 1677 - resultat

Här kommer vi att fortlöpande lägga ut resultat från undersökningen på Ylleshed.

2004

Januari

- [Landskrona 1677 - bomber och granater](#)
- [Landskrona 1677 - lärospån](#)

Februari

- [Landskrona 1677 - blyförgiftning](#)

Mars

- [Landskrona 1677 - länkar](#)

April

- [Landskrona 1677 - knä vid knä](#)

September

- [Landskrona 1677 - krutrök](#)

2005

April

- [Landskrona 1677 - centern i centrum](#)

Foto: UV

Landskrona 1677 - bomber och granater!

Metalldetektorerna började pipa med allt tätare intervaller när vi hittade ett utsnitt av slaglinjernas centrala del. Här fick man en första reflektion av stridens våldsamt och vad ett 1600-talsslag egentligen inneburit.

Muskötkulor, grova karteschkulor och fragment av handgranater vittnade om att man här stått öga mot öga på ett avstånd om ca 20-30 meter. Det var ungefär så långt som grenadjärerna orkade hiva iväg sina apelsinstora granater. Splittren från dessa bomber består av centimetertjocka kantiga bitar från de runda gjutjärnhöljen som omsluter en svartkrutladdning.

De mindre kanonkulorna, vägande under ett halvt kilo stycket, kommer från s. k. karteschladdningar. Detta var multipla laddningar som vid avfyrning skickade iväg en skur av blykulor, järnkulor, metallskrot eller t.o.m. flinta. Kartescherna är att betrakta som ett kortdistansvapen, och var artilleristernas sista chans att stoppa en framryckande fiende. I det här fallet kan vi avgöra att det var de danska kanonjärens projektiler vi hittade.

Inga fynd av s. k. länklod gjordes. Länkloden, bestående av två kanonkulhalvor sammanlänkade av en kätting, togs egentligen fram för fartygsartilleri i syfte att trasa sönder fiendeskeppens tackel och tåg. I slaget vid Landskrona använde det danska artilleriet dessa mot svenska infanterister med fruktansvärd effekt. Visserligen påträffades en del kättingbitar, men inget som mer precist kan kopplas till länkloden.

När danskarnas pjäsplatser erövrades, dödade svenskarna dem alla i ren förbittring - också de kanonjäres som gav upp. Järnobjekten genomgår konservering, men en bit in på året kommer foton även på dessa.

Framförallt på flankerna, där både svenskar och danskar hade huvuddelen av sitt kavalleri, återfanns också delar av hästskor. Hur kan man då veta att dessa härrör från slaget? Ylleshed, var som namnet indikerar, en hed som användes för bete. Det var först långt fram i 1800-talet som den tunga lerjorden kunde plöjas, och då med nyintroducerade hästar av ardennerstorlek. Deras hästskor var av stekpannestorlek, medan 1600-talets jämförelsevis små

Det första fynden av en luntläsmuskötkula!
The first find of a musket bullet.

Foto: UV

Hedegårdens allé, danskarnas vänsterflygel. Här kom Karl XI indrande rakt in i danskarnas linjer. I hästhagen till höger om vägen hittade vi pistolkulor från den förvirrade ryttardrabbningen. In the enclosed pasture beside the road, we found pistol bullets from the cavalry clash that started the battle.

Foto: UV

Musköt- och pistolkulor av bly gav utmärkta utslag på detektorerna. Den första beräkningen av antalet avskjutna skott vid Landskronaslaget, hamnade på runt 250 000. Det borde således ha varit nedlusat med kulor, men så var inte fallet. Sammantaget har vi ett fyrtiotal kulor, varav några deformaterats när de slagit i backen eller träffat någonting annat.

kavallerihästar skoddes med betydligt mindre skor.

Den rörliga striden fördes i första hand med kavalleri, och troligen då med blanka vapen som dominerande inslag. Sådana träffningar resulterar endast i ett fåtal spår men på en plats _ Karls XI inbrytning genom den idag försvunna stenmuren - vittnar knappar och pistolkulor om stridens häftighet.

◀ Till Resultat

Sidan uppdaterad
2010-02-11

Landskrona 1677 - lärospån

Slagfältsarkeologi har i Sverige, till skillnad från många andra länder i världen, fört en undanskymd tillvaro - eller rättare sagt - den har knappt existerat.

Anledningarna är flera, inte minst att det torde vara den arkeologiska disciplin som ansetts minst politiskt korrekt. Varför i herrans namn skall man rota i saker som inneburit död och elände för så många människor. Slagfälten representerar de facto platser där stater och kungar hänsynslöst spelat ett högt spel med undersåtarnas liv som insats.

Att Sverige en gång iklätt sig rollen som effektiv och kallhamrad militärmaskin går kraftigt i otakt med de mål som staten och vi svenskar i allmänhet vill sträva mot idag.

Det är dock uppenbart att historisk arkeologi i allmänhet, och slagfältsundersökningar i synnerhet, har mycket att tillföra de oftast tillrättalagda historiska källorna. Segraren skriver sin historia - och förloraren ger i bästa fall sin version. Segraren tjänar på att utmåla sina fiender som överdrivet starka, men att de trots detta förhållande besegrades av ens egna kvalitativt överlägsna trupper.

Tron på gud, landet, konungen, ett bättre människomaterial och överlägsen teknik fällde avgörandet. Förlorarna skriver sin version, gärna då att fienden var kvantitativt överlägsen, samt att det fanns en massa brister i själva krigföringen, helst i form av inhyrda legoknektar eller utländska yrkesofficerare.

På slagfältet utanför Landskrona finns både likheter och skillnader mellan kartor/arkiv, och de fysiska spåren i marken. Bataljernas betydelse i ett historiskt perspektiv kan inte nog poängteras. På en plats, inom ett begränsat tidsutrymme, bestämdes till vilka länder regioner skulle höra och omformade hela ekonomiska system.

För att krama ur så mycket information som möjligt om slaget vid Ylleshed, går vi nu vidare med analyser av fynd och siktlinjer. Detta för att kunna bedöma ballistiska banor och slå fast varifrån projektiler skjutits. Preliminära analysresultat indikerar att vi hittat strider inuti slaget som hittills varit okända. Små detaljer måhända, men lika fullt relevanta länkar tillbaka till en

Trycket från allmänhet och media var mycket stort. Här ses ett team från SVT:s Sydnyttredaktion (drickandes upp projektledningens kaffe!). Swedish television covering the field work. Foto: UV

Beroende på väderleken kunde denna störa ut våra känsliga metalldetektorer på 100 meters avstånd. Detsamma gäller en elledning från vindmöllor, som mycket olyckligt följer den centrala delen av slagfältet. Det gäller att tajma undersökningstillfällena så detekteringarna kan genomföras när marken är harvad. I vårt fall var mycket av marken insädd, men med markägarnas tillstånd kunde vi försiktigtvis undersöka även sådana arealer.

Metoden, d.v.s. hur man utför detektering av stora ytor för att nå maximala resultat, har testats. GPS-inmätningen fungerade utmärkt, och befanns vara överlägsen fasta inmätningstationer på en plats som denna (särskilt när GPS:n hade kontakt med satelliterna).

Vi har lärt oss massor om 1600-talets vapentechnologi, och vi plockade upp projektiler som satt myror i huvudet t.o.m. på experterna vid Armémuseum i Stockholm.

Intresset från allmänhet och media har varit enormt och förankringen av arkeologi som en integrerad del av det kulturhistoriska kunskapsuppbyggandet har sällan varit enklare.

Projektet är inte att betraktas som avslutat. Mer forskningsanslag skall sökas, och ytterligare en fältstudie bör genomföras för att komplettera bilden av de dramatiska

dramatisk tidsperiod ur Sveriges förflutna.

Vi stötte på tekniska och metodiska problem som förtjänar att omnämnas. Ett stort problem var en högspänningsledning som var dragen snett över slagfältet vid Tirups kyrka.

händelserna som utspelade sig på Ylleshed, den där smällheta dagen i juli 1677.

◀ Till Resultat

Sidan uppdaterad
2010-02-11

Landskrona 1677 - blyförgiftning

Merparten av det tillvaratagna fyndmaterialet på slagfältet utgjordes av muskötkulor. Dessa var under 1600-talet som regel av 20mm kaliber, och avfyrades från luntlåsgevär. Luntlåsmekanismen innehåller precis som det låter ett fjäderspänt lås med en fastsatt glödande lunta som det naturligtvis gällde att hålla igång.

Man räknar med en eldhastighet om ca. ett skott var 5-10 minut beroende på skyttens handhavandeskicklighet. Det kunde enligt dåtida reglementen krävas upp till 90 handgrepp för en enda avfyrning. Soldaterna kringgick ofta detta genom att förenkla proceduren, bl. a. genom att ha blykulor i munnen som sedan spottades ned i loppet – allt för att öka eldhastigheten. Kände man inte till blyförgiftning på 1600-talet?

Blymassan till ammunitionen var mjuk, och deformerades mycket lätt vid träff. Den tunga kulan förorsakade en kraftig rekyl, och på gamla bataljmålningar kan man ibland se att kolven inte ligger mot, utan ovanpå skyttens axel. Man öppnade i regel inte eld på avstånd över 150 meter, och eftersom precisionen lämnade mycket i övrigt att önska, föredrogs samtidiga eldöppnanden med dubbla, eller t.o.m. tredubbla skytterader. Den karolinska armén strävade alltid efter att komma så nära inpå fienden som möjligt innan eldöppnandet, för att nå maximal effekt.

Till kanonernas karteschladdningar användes kulor av bly eller järn, alternativt skrot och i vissa fall även flintskärvor. På slagfältet tillvaratogs ett par danska karteschkulor av mindre kaliber, samt ett blyfragment från ett svenskt druvhagel.

De minsta kulorna varierar i kalibrar runt 14 mm. De härrör från ryttar- och privata officerspistoler med hjullåsmekanism. Dessa vapen hade ingen lunta, utan tände krutet genom anslag med pyrit- eller flinta som skruvats fast i hanen. Normalt ansågs det tämligen onödigt att skjuta på avstånd över 10 meter med pistoler, eftersom precisionen var tämligen usel.

I översta vänstra hörnet syns en helt deformerad och tillplattad muskötkula. I mitten ligger ett apelsinklyftliknande fragment från en helt splittrad muskötkula. I övre högra hörnet ses resterna efter ett deformerat druvhagel i bly. Den nedre raden visar tre intakta muskötkulor. Musket bullets and a fragment of a grapeshot (top right).

Foto: UV

På bilden ses tre kulor från hjullåspistoler. Dessa har varit apterade i papperskartuscher. Bullets from wheellock pistols.

Foto: UV

Att dessutom behöva sikta från en guppande hästrygg förbättrade knappast prickskytten, och även här hade svenska kavalleriet order om att inte skjuta förrän "man såg fienden i vitögat".

Flera av de pistolkulor som tillvaratagits påträffades i området där Karl XI enligt rullorna skulle ha gjort sitt stormanfall i danskarnas vänsterflank.

◀ Till Resultat

Landskrona 1677 - länkar

En händelse som i muntlig tradition funnit fast förankring hos lokalbefolkningen runt slagfältet, är danskarnas användande av länklod (eller länkkulor). Sådana kanonkulor hade tagits fram för att riva ned fiendeskeppens tackel och tåg, men att skjuta sådana projektiler mot fotsoldater ansågs under 1600-talet vara höjden av krigsförbrytelser. I de historiska dokumenten görs också gällande att inga danska artillerister togs levande av de förbittrade svenskarna.

Man kan väl i och för sig fundera över om muskötkulor, druvhagel och blanka vapen var så mycket humanare, men som sagt, det var dåtidens synsätt. Huruvida historierna om länkloden var en del i propagandamaskineriet eller inte, fick inga svar vid metalldetekteringarna på slagfältet. Visserligen hittades en del kedjor, men dessa härrör med största sannolikhet från moderna harvar och liknande.

Det dröjde fram till i februari i år (2004), innan vi kom närmare lösningen. I Asmundtorp, ett litet samhälle ca 6 kilometer väster om slagfältets center, finns ett hembygdsmuseum som enligt uppgift i samlingarna skulle ha "ett järnklot med kedjor".

En lördag öppnade så några av föreningens medlemmar det lilla museet, och visst låg där ett länklod! Proveniensen är inte helt säkerställd, men där fanns också några större kanonkulor som med all säkerhet kommer från det grova danska artilleri som besköt svenskarna nedanför Tirups kyrka (se kartor).

Länklodet, med en vikt av ungefär tre kilo, består av två massiva halvklot som passats ihop innan projektilen förts in i kanonröret.

Ett danskt länklod som med all säkerhet härrör från slagfältet vid Ylleshed. Förvaras på Asmundtorps Hembygdsmuseum.
A danish chain-ball.
Foto: UV

Grovkalibriga kanonkulor som troligen kommer från danska pjäser grupperade på dalgångens kant mitt emot Tirups kyrka.
Probably danish canon balls.
Foto: UV

Kedjan har uppenbarligen legat bakom kulan, och efter avfyrningen utvecklade sig kedjan i hela sin längd. Effekten i ett led med tätt packade soldater måste ha varit ohygglig...

◀ Till Resultat

Landskrona 1677 - länkar

En händelse som i muntlig tradition funnit fast förankring hos lokalbefolkningen runt slagfältet, är danskarnas användande av länklod (eller länkkulor). Sådana kanonkulor hade tagits fram för att riva ned fiendeskeppens tackel och tåg, men att skjuta sådana projektiler mot fotsoldater ansågs under 1600-talet vara höjden av krigsförbrytelser. I de historiska dokumenten görs också gällande att inga danska artillerister togs levande av de förbittrade svenskarna.

Man kan väl i och för sig fundera över om muskötikulor, druvhagel och blanka vapen var så mycket humanare, men som sagt, det var dåtidens synsätt. Huruvida historierna om länkloden var en del i propagandamaskineriet eller inte, fick inga svar vid metalldetekteringarna på slagfältet. Visserligen hittades en del kedjor, men dessa härrör med största sannolikhet från moderna harvar och liknande.

Det dröjde fram till i februari i år (2004), innan vi kom närmare lösningen. I Asmundtorp, ett litet samhälle ca 6 kilometer väster om slagfältets center, finns ett hembygdsmuseum som enligt uppgift i samlingarna skulle ha "ett järnklot med kedjor".

En lördag öppnade så några av föreningens medlemmar det lilla museet, och visst låg där ett länklod! Proveniensen är inte helt säkerställd, men där fanns också några större kanonkulor som med all säkerhet kommer från det grova danska artilleri som besköt svenskarna nedanför Tirups kyrka (se kartor).

Länklodet, med en vikt av ungefär tre kilo, består av två massiva halvklot som passats ihop innan projektilen förts in i kanonröret.

Ett danskt länklod som med all säkerhet härrör från slagfältet vid Ylleshed. Förvaras på Asmundtorps Hembygdsmuseum.
A danish chain-ball.
Foto: UV

Grovkalibriga kanonkulor som troligen kommer från danska pjäser grupperade på dalgångens kant mitt emot Tirups kyrka.
Probably danish canon balls.
Foto: UV

Kedjan har uppenbarligen legat bakom kulan, och efter avfyrningen utvecklade sig kedjan i hela sin längd. Effekten i ett led med tätt packade soldater måste ha varit ohygglig...

◀ Till Resultat

Landskrona 1677 - knä vid knä

Förutom något enstaka spänne som möjligen kommer från ett hästgarnityr, så var det framförallt fynden av hästskofragment som vittnade om kavalleristernas framfart på slagfältet. Till en början fattades beslutet att vi överhuvudtaget inte skulle gräva på mindre järnbitar, eftersom åkermarken brukar vara full av gammalt jordbrukskrot. Dessutom fanns ingen uppfattning om skillnader i hästskotyper, alltså om en sko kom från ett dragdjur eller kavallerihäst.

Vid ett besök hos en av de äldre lantbrukarna på Ylleshed blev det dock åter bekräftat att gammal är äldst. Denne man löste hela problematiken med hästkorna.

För det första; eftersom den styva lerjorden inte kunde uppodlas förrän man fick tillgång till hästar av ardennerstorlek - alltså någon gång i slutet av 1800-talet, så skulle alla fynd av äldre hästskor i princip kunna knytas till slaget. För det andra; ardennerhästarnas skor är i storlek nästan som stekpannor, medan det äldre kavalleriets hästbesättningar hade hovar som var väsentligt mindre. Således fick vi vägledning om vilka skofragment som skulle tas tillvara, och vilka som kunde lämnas kvar i marken.

Metalldetekteringarna resulterade i en handfull hästskofragment som för övrigt påträffades ute på respektive arméers flyglar (där merparten av allt kavalleri sattes in). Ryttarna stred huvudsakligen med värja och pistol, och på platserna för kavalleridrabbningarna hittas också följaktligen avskjutna pistolkulor. Det är svårt att idag lokalisera kärnområden för ryttarstriderna, då dessa trupper snabbt rörde sig över stora ytor. Likaså ger dåtidens kartor endast schabloniserade bilder av händelseförloppen då ingen rimligtvis kan ha hållit reda på alla hästburna enheter befunnit sig.

Kavalleriet var den svenska stormaktstidens mest kraftfulla vapengren. Det kontinentala stridssättet (karakolering), dvs. att från hästryggen i raka led avskjuta sina ryttarpistoler på avstånd och därefter med bibehållen rättning svänga tillbaka sist i ledet för omladdning, hade inför skånska kriget uttryckligen förbjudits i svenska armén. Istället satsade man allt på kavallerichocker vilket betydde anfall med blanka vapen i kilformiga uppställningar.

Exempel på kavallerihästskor från slagfältet.
Horseshoes from the battlefield.
Foto: UV

Ryttarchocken. Modell av karolinska kavallerister på armémuseum i Stockholm.
Model of the Swedish cavalry charge, Swedish Army Museum, Stockholm.
Foto: UV

Man skulle ge akt på kornetten som med enhetens fana utgjorde riktmärket för kilens spets. Med dragna värjor red man "i fullt rännande" rakt in i fiendelinjen. Ryttaren längst bak hade sitt knä i den framförvarande ryttarens knäveck och så försökte man hålla formationen tills man sprängt sig igenom fiendeleden - därav uttrycket "knä vid knä". Genom flera samtida deltagares vittnesmål ser man att denna nya taktik medförde en brutalisering av striderna. Inte minst avspeglas detta genom de gräsliga förlusterna av människoliv som förorsakades av kavalleristerna under slaget vid Lund 1676.

◀ Till Resultat

Landskrona 1677 - krutrök

I syfte att en djupare förståelse av hur vapnen fungerade, lät och luktade på ett 1600-talsslagfält, uppsöktes en septemberhelg en lokal klubb för svartkrutskyttar.

På vinst och förlust, var det till att kliva upp på söndagsmorgonen och åka ut till skjutbanan i Tågarp öster om Landskrona (platsen ligger inom synhåll för det gamla slagfältet). Vi ville också ha lite bilder på bössorna och utrustningen runt omkring verksamheten.

Sarah (klubbordförande) fanns på plats för att organisera en tävling, men ingen kom utom vi. Därför fick vi själva tillfälle att skjuta mynningsladdare så vi blev svarta om nosen.

Foto: UV

Foto: UV

Sarah laddar en hemmagjuten blykula. Innan dess har krut hållts från kruthornet ned i pipan. Man kan tydligen laborera rätt rejält med mängden krut utan att pipan sprängs.
Foto: UV

Vi sköt ett dussin skott på cirka 50 meters håll med olika laddning. Träffbilden var förvånansvärd bra -merparten av skotten satt i den tallrikstora svarta cirkeln på tavlan. Svartkrutet, som rapporterats lukta ruttna ägg, har snarare lukten av en havsstrand i juli (med ett pikant inslag av ruten tång förvisso).

Smällen från mynningen var inte alls så dov som jag föreställt mej, utan snarare var det samma vassa "klipp" som från ett modernt hagelvapen. Rekylen var ungefär i paritet med ett hagelgevär eller en älgstudsare av grövre kaliber. Men, kalibern på den italienska bössa vi sköt med motsvarade snarare en gammal hjullåspistol, och 1600-talets muskötkulor var betydligt grövre och närmast av dubbla vikten. Kanske var krutet något sämre förr i världen, eller kanske laddade man inte så hårt? Man blir smutsig av svartkrut, och det svider när krutet stänker i ansikte och ögon vid avfyring. Men det ryker inte så mycket som man kan föreställa sig. Dock blåste det denna dag, och vid vinstilla väder med flera skyttar kan röken tydligen bli så tät att man knappt ser handen framför sig.

Klubben har lovat hjälpa till med mer information, samt även plocka fram riktigt gamla bössor för provskjutning. Det finns också några medlemmar som har äldre flintlåspistoler, och det hade varit intressant

Notera rekylen på Remingtonen (visserligen ett kammarladdat grovkalibrigt 1800-talsvapen), men kulan är ändå mindre än 1600-talets muskötkulor. Detta var första gången Annika sköt med ett riktigt vapen överhuvudtaget!
Foto: UV

att verifiera uppgifterna om att man knappt träffar en ladugårdsvägg på 10 meter med en sån manick.

Så ett stort tack till svartkrutsklubben och Sarah - det är för härligt med entusiaster!

◀ Till Resultat

Sidan uppdaterad
2010-02-11

Landskrona 1677 - centern i centrum

På det igen - systematiskt finkammas varje centimeter av jorden inom sökområdet.

Foto: UV

De två första veckorna i april 2005 var vi åter ute på slagfältet vid Ylleshed. Denna gång ville vi försöka lokalisera centrarnas stridslinjer. De tidigare insatserna hade givit oss någorlunda koll på slagfältets längd och var de kritiska punkterna tycktes vara förlagda, men mittenförbandens böljande strid var fortfarande höljd i dunkel. Redan nu kan det sägas, att så är det fortfarande. Helt klart underskattades den tidsåtgång som är nödvändig för att undersöka en slagfältssektor som omfattat upp till 5000 infanterister på vardera sidan.

En pistolkula ser åter dagens ljus efter snart 400 år i lerjorden.

Foto: UV

Teamet hann i år med att undersöka en fjärdedel av denna yta, dessutom

Referenspersoner på besök. Här avhandlas de senaste rönen om svenskarnas framryckning mot slagfältets centrala del.

Foto: UV

Vi fick också tillfälle att återvända till de båda flyglarna för kompletterande undersökningar, och där vi tidigare antagit att Karl XI inlett sitt angrepp på danskarnas högerflygel, fick vi klara belägg för att en våldsam ryttarstrid utkämpats. Pistolkulor och små blyhagel som från pistoler avfyrats i närstrid utgör resterna efter denna hårda träffning. På den svenska vänsterflygeln där det till en början gick mycket illa, hittade vi vad som troligen är spår efter Rhenskiölds vansinniga men framgångsrika motattacker mot danskt kavalleri som kommit över Råån i dalgångens botten. Här fanns inga kulor - bara delar från hästutrustningar - och detta berättar om en strid där mestadels blanka vapen kommit till användning.

begränsade i handlingsutrymmer av växande grödor, jordbruksmaskiner och gödselspridning. Man kunde visserligen ha forcerat insatsen, men detta skulle ha varit förkastligt med tanke på att det faktiskt är fråga om en forskningsundersökning. Sakerna ligger kvar och det föreligger inget akut exploateringshot. Snarare är det väl så att Ylleshed får ses som ett mycket långsiktigt projekt där slagfältet undersöks bit för bit, säsong för säsong.

Rhenskiöld - sedermera fältmarskalk under Karl XII - framgångsrik härförare och krigsförbrytare.

◀ Till Resultat

Sidan uppdaterad
2010-02-11

- ▶ Axtorna 1565
- ▶ Borst 1644
- ▶ Hönjarum 1678
- ▶ Landskrona/Ylleshed 1677
- ▶ Dödens fält 1
- ▶ Dödens fält 2
- ▶ Dödens fält 3
- ▶ Vi drar i fält
- ▶ Resultat
- ▶ [Summary \(english\)](#)
- ▶ Lund 1676
- ▶ Lützen 1632
- ▶ Mästerby 1361
- ▶ Oravais 1808
- ▶ Poltava 1709
- ▶ Re 1163 och 1177
- ▶ Svensköp 1944
- ▶ Södra Stäket 1719

The battle of Landskrona 1677 - summary

Introduction

In November 2003, the first archaeological examination of a battlefield in southern Sweden was carried out by archaeologists from the National Heritage Board. In the year 1677, in one of the countless wars between Denmark and Sweden, there was yet another furious battle just outside the city of Landskrona, southern Sweden. The casus belli was always the contest for supremacy over the southern province Skåne (Scania), on the southernmost tip of the Scandinavian Peninsula.

The battle

The war in 1675-1679 saw several extremely bloody battles, where the battle in Lund 1676 is considered to be the most devastating. Roughly half the participants was killed, with the list of casualties reaching over 9000 at the end of the day. The Danes, commanded by King Christian V, retreated from the battlefield and sought refuge together with the remains of his army under the guns of the fortress in Landskrona.

During the early summer 1677, the Danes besieged the sea side city of Malmö (Malmö), the only remaining Swedish stronghold. In the meantime, Swedish reinforcements came down to join King Karl XI's forces. In a hurry, the Danish army attempted to storm the city but were beaten off with severe casualties on both sides. Again they retreated to Landskrona, but this time the resupplied Swedish army sought a decisive battle.

In Landskrona, the Danes received fresh troops from the homeland as well as from German and Austrian allies. After some manoeuvring, the two armies finally clashed on a very hot day outside the city. On July the 14th, 12 000 Danes and 9 000 Swedes formed ranks early in the morning. The battle started with an artillery-duel, lasting an hour.

The Swedish King Karl XI led the first assault on the Danish left flank, but he and his Royal Guards were surrounded. For a few moments, the King was thought to be lost, but as more troops joined the attack, he suddenly appeared - weary but unhurt.

At the same time, King Christian V saw that

Map of Scania with the battlefield marked.
Grafik: UV

Many high-ranking officers, among them a Swedish field marshal, were killed or wounded. The loss of so many important officers caused the chain of command on both sides to more or less brake down.

When the Danish left flank broke; the centre also started to fall apart. This enabled the Swedish commanders in the middle to turn against the Danish right flank. In spite of the efforts, King Christian V could not form a defensive line, when also the Swedish cavalry return to attack from behind.

The two armies instead formed new lines further south, and the battle continued. Since morning, many soldiers had fainted or even died from heat stroke. The renewed fighting ended with a Danish retreat, thus ending the battle. Approximately 2 500 Danes, and 1000 Swedes lay dead on the battlefield.

Archaeological field study

The battleground covers an area of 3,0x1,5 km. The funding for the this project allowed for 5 field days, and this factor necessitated giving priority to only a few basic questions. Since this was the first research of this kind in the country, we simply wanted to know if any artefacts had been preserved at all - and what they looked like. The second aim was to examine different methods concerning metal detecting larger areas.

the Swedish left flank lacked cover, and decided to outflank. He launched an attack, primarily with allied troops, which swept away many of the Swedish brigades and companies. Both Kings fought in close quarter with their rapiers, in the very thick of battle. In the centre, heavy fighting raged and lines of infantry soldiers were mowed down by showers of musket-bullets. Exploding hand-grenades and whizzing grapeshots also took a heavy toll of the front line troops. Some units on both sides where almost wiped out.

The Danish left flank, under hard pressure from repeated cavalry charges started to crack. Some units fell back, and this initiated a chain reaction, which turned into out right flight. Karl XI and the bulk of the cavalry started a long pursuit, that in fact left the rest of the Swedish forces without the benefit of a supreme commander, and also depriving them of the support from highly mobile horse mounted troops.

On the Danish right flank though, things appeared much more satisfying, and King Christian X sensed a day of victory. Redeployed artillery now pounded the disrupted Swedish units, and new assaults were being prepared.

All detecting areas and finds were mapped with a GPS, and the digital documentation gives superior possibilities for line of sight analysis, ballistic calculations and correlation with older maps. We found musket- and pistol ammunition, grapeshots, horseshoes, handgrenade fragments, buttons and clasps. Some of the finds confirm what has been written down in contemporary sources, others deviate quite a bit.

The actual place where the Swedish King launched the first attack has been found, as well as the centre of battle. The flank where the Danes under King Christian V almost turned the battle had several interpretable traces of the desperate fighting where broken Swedish units tried to ward off multiple attacks.

It so seems that even small efforts can produce lots of new knowledge. But perhaps that is just a result from the fact that virtually nothing in this direction has been done before in Sweden?

The project will continue, and supplementing field studies are planned for the Landskrona battlefield within the next year.

Kontakt:

[Bo Knarrström](#) - Swedish National Heritage Board, Contract Archaeology Service - South

Sidan uppdaterad
2010-02-11